

243/26

**ประวัติทางการเมือง
ดร.ปรีดี พนมยงค์**

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - อนุคุณ พนมยงค์

www.pridi-phoonsuk.org

ChangeFusion OPENBASE.in.th

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike BY NC SA 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามไปแก้ไขเนื้อหา และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

แนะนำ : บทความ “ชีวประวัติทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์”
นี้ แปลเรียบเรียงจากบทความภาษาอังกฤษชื่อ

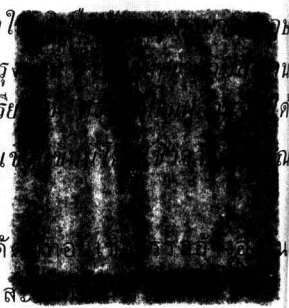
PRIDI BANOMYONG : A POLITICAL BIOGRAPHY
แต่งโดยนักวิชาการชาวอเมริกันสองคนคือ DAVID MORELL
กับ RICHARD DONOR เมื่อปี พ.ศ. 2514

การที่ฝ่ายวิชาการเลือกแปลบทความดังกล่าวก็เพราะเห็นว่าเท่าที่ผ่านมชีวประวัติของท่านปรีดี พนมยงค์ในภาคภาษาไทย เช่นของ ดร.เดือน บุนนาค หรือ คุณสุพจน์ ดำนตระกุล ได้ตีพิมพ์จำหน่ายหมดไปเป็นเวลานานระยะหนึ่งแล้ว ส่วนของคุณไสว สุทธิพิทักษ์ที่วางตลาดอยู่ในปัจจุบันก็เป็นหนังสือขนาดใหญ่หนา ราคาแพง จึงใคร่จะผลิตงานชีวประวัติของท่านปรีดี ที่ราคาถูก กะทัดรัด ชื่อหา และอ่านค้นคว้าได้อย่างสะดวกสักเล่มหนึ่งก็บังเอิญได้ต้นฉบับงานภาษาอังกฤษขึ้นดังกล่าว ซึ่งถึงแม้จะสั้น กะทัดรัด แต่ก็เก็บสาระสำคัญในชีวิตของท่านปรีดี ช่วงต่างๆ ไว้ครบถ้วน ซึ่งเป็นงานเชิงวิชาการ

ที่มีใช้มุ่งสรรเสริญสุดที่ท่านปรีดี จนเกินเลย แต่เขียนขึ้นอย่างเคารพความเป็นจริง พรรณนาถึงคุณงามความดี และจุดอ่อนข้อบกพร่องของท่านปรีดี ไว้อย่างมีดุลยภาพ เป็นโอกาสที่เราจะได้รับฟังทัศนะจากแง่มุมของชาวตะวันตก ซึ่งมีได้พัวพันได้เสียทางผลประโยชน์ในสังคมไทยโดยตรงและทั้งขึ้นชื่อว่า เป็นนักวิชาการที่ต้องเคร่งครัดต่อความจริง และหลักวิชาการปราศจากอคติ ลำเอียง

ฝ่ายวิชาการขอขอบคุณ คุณนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ แห่งสถาบันไทยคดีศึกษา ซึ่งเอื้อเฟื้อให้... และขอขอบคุณ คุณศรีนยา บำรุง... จากสุระกันจ่อแจ มาแปลเรียบเรียง... รับประโยชน์ทางปัญญาจากข้อเขียน... ของท่านตามสมควร

อนึ่งในการแปลครั้งนี้ได้... ต้นฉบับออกเพื่อความกระชับ ส

หากยังสำนึกถึงแก่นสารทางศาสนาธรรมของวัดมากยิ่งขึ้นกว่าด้วย แก่นสารดังกล่าวก็คือสรรพสิ่งในสากลโลกกำเนิดมาเพื่อจะพัฒนา เติบโตใหญ่ แก่ตัวลง แล้วตายจากไป นี่คือนิโภาพเรื่องความเป็นอนิจจังหรือไม่จีรังยั่งยืน แน่แน่นอนว่าปริดีในวัยเด็กไม่ใช่ศิษย์ผู้ศึกษาหลักคำสอนของพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้ง แต่ทว่าวัดก็เข้าเกี่ยวพันกับทุกชั้นตอนในวงจรชีวิตชาวบ้านนับรวมไปตั้งแต่เกิด บวชเรียน แต่งงาน รักษาโรคภัยไข้เจ็บและพิธีศพ การที่ปริดีอยู่ภายใต้อิทธิพลของศรัทธาปสาทะอันแรงกล้าที่บิดามารดาและปู่ย่าของท่านมีต่อพุทธศาสนาได้ทำให้แก่นสารพุทธธรรมนี้ซึมซาบในตัวท่านและเป็นจริงเป็นจังอย่างยิ่ง ปริดีหาได้เข้าใจความเป็นอนิจจังในเชิงเป็นสิ่งที่ลึกลับไม่ หากเข้าใจว่ามันเป็นการพรรณนาการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์อย่างเป็นตัวเป็นคนจากการเกิด แก่ เจ็บ ไปสู่ความตายอย่างมีอาจเสียดได้ในที่สุด

ปริดีเห็นต่างไปจากความคิดที่ว่าเนื่องจากพุทธศาสนาเน้นเรื่องความเป็นอนิจจังและการเสื่อมสลาย ฉะนั้นพุทธศาสนาย่อมต้องหมายถึงการยอมจำนนทนกันหน้ารับความทุกข์ยากในชีวิตโดยเห็นว่ามันเป็นพรหมลิขิต ปริดีมองเห็นการลบล้างความคิดนี้โดยตรงจากกิจกรรมของบิดาท่านคือนายเสียงพนมยงค์ เสียงเริ่มประกอบอาชีพด้านทำป่าไม้เป็นเบื้องแรกและหันไปทำนาในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตามสำหรับปริดีแล้วที่สำคัญที่สุดคือการที่บิดาของท่านเข้าเกี่ยวพันกับกิจการสาธารณสุขหลังจากนายเสียงรับการอบรมด้านสาธารณสุขแล้ว ก็ได้ไปรับรองจาก

แพทย์ฝรั่งชื่อ ดร.วอเดอตัน จากนั้นบิดาของปริดีก็ได้ออกเยี่ยมเยียนหมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่เพื่อจัดวัดขึ้นป้องกันไข้ทรพิษให้แก่ชาวบ้าน ปริดีภูมิใจยิ่งที่บิดาเป็นคนไทยรุ่นแรกที่เข้าร่วมให้บริการสาธารณสุข ฉะนั้นในวัยเด็กปริดีมิเพียงแต่รับอิทธิพลจากนิโภาพพุทธศาสนาเรื่องอนิจจังเท่านั้น แต่ยังรับอิทธิพลจากความคิดเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเอาการเอางานเพื่อเอาชนะความยากจนและโรคภัย ด้วยประสบการณ์เบื้องแรกเช่นนี้ ปริดีจึงเชื่อว่ามิมีความขัดแย้งแท้จริงใด ๆ ระหว่างนิโภาพเรื่องความเป็นอนิจจังกับการต่อสู้ปรับปรุงคุณภาพการดำรงชีวิตของมนุษย์

แรกสุดปริดีเข้าเรียนหนังสือในวัด หลังบวชเณรอยู่ในวัดระยะสั้น ๆ ต่อมาท่านเข้าโรงเรียนหลวงหลายแห่งในอยุธยา และก็ในระหว่างศึกษาชั้นมัธยมนี้เองที่ท่านได้รับความคิดการเมืองที่ก้าวหน้าเป็นหนแรก ที่สำคัญเป็นพิเศษคือความเห็นซึ่งครูหลายคนในโรงเรียนท่ายางประจำจังหวัดอยุธยาได้แสดงไว้ว่ามีแต่ สยาม จีน และ รัสเซีย เท่านั้นที่ยังปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ครูพวกนี้กล่าวว่าในประเทศที่ “ศิวิไลซ์” กว้านั้นระบอบการปกครองเป็นแบบจำกัดอำนาจชาติหรือสาธารณรัฐ

เมื่อจบโรงเรียนมัธยมบริบูรณ์ปริดีก็กลับบ้านอยู่บ้าน 2 ปี แทนที่จะเข้ามหาวิทยาลัยโดยตรงหรือรับราชการ ปริดีใช้เวลาส่วนใหญ่ในช่วงนี้ช่วยบิดาดูแลนาข้าวของครอบครัว ที่ต้องถ่วงลำช้าไป 2 ปีก่อนจะศึกษาต่อก็เนื่องจากอายุของปริดีเป็นหลัก ท่านเพิ่งอายุ

1 1

วัยเด็กและการศึกษาขั้นต้น
(พ.ศ. 2443-2463)

ปริดี พนมยงค์ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2443 ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเคยเป็นราชธานีของประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 1967 ถึง 2310 บิดามารดาของท่านเป็นคนไทยซึ่งตรงข้ามกับความเชื่อทั่วไปที่ว่าท่านเป็นคนจีนหรือลูกครึ่งจีน ภูมิหลังทางครอบครัวของท่านมีญาติชาวจีนคนเดียวคือทวดซึ่งเป็นชายชื่อ ก๊อก แซ่เจิน ผู้เข้ามาในกรุงสยามเมื่อปี พ.ศ. 2357 ในรัชกาลที่ 2

ปริดีเห็นว่าวัดที่ตั้งอยู่ใกล้บ้านท่านเป็นสถาบันหลักซึ่งส่งผลกระทบต่อวัยแรกเริ่มชีวิตของท่าน ท่านไม่เพียงแต่สำนึกถึงหน้าที่ทางสังคมของวัดเท่านั้น

16 ปีเมื่อจบชั้นมัธยม และได้รับคำแนะนำว่าไม่มีมหาวิทยาลัยหรือวิทยาลัยใดจะรับท่านจนกว่าท่านจะอายุมากกว่านี้

พื้นเพชีวิตในชนบทมีความสำคัญต่อท่านเรื่อยมา ดังจะเห็นได้ในคำกล่าวป้องกันเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติของท่านในปี พ.ศ. 2476 ว่า

“ข้าพเจ้าไม่ใช่คนกรุงเทพฯ เหมือนพวกท่านจึงรู้หัวอกคนบ้านนอกเป็นอย่างดี โดยได้รับความลำบากยากจน เพื่อนในหัวเมืองยังยากจนอีกมาก...แม้ข้าพเจ้าอยู่ในกรุงเทพฯ ออกไปก็ไม่เห็นของจริงแท้ และทั้งตนเองก็สบาย ไม่เคยทุกข์ร้อนเหมือนชาวบ้านที่ทนทุกข์อยู่ในเวลานี้”

ปี พ.ศ. 2460 ปรีดีเข้าโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมในกรุงเทพฯ เมื่อพิจารณาผลการงานของท่านในวัยต่อมาแล้ว จะเห็นได้ว่าเวลา 3 ปีที่เรียนอยู่ในโรงเรียนกฎหมายมีความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่หลวงด้วยว่ามันทำให้ปรีดีตระหนักถึงความสัมพันธ์กับมหาอำนาจตะวันตกแบบที่สยามตกเป็นเบี้ยล่าง ขณะศึกษาหน้าที่ของระบบตุลาการในสยาม ท่านได้เกิดความกังวลห่วงใยเกี่ยวกับผลกระทบของสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและการจำกัดอธิปไตยของสยามดังที่ได้ดำรงอยู่ในเวลานั้น ปรีดีมีความเห็นว่าอันที่จริงแล้วสยามในปี พ.ศ. 2460 เป็นอาณานิคมเหมือนกับจีน ตุรกีหรืออิหร่าน ที่สำคัญกว่านั้นคือเมื่อพิจารณาประกอบกับเหตุการณ์ต่อ ๆ มาแล้ว เห็นได้ว่าปรีดีได้เชื่อมโยงการที่มหาอำนาจจักรวรรดิละเมิดสิทธิประชาชนชาติของสยามเข้ากับความอ่อนแอที่แผ่ฝังอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชของสยาม

2 การศึกษาในฝรั่งเศสและบทบาทการนำสมาคมนักเรียนสยาม (พ.ศ. 2463-2470)

หลังจากเรียนอยู่ในโรงเรียนกฎหมาย 3 ปี ปรีดีก็เรียนจบได้เกียรตินิยม และได้รับทุนกระทรวงยุติธรรมไปศึกษากฎหมายต่อในฝรั่งเศส ท่านรู้สึกว่าการศึกษาดังนี้เป็นโอกาสอันดีเนื่องจากขณะนั้น กฎหมายไทยกำลังยกกร่างกันใหม่ตามระบบกฎหมายฝรั่งเศส

ปรีดีใช้เวลา 4 ปีแรกในฝรั่งเศส ศึกษาอยู่ในคณะกฎหมายมหาวิทยาลัยก้าง (CAEN) ปี พ.ศ. 2466 ท่านได้รับปริญญากฎหมายและปี พ.ศ. 2467 ท่านก็ได้รับสิทธิประกอบวิชาชีพทาง

กฎหมายได้ อิทธิพลสำคัญที่สุดประการหนึ่งซึ่งปรีดีได้รับระหว่างอยู่ในมหาวิทยาลัยก็คือการเน้นหลักสูตรเศรษฐศาสตร์ว่าเป็นส่วนประกอบจำเป็นของกฎหมายมหาชนและเอกชน ปรีดีเกิดความเชื่อในความสำคัญของเศรษฐกิจว่าเป็นพื้นฐานของปัญหาทางการเมืองและตุลาการ การที่ปรีดีกังวลสนใจกับเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นปัจจัยกำหนดการเมืองดังเห็นได้ประจักษ์ชัดในข้อเขียนเรื่อง “ความเป็นอนิจจังของสังคม” และเค้าโครงการเศรษฐกิจของท่านนั้นอาจมีที่มาจากประสบการณ์การทำงานและการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยอันหลากหลายของท่านซึ่งทำให้ท่านก่อทรรศนะเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง

กฎหมาย การเมือง และเศรษฐกิจขึ้นมามากกว่าที่จะมาจากอิทธิพลอันเฉพาะเจาะจงของความคิดลัทธิมาร์กซ์ใด ๆ ท่านยิ่งสนใจเศรษฐศาสตร์มากขึ้น ด้วยว่ามันเป็นวิชาใหม่สำหรับท่าน ระหว่างศึกษาอยู่ที่โรงเรียนกฎหมายในกรุงเทพฯ 3 ปีนั้น เศรษฐศาสตร์ถูกละเลยไปอย่างสิ้นเชิง

หลังจากได้รับปริญญาตรีในปี พ.ศ. 2467 ปรีดีได้ขอย้ายไปกรุงปารีส เพื่อศึกษาต่อในระดับปริญญาเอกทางกฎหมาย นักศึกษาระดับปริญญาเอกนี้จะเรียนเน้นเฉพาะสาขากฎหมายหรือไม่มีสาขาเศรษฐศาสตร์กับรัฐศาสตร์ที่ท่านเลือกศึกษาเน้นสาขากฎหมายนั้นเนื่องจากกระทรวงยุติธรรมเจ้าของทุนการศึกษาชอบให้เป็นเช่นนั้นมากกว่า หากมิใช่เนื่องจากใจท่านเลือกเอง

ขณะอยู่ในฝรั่งเศส ปรีดีได้เป็นประธานสมาคมนักเรียนสยาม สมาคมนี้อาศัยสำนักงานใหญ่อยู่ในปารีส ทว่ามีสมาชิกเป็นเยาวชนไทยขยายไปถึงอังกฤษ เยอรมนี และประเทศยุโรปอื่น ๆ ด้วย มิได้จำกัดแต่เฉพาะนักเรียนสยามในฝรั่งเศสเท่านั้น เนื่องจากสมาคมได้ถวายฎีการ้องทุกข์อยู่เสมอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์ฤตากรผู้ทรงเป็นราชทูตไทยในปารีสจึงรายงานไปทางกรุงเทพฯ ว่าปรีดีเป็นนักยุงฝ้ายช้ายและเป็นบุคคลอันตรายพระองค์ทรงขอร้องให้รัฐบาลย้ายตัวปรีดีออกไปจากปารีสและกว่าปรีดีจะได้รับอนุญาตให้อยู่ปารีสก็เมื่อพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ทรงแทรกแซงไกล่เกลี่ยด้วยพระองค์เอง เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ต่อมาก็ดูเหมือนเรื่องน่าพิศวงที่ว่าปรีดีมีความสัมพันธ์ส่วนตัวอันดีกับในหลวงรัชกาลที่ 7 ระหว่างที่พระ-

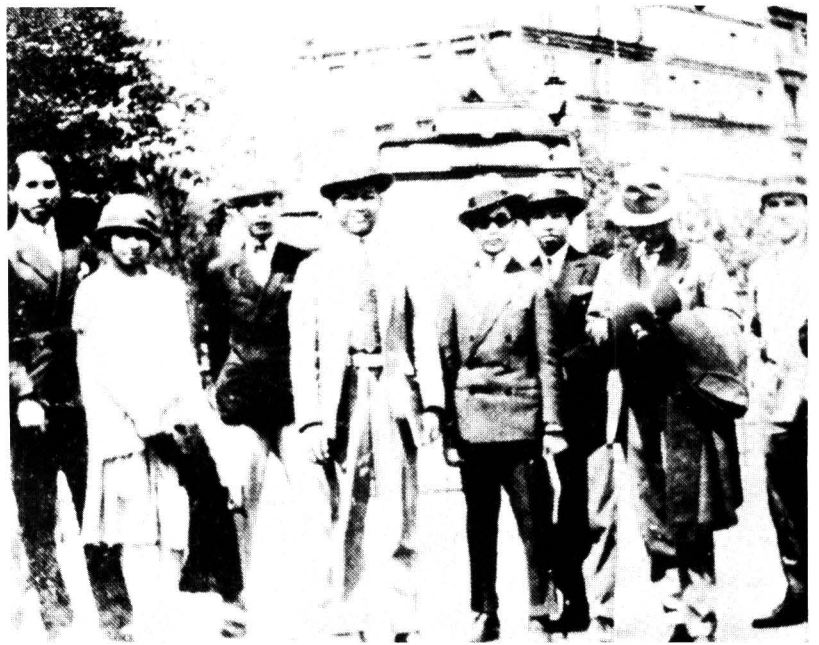
องค์ทรงศึกษาอยู่ที่โรงเรียนสงครามชั้นสูง (ECOLE SUPERIEURE DE GUERRE) ในปารีส เหตุการณ์ตอนนี้ชี้ให้เห็นว่าการที่ปรีดีคัดค้านระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งอาจจะเริ่มตั้งแต่เรียนอยู่ชั้นมัธยมนั้น มิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเกลียดชังตัวบุคคลผู้ดำรงฐานะเจ้า หากเนื่องจากความเชื่อว่าสถาบันสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของไทย

เมื่อหวนกลับไปพิจารณาดู ก็เห็นได้ว่าสมมติว่าสมาคมนักเรียนสยามเป็นองค์การทางการเมือง สมาคมกลายเป็นเวทีประชุมวางแผนล้มระบบสมบูรณาญาสิทธิราชของสยาม และสมาชิกสมาคมก็สนองแทนบุคคลของคณะราษฎรให้ แกนคณะราษฎรนี้เปิดประชุมเป็นการครั้งแรกในปารีสเมื่อเดือน

กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 ผู้เข้าร่วมประชุมครั้งแรกนี้มี ปรีดี พนมยงค์, ร้อยโทแปลก ชีตะสังคะ, ร้อยตรีทัศนัย มิตรภักดี, นายตัว ลพานุกรม, นายประยูร ภมรมนตรี, หลวงสิริราชไมตรี, และนายแนบ พหลโยธิน

ในที่ประชุมเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 ผู้ร่วมประชุมได้กำหนด "หลัก 6 ประการของคณะราษฎร" หลัก 6 ประการนี้เป็นอุดมคติประเภทค่อนข้างเน้นความเสมอภาคซึ่งเป็นพื้นฐานเป้าหมายทางการเมืองในอนาคตของคณะราษฎร ต่อมาหลัก 6 ประการนี้ได้ปรากฏอยู่ในใบปลิวซึ่งแจกจ่ายในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่โคนล้มระบบสมบูรณาญาสิทธิราชปี พ.ศ. 2475 หลัก 6 ประการดังที่ปรากฏในใบปลิวฉบับดังกล่าวเป็นดังนี้คือ

(1) จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง

ภาพถ่ายบุคคลสำคัญในคณะราษฎร ณ ปารีส ขณะศึกษาอยู่ในยุโรป

ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

(2) จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มากที่สุด

(3) จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

(4) จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่ให้พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)

(5) จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น

(6) จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

เพื่อสนองตอบต่อหลักข้อ 3 ผู้เข้าร่วมประชุมเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 ได้มอบหมายให้ปรีดียกร่างวางแผนเศรษฐกิจส่วนทั้งหมดมา แผนเศรษฐกิจของปรีดีฉบับนี้เองที่ต่อมากลายเป็นเค้าโครงเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2476 อันเป็นที่โต้แย้งกันอย่างเผ็ดร้อน

ต้นปี พ.ศ. 2470 กลุ่มคนซึ่งเป็นที่รู้จักกันต่อมาในนาม “คณะผู้ก่อการ” มีอุดมคติและยุทธศาสตร์พื้นฐานที่เป็นเอกภาพกัน ยิ่งไปกว่านั้น พวกเขาตกลงกันเป็นเอกฉันท์มอบหมายภาระหน้าที่อันสำคัญกว่าซึ่งเกี่ยวพันกับการวางแผนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่กำลังจะมาถึงให้แก่ปรีดี ในช่วงที่อยู่ในฝรั่งเศสหลายปีนี่เองที่ปรีดีเริ่มถูกเรียกว่า “อาจารย์” โดยมีตรสหายและนักเรียนสยามรุ่นน้องของท่าน

3 กลับสู่ประเทศไทย และการเคลื่อนไหวก่อนอภิวัตน์ (พ.ศ. 2470-2475)

เมื่อกลับสู่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2470 ปรีดีได้รับตำแหน่งในกระทรวงยุติธรรมซึ่งท่านได้แสดงบทบาทในการร่างประมวลกฎหมายแพ่งฉบับใหม่ของสยาม ท่านยังได้สอนที่โรงเรียนกฎหมายแห่งกระทรวงยุติธรรม ได้รับเลือกตั้งเป็นเลขาธิการสมาคมนักกฎหมาย และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงมีราชทินนามว่า ประดิษฐ์มนูธรรม ช่วงนั้นเป็นระยะที่ยากเข็ญสำหรับสยามด้วยว่าภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกเริ่มส่งผลให้เป็นที่รู้สึกได้ในประเทศ ในหลวงรัชกาลที่ 7 และคณะบริหารราชการแผ่นดินพยายามจัดการกับสถานการณ์เศรษฐกิจที่ย่ำแย่ลงโดยลดข้าราชการและตัดงบประมาณแผ่นดิน ยกตัวอย่างเช่น กรมมหาดเล็กรักษาพระองค์ลดกำลังพลจาก 3,000 เหลือ 300 นาย และงบประมาณของสำนักพระราชวังก็ถูกตัดทอนลง 33%

ในหลวงรัชกาลที่ 7 ทรงมีบทบาทบนเวทีการเมืองอย่างเอาการเอางาน แม้ว่าจะเห็นได้ชัดเจนว่าจังหวะก้าวของพระองค์ไม่เข้มแข็งพอสมกับความปรารถนาของคณะราษฎร พระองค์ทรงก่อตั้งอภิรัฐมนตรีสภาซึ่งประกอบไปด้วยเจ้านายสำคัญๆ 5 พระองค์ พระองค์ยังทรงฟื้นฟูคณะรัฐมนตรีซึ่งเดิมทีในหลวงรัชกาลที่ 5 ทรงก่อตั้งขึ้นทว่าในหลวงรัชกาลที่ 6 น้อยครั้งที่จะทรงโปรดใช้ ได้มีการก่อตั้งองคมนตรีสภาขึ้นทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาราชการแผ่นดินโดยเป็นความพยายามของพระองค์ที่จะฟื้นฟูการปกครองแบบมีผู้แทนในขอบเขตจำกัดซึ่งก็เริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เช่นกัน ในหลวงรัชกาลที่ 7 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมาชิก 40 คน เข้าสู่สภาถวายคำปรึกษา

ปัญหารัฐธรรมนูญเป็นปัญหาชี้ขาดสำหรับปรีดีและผู้สนับสนุนคณะราษฎรคนอื่น ๆ เป็นที่เชื่อกันทั่วไประหว่างปี พ.ศ. 2469-2473 นั้นว่าใน

หลวงรัชกาลที่ 7 ทรงสนับสนุนให้ผลักดันสยามเข้าสู่ยุคการปกครองระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญอย่างไรก็ตามเจ้านายชั้นผู้ใหญ่หลายพระองค์ทรงคัดค้านระบอบรัฐธรรมนูญด้วยเหตุผลที่ว่าประเทศชาติยังไม่พร้อมเมื่อในหลวงรัชกาลที่ 7 ทรงไปเยือนสหรัฐอเมริกาเมื่อปี พ.ศ. 2475 นั้นพระองค์ทรงแถลงให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่า “พระองค์ทรงพร้อมที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ราษฎร แต่จะต้องพระราชทานรัฐธรรมนูญให้ลงมาจากเบื้องบน มิใช่เป็นผลจากการเรียกร้องของทวยราษฎร์”

แม้จะมีพระราชดำรัสอันเป็นที่ปลุกปลอบน้ำใจเช่นนั้น แต่เวลาก็ล่วงเลยไปโดยที่ไม่มีทีท่าว่าจะได้รัฐธรรมนูญมา เกิดวิกฤตคณะรัฐมนตรีขึ้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2474 เกี่ยวกับการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นระหว่างตัวบุคคลและปัญหาอภิสิทธิ์อิทธิพลปมปัญหาเกี่ยวพันกับการที่รัฐมนตรีการคลังระงับการเลื่อนตำแหน่งนายทหาร 92 นายซึ่งรัฐมนตรีกลาโหม (พระองค์เจ้าบวรเดช) ทรงเสนอแนะโดยอ้างสาเหตุทางการคลัง

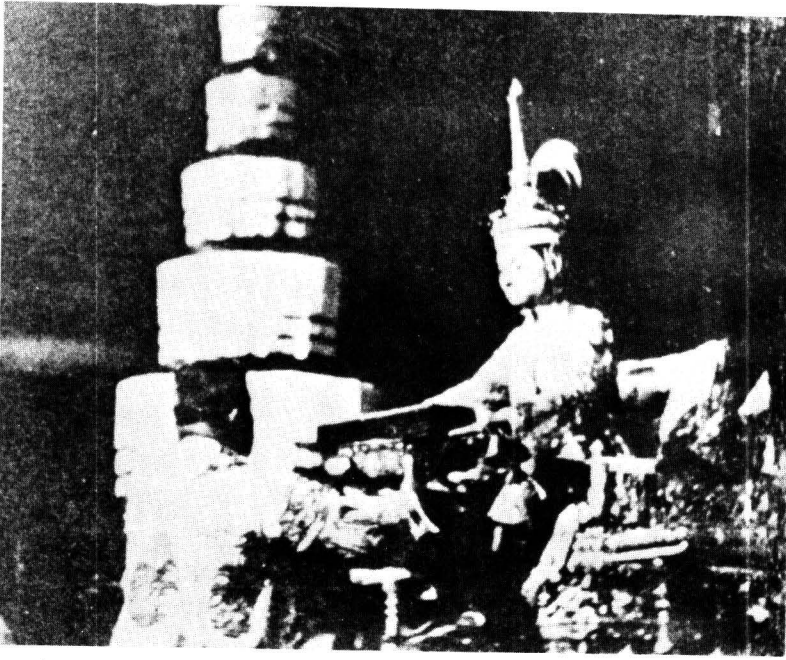
การประกาศภาษีใหม่ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2475 ได้ปูเวทีสำหรับปฏิบัติการโดยตรงของปรีดีและคณะราษฎร ขณะนั้นคณะราษฎรได้ผูกพันมิตรกับข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือนที่เดินสายกลางจำนวนหนึ่ง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 รัฐประหารซึ่งขบคิดกันครั้งแรกในปารีส เมื่อปี พ.ศ. 2470 ก็บังเกิดขึ้น

แลนดอนได้แยกสาเหตุแห่งการอภิวัฒน์ พ.ศ. 2475 ออกเป็น 4 ประ

การตามการศึกษาเรื่องนี้เป็นภาษาไทยของหลวงวิจิตรวาทการแต่เดิม สาเหตุ *ประการแรก* การที่ในหลวงรัชกาลที่ 7 ทรงแต่งตั้งเจ้านายเข้าดำรงตำแหน่งชั้นสูงในรัฐบาลอย่างกว้างขวางทำให้สามัญชนผู้ได้รับการศึกษาดีและมีใจทะเยอทะยานไม่พอใจเป็นอย่างมาก ในรัชกาลที่ 6 สามัญชนว่าการ 8 กระทรวงในจำนวน 12 กระทรวง ทว่าในรัชกาลที่ 7 อำนาจผันกลับไปอยู่ในมือเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ผลก็คือสามัญชนได้ควบคุมเพียง 4 กระทรวงเท่านั้น สาเหตุ *ประการที่ 2* ของการรัฐประหารตามที่หลวงวิจิตรวาทการกล่าวไว้คือ การที่ผู้ปกครองโปรดปรานปกปิดการบริหารราชการแผ่นดินเป็นความลับ พวกเจ้านายไม่ได้สื่อสารให้ราษฎรทราบถึงนโยบาย เป้าหมาย หรือ ขีดจำกัดของตน และความเข้าใจผิดย่อมบังเกิดขึ้นระหว่างราษฎรกับรัฐบาลอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ *ประการที่ 3* รัฐบาลเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ ซึ่งนำไปสู่ความเป็นอริระหว่างผู้แทนหนังสือพิมพ์กับข้าราชการ ความไม่พอใจแพร่ขยายจากหนังสือพิมพ์ไปสู่ราษฎร สาเหตุ *ประการที่ 4* ตามการวิเคราะห์แบบนี้ คือ การตัดสินใจดำเนินการด้านงบประมาณและการคลังของรัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ข้าราชการจำนวนมากถูกปลดออกจากตำแหน่งและต้องเสียภาษีจากเงินเดือนของตนมากขึ้น ปรีดีช่วงชิงเอาความไม่พอใจเหล่านี้มาหนุนเสริมพลังอภิวัฒน์ที่เริ่มก่อตัวในปารีสของท่านโดยสามารถทำให้ข้าราชการทหารและพลเรือนอื่น ๆ หันมาสนับสนุนฝ่ายอภิวัฒน์

4 รัฐประหาร และรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศไทย (มิถุนายน พ.ศ. 2475)

ดร.มนตรี เจนวิทย์การ นักรัฐศาสตร์ไทยท่านหนึ่งเห็นว่าการอภิวัฒน์ พ.ศ. 2475 เป็นเหตุการณ์ที่บังเกิดจากการที่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ไม่สามารถแก้ไข “วิกฤตความชอบธรรม” และ “วิกฤตประสิทธิภาพ” ได้ ปัญหาความชอบธรรมในการปกครองถูกปัญหาคอนฟลิคต์ซึ่งนำไปใช้โดยปรีดีนำไปใช้เป็นประโยชน์ อำนาจทางจิตวิทยาของระบบกษัตริย์ที่เสื่อมถอยลง และความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพของข้าราชการหนุ่มที่เพิ่มพูนขึ้นเป็นสิ่งจูงใจให้บุคคลเหล่านี้ลงมือก่อการ ท่าทีของพวกเขาอันเป็นปฏิกริยาสนองตอบต่อวิกฤตความชอบธรรมในการปกครองได้ก่อตัวขึ้นเรียบร้อยแล้วในปารีสระหว่างปี 2468-2472 อย่างไรก็ตามกลุ่มนี้ไม่อาจบันดาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองได้ด้วยลำพังกลุ่มเอง การจะยังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเรียกร้องต้องการความร่วมมือจากกลุ่มทหารผู้ซึ่งได้รับแรงจูงใจจากวิกฤตประสิทธิภาพ

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ค.ศ. 2475

เป็นด้านหลัก รัฐบาลในหลวงระหว่างปี พ.ศ. 2473-2475 นั้นไม่สามารถจัดการสถานการณ์ทางเศรษฐกิจให้ลุล่วงสำเร็จไปได้ การตัดงบประมาณและลดจำนวนข้าราชการก่อให้เกิดความไม่พอใจในกลุ่มทหารและปรีดีสามารถก่อกบฏขึ้นมากับนายทหารชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งนำโดย พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช และพระยาฤทธิอัคเนย์ได้ เมื่อได้คนเหล่านี้เป็นพวก การกบฏขึ้นก็ดำเนินรวดเร็วไปได้ในที่สุด

เช้าตรู่วันที่ 24 มิถุนายน ขณะที่ในหลวงทรงนิราศจากพระนครไปประทับ ณ พระราชวังไกลหัวหินหน่วยกำลังทัพบกได้ถูกส่งไปประจํารอบพระบรมมหาราชวัง และ ณ จุดยุทธศาสตร์อื่น ๆ ในเมืองหลวง บรรดาเจ้านายในสภาแห่งรัฐถูกอัญเชิญมาควบคุมไว้ในท้องพระโรงพระราชวัง และคณะราษฎรได้ทูลเกล้าฯ ถวายคำขาดแก่

ในหลวงรัชกาลที่ 7 เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และขอเรียกร้องขอรัฐธรรมนูญของคณะผู้ก่อการ เมื่อเกิดการกบฏขึ้นขึ้นนั้นคณะราษฎรมีสมาชิก 111 คน เป็นทหารบก 31 คน, ทหารเรือ 17 คน และพลเรือน 63 คน

ไม่กี่ชั่วโมงหลังรัฐประหาร ก็ปรากฏเอกสารการเมืองฉบับหนึ่งขึ้นตามท้องถนนในกรุงเทพฯ อันเป็นคำอธิบายความหมายของเหตุการณ์ครั้งนี้ให้แก่ราษฎร ประกาศสั้น ๆ ฉบับนี้โดยพื้นฐานแล้วสะท้อนความคิด และมีโน้มน้าวเกี่ยวกับการพัฒนาทางการเมืองของปรีดี มันประกาศการก่อตั้งคณะราษฎร, นำเสนอหลัก 6 ประการของคณะราษฎร และประกาศเจตจำนงของบรรดาผู้นำการรัฐประหารที่จะก่อตั้งสภาราษฎรขึ้น ประกาศครั้งนี้ถูกระงับไว้ไม่ให้แจกจ่ายต่อไปหลังจากนั้นเพียง 2 วัน ซึ่งอาจเนื่องจากความรุนแรงของข้อความบางตอนในเอกสาร

นี้ ซึ่งกล่าวทำนองว่าหากในหลวงคัดค้านการสถาปนาระบอบปกครองรัฐธรรมนูญแล้ว ก็จะต้องตั้งสาธารณรัฐขึ้นแทนหรืออาจจะเนื่องจากความแตกแยกขึ้นแรกเริ่มในหมู่ผู้ก่อการรัฐประหารเองก็ได้ น่าสังเกตว่าเอกสารนี้มีผู้ลงนาม 3 คน ได้แก่พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช และพระยาฤทธิอัคเนย์ ซึ่งเป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ 3 คนในกลุ่มรัฐประหาร แม้ว่าประกาศนี้จะมีโน้มน้าวต่าง ๆ ของปรีดี แต่ก็ไม่มีชื่อของท่านอยู่ด้วย (และก็ไม่มีชื่อหลวงพิบูลสงคราม)

เมื่อในหลวงเสด็จกลับพระนคร เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน คณะราษฎรก็ได้ทูลเกล้าฯ ถวายร่างรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งปรีดีเขียนขึ้น ปรีดียังได้เป็นผู้นำคณะผู้แทนของคณะราษฎรเข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวายร่างรัฐธรรมนูญการปกครองแก่ในหลวงด้วย วันถัดมาในหลวงก็พระราชทานความเห็นชอบกับร่างรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินชั่วคราวของปรีดี

เอกสารฉบับนี้นำเสนอโครงสร้างความพยายามก่อตั้งระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญครั้งแรกของประเทศไทย รัฐธรรมนูญการปกครองฯ กำหนดสิทธิของพลเมืองชาวสยามทั้งปวงและพยายามขจัดอภิสิทธิ์ให้หมดไป รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินได้ตัดทอนอำนาจทางการเมืองขององค์พระมหากษัตริย์หมดสิ้นไปในทางเป็นจริง ฝ่ายนิติบัญญัติประกอบด้วยสภาชั่วคราวมีสมาชิก 70 คนซึ่งคณะราษฎรเป็นผู้แต่งตั้ง คณะราษฎรได้รับอำนาจตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญการปกครองฯ ให้ปกครองประเทศผ่านคณะกรรมการ

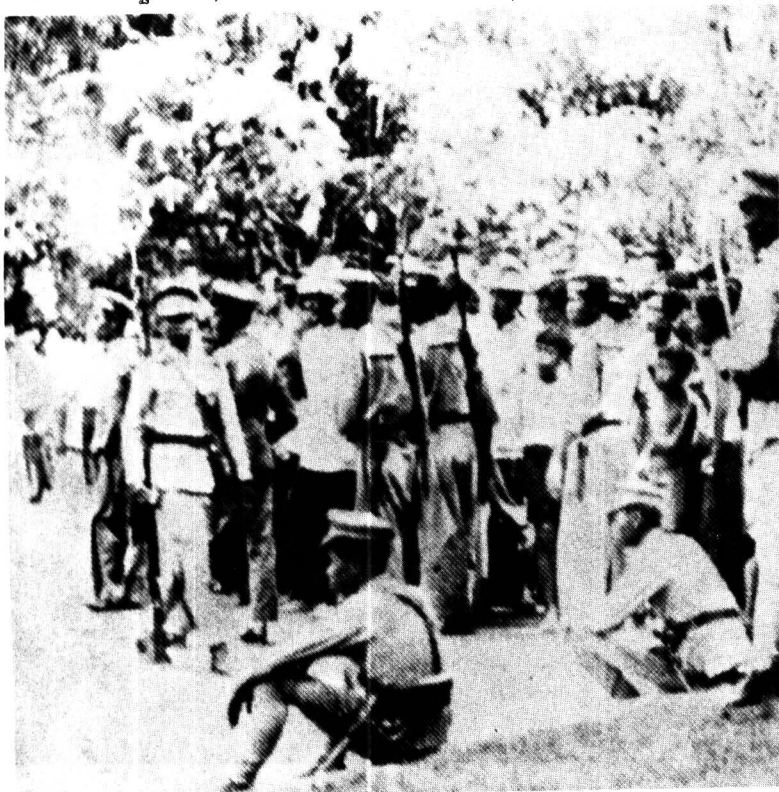
ราษฎรซึ่งสภาเป็นผู้แต่งตั้ง เป็นเวลานาน 10 ปีในช่วงดูแลเลี้ยงประชาธิปไตย ธรรมนูญการปกครองฯ เล็งการเคลื่อนไหวไปสู่ระบอบประชาธิปไตยเป็น 3 ขั้นตอน ขั้นแรกยาว 6 เดือน สมาชิกสภาทั้งหมดมาจากการแต่งตั้ง ขั้นที่ 2 สภาประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท ประเภทแรกราษฎรเลือกตั้งเข้ามา ประเภทที่สองมาจากการแต่งตั้ง ธรรมนูญการปกครองฯ เสนอว่าให้เริ่มขั้นตอนที่สามได้เมื่อใดก็ตามที่ครึ่งหนึ่งของผู้มีสิทธิออกคะแนนเสียงเลือกตั้งจบการศึกษาชั้นประถมแล้ว หรือเมื่อครบเวลา 10 ปี โดยถือว่าเงื่อนไขเวลาใดมาถึงก่อนก็ให้ถือเอาอันนั้น ในขั้นตอนสุดท้ายนี้สมาชิกสภาทุกคนมาจากการเลือกตั้ง ในทั้ง 3 ขั้นตอนดังกล่าวนี้ คณะกรรมการราษฎร (หรือนัยหนึ่งคณะรัฐมนตรี) จะได้รับการ

เลือกตั้งจากรัฐสภาและรับผิดชอบต่อรัฐสภา

ในการเตรียมร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยนี้ ปรีดีอาศัยแหล่งข้อมูลแนวคิดหลายแหล่ง ในบางด้าน ธรรมนูญการปกครองฯ สะท้อนโครงสร้างรัฐสภาของระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญแบบตะวันตก อำนาจของสภาแห่งชาติคล้ายคลึงกับอำนาจของรัฐสภาตะวันตก และระบบตุลาการก็ได้รับการย้ำประกันว่าเป็นอิสระ อย่างไรก็ตามโครงสร้างการปกครองใหม่ก็หยิบยืมลักษณะต่าง ๆ มาจากระบบรัฐบาลโดยพรรคแบบโซเวียตด้วย และกระทั่งหยิบยืมลักษณะต่าง ๆ มากหลายนอกจากจากรัฐบาลกัวมินตังของซุนยัตเซ็นซึ่งก่อตั้งขึ้นในจีนเมื่อปี พ.ศ. 2468 ธวัช มกรพงศ์ นักรัฐศาสตร์ไทยผู้หนึ่งกล่าวว่าทั้งซุนยัตเซ็น และปรีดี “ไม่ได้

เอาตัวความคิดเรื่องอำนาจเผด็จการโดยพรรคมาจากบอลเชวิค หากเอาแบบแผนการจัดองค์กรเพื่อให้พรรคมีอำนาจควบคุมรัฐบาลจากบอลเชวิคมา” ในประเทศไทย ธรรมนูญการปกครองฯ ของปรีดีให้อำนาจคณะราษฎรเสนอชื่อสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ซึ่งจะเป็นผู้เลือกสมาชิกคณะกรรมการราษฎร (รัฐบาล) อีกต่อหนึ่ง ธวัชสรุปว่า “ความคิดของปรีดีเรื่องให้คณะราษฎรเป็นผู้เลือกผู้แทนมาจากทฤษฎีของซุนยัตเซ็น มากกว่าปรัชญาการเมืองลัทธิมาร์กซ์-เลนิน” ทั้งคณะราษฎรของสยามและพรรคกัวมินตังของจีน เห็นว่าตนเป็นตัวแทนทุกชนชั้นในสังคมของตน หากมิใช่ตัวแทนของชนชั้นกรรมาชีพชนชั้นเดียวดังพวกคอมมิวนิสต์

สภานิติบัญญัติใหม่ประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานศาลฎีกากรุงเทพฯ ในระบอบเก่า ได้รับเลือกเป็นประธานคณะกรรมการราษฎร พระยามโนฯ ไม่มีสายสัมพันธ์กับคณะผู้ก่อการฯ มาก่อน ฉะนั้น “บรรดาผู้นำการรัฐประหารในสยามก็ได้กำหนดให้ตัวเองมีบทบาทอันคับครองในรัฐบาลชุดใหม่ เหมือนดังนักอภิวัฒน์ต้นแบบของท่านในกรณีการอภิวัฒน์ฝรั่งเศส ปี พ.ศ. 2332” ปรีดีกลายเป็นสมาชิกหนึ่งในจำนวน 15 คนของคณะกรรมการราษฎรซึ่งล้วนเป็นสามัญชน ธรรมนูญการปกครองฯ ได้มอบอำนาจให้คณะกรรมการราษฎรออกกฎหมายและควบคุมรัฐมนตรีที่แต่งตั้งขึ้นได้ ทว่าความขัดแย้งทางการเมืองยังมีโช่หมดไปจากเมืองไทย ดังทรรศนะของทอมป์สันว่า การแต่งตั้งพระยา

มโนฯ และบุคคลที่มีใช้ผู้ก่อการคนอื่น ๆ เข้าดำรงตำแหน่งสูงในรัฐบาล “มีผลตลอดไประลอกความเห็นฝ่ายอนุรักษให้สงบลง แต่รอยร้าวระหว่างคนเหล่านี้กับผู้นำการปฏิวัตินั้นก็เป็นที่รู้สึกได้ในเวลาไม่ช้า... พรรคชนะที่แตกต่างกันขึ้นมุลฐานเกี่ยวกับเรื่องนโยบายเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามจุดยืนของพวกเขาก็ยังไม่ทันเห็นประกฤษชัดว่าไม่มีทางประนีประนอมกันได้จนกระทั่งภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรในปี พ.ศ. 2475”

รูปปั้น “เทพรัฐธรรมนูญ”

5 รัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรก (ธันวาคม พ.ศ. 2475)

ภายหลังการปฏิวัติในเดือนมิถุนายนไม่นาน คณะกรรมการราษฎรของพระยามโนฯ ได้ตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นชุดหนึ่งประกอบด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ 6 นายทำหน้าที่รับผิดชอบในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ปรีดีและตัวพระยามโนฯเองเป็นสมาชิกคณะอนุกรรมการนี้อยู่ด้วย ทว่าหลวงพิบูลสงคราม, พระยาพหลพลพยุหเสนา, พระยาฤทธิอัคเนย์, พระยา

ทรงสุระเดชและสมาชิกกลุ่มผู้ก่อการรัฐประหารที่เป็นทหารคนอื่น ๆ มิได้เป็นสมาชิก

เมื่อนำรัฐธรรมนูญใหม่ “ฉบับถาวร” ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในเดือนธันวาคม นั้น ก็เป็นที่ชัดเจนว่าอำนาจของปรีดีได้ลดลงอย่างสังเกตเห็นได้ เมื่อเทียบกับรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับเดือนมิถุนายนซึ่งปรีดีได้เขียนขึ้นเป็นส่วนหนึ่งในการเตรียมรัฐประหารแล้ว ฉบับเดือนธันวาคมได้ผนวกเอาพรรคชนะที่ต่างกันอย่างสำคัญจากพรรคชนะของปรีดีไว้ โดยเฉพาะหลักการทางปัญญาและเน้นความเสมอภาคของปรีดีหลายประการถูกพระยามโนฯ กับพวกละทิ้งไป แล้วแทนที่ด้วยความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่รัฐบาลของพวกเขาพระยามโนฯ เองซึ่งเป็นการคิดเห็นเชิง

บริหารและแบ่งอำนาจลดหลั่นเป็นลำดับขึ้นตามธรรมเนียมเดิม

ความแตกต่างหลักระหว่างรัฐธรรมนูญ 2 ฉบับนี้อยู่ตรงบทบาทที่ให้แก่คณะราษฎรและพระราชสิทธิอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ ฉบับเดือนธันวาคมลดบทบาทคณะราษฎรลงอย่างมากขณะที่ส่งเสริมบทบาทตามรัฐธรรมนูญขององค์พระมหากษัตริย์อย่างสำคัญ พระองค์ทรงพระราชอำนาจที่จะยุบสภาแม้คณะรัฐมนตรีจะไม่เห็นชอบก็ตาม มีมาตรการบางอย่างที่สั่งห้ามพรรคการเมืองใด ๆ ส่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้ปฏิบัติตามที่นำขึ้นใจยิ่งไปกว่านั้นคือความจริงที่ว่าชื่อของคณะราษฎรสาบสูญไปจากรัฐธรรมนูญฉบับถาวรโดยสิ้นเชิง สภานิติบัญญัติมีสภาเดียวประกอบด้วยสมาชิกสภาที่มาจากการเลือกตั้ง

พานแว่นฟ้าถวายเชิญรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ธันวาคม พ.ศ. 2475

กับสมาชิก “ประเภท 2” ที่มาจากการแต่งตั้งซึ่งจะเป็นอยู่เช่นนี้ 10 ปี

“คณะรัฐมนตรี” ซึ่งเป็นฝ่ายบริหารเป็นตัวแทนสะท้อนถึงการประนีประนอมระหว่างพรรคคณะของปรีดีกับพระยามโนฯ มันต่างจากคณะกรรมการราษฎรแต่แรกเป็นอันมาก คณะกรรมการราษฎรเดิมจะได้รับการแต่งตั้งจากสภา ทว่าตามแบบรัฐธรรมนูญฉบับเดือนธันวาคม นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอย่างน้อย 14 นายต้องมาจากสภาผู้แทนราษฎร (คือเป็น ส.ส. ด้วย-ผู้แปล) สภาสภาสามารถปลดรัฐมนตรีออกโดยลงมติไม่ไว้วางใจ ส่วนองค์พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจที่จะแต่งตั้งรัฐมนตรีอีก 10 นายด้วยพระองค์เอง

การผสมผสานอิทธิพลของสภานิติบัญญัติกับอำนาจฝ่ายบริหารในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดว่าคณะผู้ก่อการรัฐประหารแตกแยกกันลึกซึ้งยิ่งขึ้นและยังผลให้อำนาจหันเหจากปรีดีไปตกอยู่กับฝ่ายอนุรักษนิยมและทหาร เห็นชัดว่าในหลวงรัชกาลที่ 7, พวกเจ้านายที่สนับสนุนพระองค์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เห็นอกเห็นใจได้ร่วมมือกันเปลี่ยนย้ายโครงสร้างรัฐธรรมนูญไทยกลับไปสู่กรอบที่เข้ากันได้กับประเพณีอนุรักษนิยมของประเทศไทยมากขึ้น ปรีดีไม่สามารถรวบรวมกำลังในหมู่ผู้สนับสนุนตนได้เพียงพอ หรือมีจะนั้นท่านก็ไม่ยินดีหรือไม่สามารถจะต้านทานแนวโน้มนี้โดยเล่น “การเมืองในระบบราชการ” ได้

6 จุดจบของคณะราษฎร (พ.ศ. 2475-2476)

ปรีดีปรารถนาที่จะเปลี่ยนคณะราษฎรไปเป็นองค์การจัดตั้งระดับชาติ ซึ่งสามารถระดมพลเมืองทั้งปวงให้เคลื่อนไหวเพื่อกระตุ้นการพัฒนาชาติ ธรรมนูญการปกครองฯ ฉบับเดือนมิถุนายนได้ก่อตั้งระบอบปกครองแบบพรรคเดียวเป็นเวลา 10 ปี ทว่ารัฐธรรมนูญฉบับถาวรมิได้เอ่ยถึงบทบาทของบรรดาพรรคการเมืองเลย ฉะนั้นปรีดีจึงจำต้องปรับโครงสร้างคณะราษฎรเสียใหม่เป็น “สมาคมนครราชสีมา” อย่างไม่ช้าท่านก็เริ่มขยายจำนวนสาขาในระดับจังหวัดของสมาคม และรับผู้สนับสนุน “สมาคม” เข้ามาฐานสนับสนุนหลักของท่านคือข้าราชการตามหัวเมือง

ในไม่ช้าความพยายามครั้งแรกในประเทศไทยที่จะขยายองค์การจัดตั้งทางการเมืองเข้าไปสู่ชนบทก็ประสบความล้มเหลว เนื่องจากในหลวงรัชกาลที่ 7 และทหารฝ่ายตรงข้ามคัดค้านเป็นสาเหตุหลัก เดือนมกราคม พ.ศ.2476 ฝ่ายตรงข้ามดังกล่าว ซึ่งนำโดยพลตรีพระยาเสนาสงครามและหลวงวิจิตรวาทการก็ได้ประกาศคัดค้านคณะราษฎรและพยายามตั้ง “คณะชาติ” ขึ้นมาเป็นพรรคฝ่ายค้าน ในหลวงรัชกาลที่ 7 และคณะรัฐมนตรีของพระยามโนฯ ทรงคัดค้านการก่อตั้งพรรคใหม่นี้ ปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. 2476 คณะรัฐมนตรีก็ออกประกาศซึ่งยังผลให้เปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นฐานของสมาคมคณะราษฎรด้วยข้ออ้างว่าเพื่อความเสมอภาคระหว่างกลุ่มฝ่ายทางการเมืองทั้งปวงในประเทศ นับแต่นั้นมา ข้าราชการ

ทหารและพลเรือนทุกคนแม้ว่าจะออกจากราชการแล้วก็ตามล้วนถูกห้ามเป็นสมาชิกองค์การ พรรค หรือสมาคมทางการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น นี่เป็นการตัดฐานสนับสนุนหลักทางการเมืองของปรีดีอย่างสิ้นเชิงและเป็นการบ่งบอกจุดจบของคณะราษฎรที่จะเป็นสถาบันในแบบซึ่งปรีดีคิดไว้

คำถามสำคัญข้อหนึ่งคือในหลวงรัชกาลที่ 7 หรือทหารฝ่ายที่กล่าวถึงกันแน่ที่ เป็นผู้ยุยงให้บังเกิดความพยายามที่จะยุบเลิกองค์การจัดตั้งทางการเมืองนอกระบบราชการ และดำเนิน “การเมืองในระบบราชการ” ต่อไปในฐานะเป็นระบอบการปกครองสืบต่อจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชโดยตรง ตามความเห็นของปรีดี แรงคัดค้านแท้จริงต่อการก่อตั้งพรรคที่มีประสิทธิภาพมาจากฝ่ายทหารในคณะราษฎรของท่านเอง ฝ่ายทหารพวกนี้กลัวว่าการขยายองค์การจัดตั้งของคณะราษฎรเข้าไปในระดับจังหวัดจะยังผลให้อำนาจของฝ่ายตนลดลงและปรีดีเป็นที่นิยมของมหาชนยิ่งขึ้น คำอธิบายนี้มีนัยว่ากองทัพไทยสามารถกดดันองค์พระมหากษัตริย์อย่างหนักหน่วงพอที่จะทำให้พระองค์ทรงคัดค้านองค์การนอกระบบราชการทั้งปวงอย่างเป็นทางการมากระทั่งตั้งแต่ พ.ศ. 2476 โฉนแล้ว ทอมป์สันก็สนับสนุนข้อสรุปนี้ กล่าวคือ “เป็นที่ตระหนักกับผู้อื่นทั่วไปว่า ความอับเฉาของคณะราษฎรคั้งที่เกิดขึ้นนั้น เป็นสิ่งที่ผู้สนับสนุนคณะชาติกล่าวถึงถือเป็นเป้าหมายอยู่นั่นเอง”

แต่การศึกษาของ ธวัช มกรพงศ์ เสนอทรรศนะที่ตรงกันข้ามกับข้างต้น ธวัชอ้างหลักฐานเพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้สนับสนุน

สนุนพรรค“คณะชาติ” ใหม่ นั้นมิได้มุ่งหมายจะทำลายคณะราษฎร หากมุ่งหมายเพียงแต่จะก่อตั้งคณะพรรคของตนเองเท่านั้น ถึงอย่างไรก็ตาม กลุ่มข้าราชการเก่าของพระยามโนฯ ซึ่งในหลวงรัชกาลที่ 7 ทรงสนับสนุนหรือทรงกระตุนส่งเสริมก็ได้ฉวยโอกาสนี้ทำให้คณะราษฎรในฐานะสถาบันทางการเมืองต้องมียอันพิการไปเสีย ปรีดีไม่เคยเปลี่ยนคณะราษฎรไปเป็นสถาบันการเมืองที่รวมศูนย์เข้มแข็งได้สำเร็จจริงๆ เลย ก่อนการอภิวัฒน์สมัชหิ คณะราษฎรเป็นเพียงบุคคลกลุ่มเล็ก ๆ ที่รวมตัวกันโดยเป้าหมายร่วมประการเดียวคือยกเลิกระบบสมบูรณาญาสิทธิราชของสยามและการผูกขาดอำนาจการเมืองสูงสุดอันเป็นผลพวงของระบบนั้นทิ้งเสีย หลังการอภิวัฒน์ปรีดีได้พยายามขยายฐานสนับสนุนคณะราษฎรออกไปอยู่บ้าง แต่เรื่องทางการเมืองที่ชี้นำจากส่วนกลางหรือการชี้แนะทางนโยบายบังเกิดขึ้นในคณะราษฎรน้อยมาก คณะราษฎรยังคงมีลักษณะการจัดตั้งระดับต่ำและวินัยคณะอ่อนเมื่อรัฐธรรมนุญออกข้อจำกัดกีดกันมาในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2475 ติดตามด้วยคำประกาศห้ามการรับสมัชหิในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2476 คณะราษฎรก็ถดถอยล้มหายเข้าไปในตำราประวัติศาสตร์ไทยอย่างรวดเร็ว เป็นอันว่าปรีดีเสียท่าทางการเมืองให้แก่คู่ปรปักษ์ฝ่ายทหารและอนุรักษนิยมอีกครั้งหนึ่งเหมือนดังในครั้งรัฐธรรมนุญฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. 2475 และระบบพรรคการเมืองในประเทศไทยก็ยังไม่เคยฟื้นตัวจากความปราชัยที่ประสบในต้นปี พ.ศ. 2476 ครั้งนั้นเลย

7. **เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ และการอุกบังกัปให้ออกนอกประเทศครั้งแรกของปรีดี (มีนาคม-เมษายน พ.ศ. 2476)**

ต้นปี พ.ศ. 2476 ปรีดีและพวกพ้องเห็นประจักษ์ชัดว่านโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลพระยามโนฯ หาเพียงพอกแก่การบรรลุคำมั่นสัญญาอันประกาศของคณะราษฎรฉบับที่ 1 ได้ให้ไว้ไม่เดือนมีนาคมสมัชหิสภาผู้แทนราษฎรผู้นิยมปรีดีบางคนได้ปราศรัยในสภาว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องดำเนินโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติซึ่งจะประกันให้ราษฎรมีฐานะความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจที่ดีตามที่คณะราษฎรได้ให้สัญญาไว้เมื่อยึดอำนาจจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราช เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้ปรีดีและพระยาพหลฯ ได้เข้าเฝ้าในหลวงรัชกาลที่ 7 ในพระบรมมหาราชวังเพื่ออธิบายข้อเสนอทางเศรษฐกิจของตน ปรีดีกราบทูลว่าเค้าโครงการของท่านจะเป็นการผสมผสานเสรีนิยมเข้ากับสังคมนิยมโดยถือมโนภาพเรื่องสหกรณ์การเกษตรและอุตสาหกรรมเป็นใจกลาง ปรีดีเล่าว่าดูเหมือนในหลวงรัชกาลที่ 7 ทรงกระตือรือร้นสนพระทัยความคิดนี้ และ“ทรงสรรเสริญความคิดอภิวัฒน์ของปรีดีเป็นอันมาก”

ไม่กี่วันถัดมา ปรีดีก็ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติเสร็จ ข้อเสนอตามร่างซึ่งจะก่อให้เกิดการโต้แย้งถกเถียงอย่างดุเดือดในไม่ช้านี้ได้วาดเค้าโครงการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในโครงสร้างเศรษฐกิจของไทย สรุปแล้วประกอบด้วย

1. **การก่อตั้งสหกรณ์การเกษตร**

เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตเป็นหลัก หากมิใช่เพื่อสนองเงินกู้

2. **การก่อตั้งสหกรณ์อุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมของรัฐ**

3. **การก่อตั้งสถานนโยบายเศรษฐกิจแห่งชาติเพื่อประสานและวางแผนกิจการต่าง ๆ ของบรรดาสหกรณ์กิ่งอิสระและ**

4. **การก่อตั้งธนาคารกลาง ไม่มีกำไรที่ที่ดินเอกชน หากจะเสนอซื้อที่ดินของชาวนาด้วยพันธบัตรมีดอกเบี้ยในราคาที่เป็นธรรม**

ตามแผนการเศรษฐกิจนี้ ปรีดีพึ่งพาลัทธิชาตินิยมของไทยเป็นพลังต้นหลักในการผลิต อย่างไรก็ตามก็มีการใช้ราคาสินค้าเป็นแรงกระตุ้นจูงใจด้วยโดยที่สมัชหิสหกรณ์จะได้รับเงินเดือนประจำในฐานะข้าราชการ และได้ปันผลจากกำไรของสหกรณ์อีกสัดส่วนหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง รัฐบาลจะดูแลชี้แนะการประกอบการเศรษฐกิจหลักของชาติอันได้แก่ การเพาะปลูกและขายข้าว โดยมีชาวนาทำงานเป็นข้าราชการ พ่อค้าชาวนากลางซึ่งส่วนมากเป็นชาวจีนจะถูกเบียดขับออกไป

ปรีดีวางแผนจะหารายได้อันจำเป็นแก่การสนับสนุนโครงการเศรษฐกิจดังกล่าวนี้โดยกู้เงินจากต่างประเทศ, เก็บภาษีเงินได้, เก็บภาษีทางอ้อมจากสินค้า, ออกสลากกินแบ่ง, เก็บค่าอภิไอบอนุญาติต่าง ๆ โดยสรุปแล้ว จุดประสงค์ของการจัดระเบียบสังคมไทยใหม่อย่างกว้างขวางครอบคลุม แต่ทว่าโดยสมัครใจตามเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาตินี้ก็คือทำให้เศรษฐกิจมีประสิทธิภาพ และพึ่งพาได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้กำลังคนภาค

เกษตร

ทันทีที่ข้อเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติของปรีดีเป็นที่ทราบกันในรัฐบาล พระยามโนฯ และข้าราชการหัวอนุรักษ์อื่น ๆ ที่เด่น ๆ ก็คือพระยาตรีวิสารวาจา (รัฐมนตรีต่างประเทศ) และพระยาราชวังสัน (รัฐมนตรีกลาโหม) ก็เริ่มป้ายสีว่ามันเป็นแผนคอมมิวนิสต์ กลุ่มพระยามโนฯ โน้มหน้าจูงใจสมาชิกฝ่ายทหารหลายคนให้คัดค้านแผนเศรษฐกิจนี้ และพระยาทรงสุรเดชก็กลายเป็นหัวหน้ากลุ่มทหารที่คัดค้านแผนเศรษฐกิจ

เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติถูกเสนอให้กรรมการพิเศษ 14 ท่านพิจารณาซึ่งมีพระยามโนฯ, ปรีดี, พระยาทรงสุรเดช, พระยาตรีวิสารวาจา, และพระยาราชวังสันอยู่ในกรรมการชุดนี้ด้วย กรรมการแตกเป็นสองฝ่ายทันที ฝ่ายหนึ่งนำโดยปรีดี อีกฝ่ายนำโดยพระยามโนฯ ข้อโต้แย้งในที่ประชุมของทั้งสองฝ่ายแสดงให้เห็นทรรศนะที่แตกต่างกันของพวกเขาชัดเจนยิ่ง การอภิปรายเหล่านี้ และความล้มเหลวของเค้าโครงการเศรษฐกิจในอันที่จะได้รับการนำไปปฏิบัติในที่สุดล้วนมีผลสำคัญขั้นชีวิตต่อชีวิตการเมืองของท่านปรีดีแต่นั้นมา

ที่ประชุมกรรมการ ในวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2476 ไม่สามารถบรรลุข้อตกลงใด ๆ เกี่ยวกับเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีได้ และที่ประชุมได้รายงานความเห็นของทั้งฝ่ายเสียงข้างมาก (ฝ่ายปรีดี) และฝ่ายเสียงข้างน้อย (ฝ่ายพระยามโนฯ) ให้คณะรัฐมนตรีทราบ รายงานเสียงข้างน้อยของพระยามโนฯ เสนอแนะให้ดำเนิน

นโยบายเศรษฐกิจของสยามต่อไปเหมือนเดิม ช่วยเหลือเกื้อหนุนราษฎรในระดับที่เหมาะสมว่าไม่ต้องมีแผนการพิสดารใด ๆ ในอันที่จะเปลี่ยนแปลงพื้นฐานเศรษฐกิจของสังคม กลุ่มปรีดีฝ่ายเสียงข้างมากเสนอแนะให้รับเอาเค้าโครงการเศรษฐกิจทั้งหมดมาปฏิบัติ แม้ว่าจะดำเนินการให้บรรลุผลตามเค้าโครงการเป็นขั้น ๆ ก็ตามที

ระหว่างนั้น “ท่าทีของคณะผู้ก่อการที่เป็นพลเรือนซึ่งจะเห็นปรีดีเป็นผู้นำทางอุดมการเป็นที่กวนโทสะของพระยาทรงสุรเดชยิ่งนัก” ในที่ประชุมนายทหารกองทัพบกแห่งหนึ่ง เขาประณามปรีดีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ในคณะรัฐมนตรี กลุ่มพระยาทรงฯ ร่วมกับกลุ่มพระยามโนฯ คัดค้านการรับเค้าโครงการเศรษฐกิจฯ ของปรีดีมาปฏิบัติ แม้ว่าผู้คัดค้านเค้าโครงการฯ จะสามารถกุมเสียงข้างมากในคณะรัฐมนตรีได้ แต่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลับสนับสนุนเค้าโครงการเศรษฐกิจด้วยเสียงท่วมท้น ในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร วันที่ 30 มีนาคม ภายหลังคณะรัฐมนตรีประกาศห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองนั้น อารมณ์ในที่ประชุมเดือนพฤษภาคมยิ่ง เมื่อเผชิญกับสภาพที่จะต้องตกเป็นฝ่ายแพ้อย่างแน่นอนในสภาในญัตติเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ฝ่ายอนุรักษ์โดยการหนุนหลังของกลุ่มทหารฝ่ายพระยาทรงฯ ก็พยายามแสดงกำลังข่มขู่สภา ทหารหนึ่งหมวดถูกส่งไปรักษาการณ์ดีกรีรัฐสภา และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรถูกค้นตัวเพื่อหาอาวุธขณะที่เข้าตัวอาคาร ฝ่ายปรีดีบันดาลโทสะและประณามพระยามโนฯ กับคณะ

รัฐมนตรีอย่างโกรธเกรี้ยว การตีพิมพ์ “บันทึกพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม” อันเป็นบทวิจารณ์เค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีอย่างรุนแรงซึ่งอ้างกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของในหลวงรัชกาลที่ 7 เองนั้น ก็ยิ่งทำให้สถานการณ์ที่ปั่นป่วนอยู่แล้วสับสนยิ่งขึ้น

ภายหลังการประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 31 มีนาคม ก็เป็นที่แจ้งชัดว่า ระบบการเมืองสยามได้มาถึงจุดแตกหักแล้ว กลุ่มพลเรือนของปรีดีในสภาพพร้อมที่จะขับคณะรัฐมนตรีออกจากอำนาจโดยผ่านมติไม่ไว้วางใจ แต่ทว่าฝ่ายอนุรักษ์และกลุ่มทหารที่เป็นพันธมิตรเลือกโจมตีก่อนเป็นการตัดหน้าภัยคุกคามจากการเคลื่อนไหวในรัฐสภา

วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 พระยามโนฯ ก็ดำเนินการให้ในหลวงรัชกาลที่ 7 ออกพระราชกฤษฎีกาประกาศภาวะฉุกเฉินและปิดสภา พระราชกฤษฎีกานี้แถลงไว้ตอนหนึ่งว่า :

“ขณะนี้... จึงไม่เป็นการสมควรที่สภาจะพึงดำริการเปลี่ยนแปลงนโยบายสำคัญทางเศรษฐกิจ อันเป็นรากเหง้าแห่งความเป็นอยู่ของประเทศมาแต่โบราณกาล ณ บัดนี้ปรากฏว่า มีสมาชิกเป็นจำนวนมากแสดงความปรารถนาอันแรงกล้า เพื่อที่จะทำการเปลี่ยนแปลงไปในทางนั้น โดยวิธีการอันเป็นอุบายในทางอ้อมที่จะบังคับให้สภาต้องดำเนินการไปตามความปรารถนาของตน เป็นการไม่สมควร เป็นที่เห็นได้ชัดแจ้งแล้วว่าสามารถนำมาซึ่งความไม่มั่นคงต่อประเทศและทำลายความสุขสมบูรณ์ของอาณา

ประชากร... จึงให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรเสีย”

แถลงการณ์อธิบายสาเหตุการปิดสภาของรัฐบาลได้พรรณนาความแตกแยกในคณะรัฐมนตรีอย่างเปิดเผยมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา “ในคณะรัฐมนตรีนั้น เกิดแตกแยกเป็นสองพวก มีความเห็นแตกต่างกันและไม่สามารถที่จะคล้อยตามกันได้ ความเห็นข้างน้อยนั้นปรารถนาจะวางนโยบายเศรษฐกิจไปในทางอันมีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์ ความเห็นข้างมากนั้นเห็นว่านโยบายเช่นนั้นเป็นการตรงข้ามกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวสยาม และเป็นที่เห็นได้แน่นอนโดยที่เดียวว่านโยบายเช่นนั้นจะนำมาซึ่งความหายนะแก่ประชากร และเป็นมหันตภัยแก่ความมั่นคงของประเทศ... สภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกซึ่งแต่งตั้งขึ้นชั่วคราวเช่นนี้ หากควรที่จะพิจารณาเปลี่ยนแปลงของเก่าที่มีอยู่ไม่... ความแตกต่างกันในสภาซึ่งมีหน้าที่ในทางนิติบัญญัติกับคณะรัฐมนตรีซึ่งมีหน้าที่ในทางบริหารดังนี้เป็นที่น่าอันตรายอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของประเทศ”

สมาชิกคณะรัฐมนตรีส่วนใหญ่ รวมทั้งพระยาพหลฯ และพระยาทรงฯ ได้ร่วมลงนามรับสนองพระบรมราชโองการในพระราชกฤษฎีกาปิดสภาดังกล่าว มีรัฐมนตรีที่ไม่ยอมลงนามรวม 5 คน ปรีดีและพวกพ้องถูกขจัดออกจากคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ นอกจากนี้คณะรัฐมนตรีชุดใหม่ยังออก “พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์” อันพุ่งเป้าโจมตีเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี

ผลของวิกฤตนี้ก็คือปรีดีถูกบีบ

ให้ออกจากประเทศไปเป็นครั้งแรก วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2476 เพียง 6 สัปดาห์หลังจากมีการเปิดเผยเค้าโครงการเศรษฐกิจ ปรีดีและภรรยา ก็ออกโดยสารเรือไปยังฝรั่งเศส ในเหตุการณ์วันออกเดินทางจากประเทศไทยอันเป็นที่น่าสะเทือนใจนั้น สมาชิกรัฐบาลชั้นนำจำนวนมากรวมทั้งพระยาพหลฯ, พระยาฤทธิฯ หลวงพิบูลฯ และพระประศาสน์พิทยายุทธ ได้ไปส่งปรีดีที่ท่าเรือ สหายอภิวัฒน์ของปรีดีบางคนรวมทั้งร้อยเอกหลวงทัศนัยนิยมศึก นายจรรยา สืบแสง และร้อยโททวนวิชัยชัชคะ ยังได้ติดตามอาจารย์ของตนไปกระทั่งถึงสิงคโปร์

ตลอดช่วงวิกฤต สาธารณชนตกอยู่ในความมืดมนไม่รู้ไม่เห็นรายละเอียดเฉพาะเจาะจงของข้อเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ชาวสื่อแพร่ระบาคไปทั่ว มีการกล่าวหาเรื่องคอมมิวนิสต์ทุกวัน แต่รัฐมนตรีมหาดไทยก็ห้ามตีพิมพ์ตัวเค้าโครงการจริงๆ ในท้ายที่สุดกำลังทหารและพระบรมเดชานุภาพก็มีชัยเหนือเสียงข้างมากที่สนับสนุนปรีดีในสภาผู้แทนราษฎรและในกรรมานุกรการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจของทางราชการ

ในบทวิเคราะห์ล่าสุดของชัยอนันต์ สมุทวณิชที่วิเคราะห์ความล้มเหลวของเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ชัยอนันต์ได้ยกสาเหตุพื้นฐานของความปราชัยของปรีดีครั้งนั้นมา 2 ประการได้แก่ (1) ข้อเสนอของปรีดีมีเนื้อหาที่ไม้อาจนำมาปฏิบัติได้และ (2) ท่าทีของปรีดีต่ออุปสรรคทางการเมืองของท่านในปัญหานี้ ชัยอนันต์ รู้สึกว่ารัฐบาลสยามยุคนั้นไม่สามารถดำเนิน

การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมอย่างกว้างขวางตามที่แผนการของปรีดีเรียกร้องไว้ให้บรรลุผลได้เลย สมรรถภาพทางการบริหารและเทคนิคของรัฐบาลหาเพียงพอแก่การปฏิบัติภาระหน้าที่ดังกล่าวไม่ได้ ตามความเห็นของชัยอนันต์ บางทีสิ่งที่สำคัญกว่าในอันที่จะเข้าใจสาเหตุแห่งความล้มเหลวของเค้าโครงการเศรษฐกิจอยู่ตรงการกระทำและพฤติกรรมของปรีดีเองในระหว่างวิกฤตการณ์ ชัยอนันต์กล่าวว่าปรีดีกระทำตัวเหนือกว่าข้าราชการคนอื่น ๆ ในจำนวนนี้หลายคนมีอาวุโสกว่าปรีดี คนเหล่านี้โดยเฉพาะพระยาทรงสุรเดชไม่ยินยอมพร้อมใจจะยอมรับบทบาทเช่นนี้ของปรีดีด้วยพวกเขาเห็นว่าตนเป็นผู้เสมอหน้าทัดเทียมกับปรีดีหาใช่เป็นรองปรีดีไม่ ชัยอนันต์อ้างว่าในที่ประชุมบ่อยใหญ่เกี่ยวกับเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น : - “ปรีดีมุ่งหมายให้ผู้อื่นเห็นพ้องกับความคิดของท่านในทุกแง่มุม เมื่อผู้อื่นต้องการให้ปรีดีคัดแปลงข้อเสนอของท่าน ปรีดีก็ไม่ยอมทำ ท่านยืนยันให้ใช้แผนการและความคิดของท่านเองโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใดทั้งสิ้น เมื่อปรีดีตีพิมพ์เค้าโครงการของท่านเพื่อแจกจ่ายอย่างเปิดเผย ท่านเขียนไว้ในบทนำว่าบรรดาผู้คัดค้านหลักการซึ่งบรรจุอยู่ในเค้าโครงการเป็นคนเห็นแก่ตัว สนใจอยู่แต่กับผลประโยชน์ของตน... ความมั่งคั่งทางปัญญาอย่างยิ่งของปรีดีทำให้ท่านยึดตามตำราเกินไป และการณรงค์ของปรีดีกับที่คัดค้านโครงการบังเกิดจากความจริงที่ว่าท่านถือว่าตนประเสริฐกว่าคนอื่นและไม่ยินยอมพิจารณาข้อเสนอแนะใดๆ ของพวกเขาเลย”

เมื่อหวนกลับไปมองดูอดีตดู เหมือนจะเห็นได้ชัดว่าพวกอนุรักษนิยม กับฝ่ายทหารที่เป็นพันธมิตรได้ฉวย ประโยชน์สูงสุดจากโอกาสปัจจุบันทัน ค่วนนี้เพื่อกำจัดปรีดีกับฝ่ายพลเรือน ของท่าน ดังที่ทอมป์สันตั้งข้อสังเกต ไว้ว่า

“พระยามโนฯ ปักใจเด็ดเดี่ยวจะ ขับหลวงปรีดีและกลุ่มพวกพ้องออกไป และเขาเลือกเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นประเด็นเคลื่อนไหวของเขา... (เขา) แดง (ต่อหนังสือพิมพ์) ว่า เค้า โครงการนี้เกี่ยวพันกับการยึดที่ดิน แรง งานและอุตสาหกรรมเป็นของรัฐ และสอบสวนแล้วพบว่าเค้าโครงการนี้เป็นลัทธิ คอมมิวนิสต์พระยามโนฯ ได้เผยแพร่ ความเป็นปรีดีต่อเค้าโครงการเศรษฐกิจของคนที่ต่อสาธารณชนอย่างกว้างขวาง และระดมพลอนุรักษนิยมทั้งปวงมาอยู่ ข้างตน”

อย่างไรก็ตามพันธมิตรใหม่ระหว่าง ฝ่ายอนุรักษนิยมกับฝ่ายทหารก็มีอายุ สั้นจริง ๆ ฐานอำนาจการเมืองของ บัญชีพลเรือนได้ถูกขจัดไปแล้วใน ไม่ช้าเหตุการณ์จะเปิดโอกาสทองให้ ฝ่ายทหารขจัดอดีตพันธมิตรอนุรักษ นิยมของตนออกไปด้วยและครองอำนาจ สูงสุด

8 ทหารเข้ากุมอำนาจและปรีดี กลับจากการถูกบีบให้ไปอยู่ ต่างประเทศ (มิถุนายน - กันยายน พ.ศ. 2476)

วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหมู่ผู้ นำไทยอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังการรัฐ ประหาร พ.ศ. 2475 ไม่ถึงปี กลุ่ม ทหารนำโดยพระยาพหลฯ และหลวง พิบูลฯ ก็ได้บังคับให้พระยามโนฯและ พลเรือนอนุรักษนิยมรุ่นเก่าออกจาก ตำแหน่งราชการ ผู้นำชุดใหม่ทูลขอ ให้ในหลวงรัชกาลที่ 7 ทรงเปิดประชุม สภาผู้แทนราษฎรขึ้นอีก แต่งตั้งคณะ รัฐมนตรีชุดใหม่ และนำสยามกลับไปสู่การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ พระองค์ทรงโปรดเกล้าให้เป็นไปตาม นั้น และสภาผู้แทนราษฎรที่เปิดประชุม กันใหม่เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ก็เสนอ ชื่อพระยาพหลฯ เป็นนายกรัฐมนตรี พระยาพหลฯ พยายามจะดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี เนื่องจากรู้สึก ว่า ตนเป็นทหาร ขาดประสบการณ์การเมือง และความรู้เรื่องการปกครอง แต่องค์ พระมหากษัตริย์ทรงยับยั้งการลาออก ของพระยาพหลฯ ไว้ พระยาพหลฯ จึงเป็นหัวหน้ารัฐบาลสืบต่อไป

ครั้น รู้สึกว่าเป็นการผิดที่จะมอง ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างปี พ.ศ. 2475-2476 ว่าด้านหลักแล้วเป็น การต่อสู้ระหว่างคณะผู้ก่อการอภิวัฒน์ กับผู้สนับสนุนระบอบสมบูรณาญา สิทธิราชเก่า ยิ่งไปกว่านั้น ครั้น เชื่อว่า การวิเคราะห์เหตุการณ์ช่วงนี้ส่วนใหญ่ เน้นย้ำเนื้อหาทางอุดมการณ์ของการต่อสู้ที่ปรากฏให้เห็นเกินไป จนละเลย แง่มุมของการช่วงชิงอำนาจทางการเมือง

และการแก่งแย่งระหว่างตัวบุคคล ซึ่งเป็นแรงผลักดันพื้นฐานของ เหตุ การณ์เหล่านี้ หากจะสรุปคำอธิบาย ของครั้นแล้วก็จะเป็นว่า เขาแบ่งกลุ่ม ผู้แข่งกันชิงอำนาจเป็นสองกลุ่มใหญ่

1. “พวกอนุรักษนิยมหัวเก่า” มี พระยามโนฯ เป็นหัวหน้า (และได้รับการ สนับสนุนเป็นครั้งคราวจากองค์ พระมหากษัตริย์กับพวกนิยมระบอบ ราชาธิปไตยซึ่งถูกเบียดขับออกไปเมื่อ เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475) และ

2. “แควดวงนักอภิวัฒน์” มีพระ ยาพหลฯ เป็นหัวหน้า กลุ่มที่สองนี้ แบ่งออกอีกเป็น 3 ฝ่าย โดยที่พระยา พหลฯ ไม่อาจนำฝ่ายใดได้เลยโดยพื้น ฐาน นี่เป็นการสะท้อนความล้มเหลว ของคณะราษฎรที่ไม่สามารถดำเนิน งานจัดตั้งให้ดีพอ และดำรงตนเป็น สถาบันกุมอำนาจอย่างถาวรได้ สาม ฝ่ายที่ประกอบกันเป็น “แควดวงนัก อภิวัฒน์” ได้แก่ 1. “ฝ่ายนายทหาร ชั้นผู้ใหญ่” มีพระยาทรงฯ เป็นหัวหน้า 2. “ฝ่ายทหารชั้นผู้น้อย” มีหลวงพิบูลฯ เป็นหัวหน้า (บวกกับ “กลุ่มทหารเรือ” ซึ่งนำโดยหลวงสินธุ์สงครามชัย) และ 3. “ฝ่ายพลเรือน” มีปรีดีเป็นหัวหน้า

ภายหลังการอภิวัฒน์เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 ทั้ง 3 ฝ่ายในแควดวงนัก อภิวัฒน์ ได้ตั้งพระยามโนฯ กับ “พวก อนุรักษนิยมหัวเก่า” ให้รับหน้าที่บริหาร รัฐบาลในนาม คณะราษฎรซึ่งเป็น องค์การจัดตั้งที่เข้าข้างปรีดีกับ “ฝ่าย- พลเรือน” ของท่านเป็นหลัก ยังคงควบคุมสภาผู้แทนราษฎรไว้ต่อไป ความ ริษยาอย่างแรงกล้าก็ขยายตัวขึ้นในไม่ช้า โดยเฉพาะระหว่างพระยาทรงฯ กับปรีดีและหลวงพิบูลฯ รัฐธรรมนูญ

ถาวรฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. 2475 สะท้อนให้เห็นว่า พวกอนุรักษนิยมหัวเก่าซึ่ง “ฝ่ายทหารชั้นผู้ใหญ่” ของพระยาทรงฯ สนับสนุนมีชัยเหนืออุดมคติของปรีดี, คณะราษฎรและนักอภิวัฒน์ชั้นผู้น้อย เหตุการณ์ระหว่างเดือนมีนาคม-เมษายน พ.ศ. 2476 ซึ่งเกิดขึ้นแวดล้อมเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีได้เปิดโอกาสให้พันธมิตรอนุรักษนิยม-นายทหารชั้นผู้ใหญ่เผด็จศึกฝ่ายพลเรือนของปรีดีลง การที่ปรีดีไม่สามารถผูกพันมิตรกับฝ่ายนายทหารชั้นผู้น้อยของหลวงพิบูลฯ อย่างเข้มแข็งนำไปสู่ความโดดเดี่ยว ปราศัย และถูกบีบให้เดินทางออกนอกประเทศของปรีดี

อย่างไรก็ตาม ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2476 ฝ่ายนายทหารชั้นผู้น้อยก็พากันตื่นตระหนกต่ออำนาจของฝ่ายอนุรักษนิยมของพระยามโนฯ ซึ่งกำลังขยายตัวออกไป แม้แต่ฝ่ายพระยาทรงฯ ซึ่งเป็นพันธมิตรทางทหารของพระยามโนฯ เองก็ยังถูกฝ่ายพระยามโนฯ มองข้ามด้วยสาเหตุอันสลับซับซ้อน พระยาพลฯ พระยาทรงฯ พระยาฤทธิ และพระประศาสน์พิทยายุทธก็พากันลาออกจากตำแหน่งในกองทัพก โดยพระยาทรงฯ เป็นผู้ริเริ่มให้พร้อมใจกันลาออกดูเหมือนตัวพระยาทรงฯ เองหวังว่าเขาจะถูกเรียกตัวกลับไป “ช่วยประเทศชาติ” แต่การณ์กลับกลายเป็นว่าหลวงพิบูลฯ และฝ่ายนายทหารชั้นผู้น้อยเข้ายึดครองอำนาจเองหลังจากได้รับการสนับสนุนอย่างล้นเหลือของพระยาพลฯ แล้ว กลุ่มที่ว่านี้โค่นล้มพระยามโนฯ และ “ฝ่ายอนุรักษนิยม” ของเขา ทั้งยังลดตำแหน่ง “ฝ่ายนาย

ทหารชั้นอาวุโส” ของพระยาทรงฯ ไปอยู่ในตำแหน่งที่ไร้อำนาจ

ในไม่ช้าปัญหาความเป็นไปได้ที่ปรีดีจะกลับประเทศก็กลายเป็นประเด็นใหญ่ทางการเมือง ผู้คนจำนวนมากยังนิยมชมชอบท่าน ขณะที่คนอื่นปักใจเชื่อว่า ท่านปรีดีมีแนวโน้มคอมมิวนิสต์ ภายหลังจากเค้าโครงการเศรษฐกิจของท่านได้รับการตีพิมพ์ขณะที่ท่านไม่อยู่ ดังที่รัชชกล่าว

“ผู้นำการรัฐประหารครั้งที่สองต้องการให้ท่าน (ปรีดี) กลับจากต่างประเทศ มิใช่เพราะว่าพวกเขาเห็นพ้องกับอุดมการณ์ของท่าน แต่เป็นเพราะพวกเขาเป็นมิตรกับท่านโดยส่วนตัว”

เดือนสิงหาคม พระยาพลฯ ประกาศนโยบายเศรษฐกิจแบบเดินสายกลางที่ค่อนข้างคลุมเครือเป็นการปูพื้นให้ปรีดีกลับมา คำแถลงของพระยาพลฯ กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องพิทักษ์ผลประโยชน์ของคนทุกชนชั้น ประสานผลประโยชน์ทั้งปวงเพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจแห่งชาติ แล้วรัฐบาลพระยาพลฯ ก็ประกาศว่าปรีดีตัดสินใจจะร่วมมือกับรัฐบาลชุดนั้นบนพื้นฐานคำแถลงนโยบายเศรษฐกิจใหม่ 29 กันยายน พ.ศ. 2476 ปรีดีกลับถึงกรุงเทพฯ ท่านได้รับการต้อนรับอย่างเร่าร้อน โดยคณะผู้แทนนักเรียนกฎหมายและกรรมกรที่ทำเรื่องในระหว่างงานเลี้ยงที่ผู้นำประเทศจัดให้แก่ท่านหลังจากท่านเพิ่งกลับมาถึงนั้น รายงานข่าวกล่าวว่าหลวงพิบูลฯ ได้ตีมือช่วยให้ปรีดีและกล่าวว่า “นี่แหละคือความหวังของชาติปี่โดย ท่านคือสมอง และเราคือกำลัง” ในไม่ช้ารัฐบาลพระยาพลฯ ก็แต่งตั้งปรีดีเข้าร่วม

คณะรัฐมนตรีเป็นรัฐมนตรีลอย

เป็นเรื่องน่าสนใจที่เดียวหากเรา มาลองคาดเล็งดูว่าปรีดีตั้งความหวังไว้อย่างไรบ้างเมื่อท่านกลับประเทศนั้นนั้น แม้ว่าคำแถลงด้านเศรษฐกิจของพระยาพลฯยอมเป็นที่แน่นอนว่ากว้างขวางและเข้ากันได้กับเป้าหมายของปรีดียิ่งกว่าที่ที่ของพระยามโนฯ ก็ตาม แต่ขอบข่ายของมันก็แคบและสั้นกว่าเค้าโครงการต้นแบบของปรีดีมากนัก ฟิสต์รายงานว่า ปรีดีแสดงความหวังว่ารัฐบาลใหม่จะตั้งใจสนับสนุนแผนพัฒนาเศรษฐกิจของท่าน บางที่ท่านอาจจะมี ความหวังว่าสหายเก่าในคณะผู้ก่อการรัฐประหารจะมอบหมายความรับผิดชอบในกิจการเหล่านี้ให้ท่านอย่างเต็มที่อีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ถ้านี้เป็นความหวังของท่าน ท่านก็จะประสบกับความผิดหวังในไม่ช้า

9 การโต้เถียงกันของพวกนิยม ราชาธิปไตยและการโต้สวน ปรีดีในข้อหาคอมมิวนิสต์ (ตุลาคม พ.ศ. 2476 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477)

การกลับสู่ประเทศไทยของปรีดี ดูเหมือนจะได้กระตุ้นให้พวกนิยมราชาธิปไตยยิ่งกว่าตัวราชาเองพยายามชิงอำนาจการเมืองกลับอีกครั้งหนึ่งเป็นครั้งสุดท้าย เดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 พระองค์เจ้าบรมเวทชกฤษดาการได้ทรงนำกำลังทหารหัวเมืองภาคอีสานมุ่งสู่กรุงเทพฯ และประกาศว่า มีเป้าหมายจะโค่นล้มกลุ่มทหารผู้ปกครอง กำลังฝ่ายกบฏยึดท่าอากาศยานดอนเมืองชานเมืองหลวง แล้วยื่นคำขาดต่อรัฐบาลให้ลาออกเสียโดยทันที

ในกรุงเทพฯ รัฐบาลประกาศกฎอัยการศึกและกำลังทหารฝ่ายรัฐบาลพร้อมรบ ภายหลังรบพุ่งกัน 4 วัน ฝ่ายกบฏถูกปราบอย่างราบคาบ พระองค์เจ้าบรมเวทฯ ทรงหนีออกนอกประเทศ และการกบฏก็ล้มเหลวลง

กบฏที่เป็นหมันครั้งนี้บ่งบอกจุดจบของอิทธิพลการเมืองฝ่ายนิยมราชาธิปไตยเมื่อเปรียบกัน ฐานะของบรรดานายทหารผู้นำการรุกรบปกป้องรัฐบาลจนเอาชนะฝ่ายทำทนายอำนาจครั้งนี้ได้สำเร็จโดยเฉพาะหลวงพิบูลฯ แข็งแกร่งขึ้นมาก ฐานะของปรีดีมิได้เปลี่ยนไปอย่างสำคัญ ด้วยว่าท่านไม่มีบทบาทด้านบริหารในรัฐบาลขณะนั้น และก็ไม่ได้แสดงบทบาทสำคัญในปฏิบัติการทางทหารเพื่อปราบกบฏ

เดือนถัดมา มีการจัดเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั่วไป มีผู้มาลงคะแนนเสียงเลือก ส.ส. 78 คน ซึ่ง

จะอยู่ในตำแหน่งนาน 4 ปีเป็นจำนวนน้อยมาก (นอกจากนี้ในสภาก็จะมี ส.ส. ประเภท 2 ซึ่งมาจากการแต่งตั้งในจำนวนเท่ากัน) ปรีดีไม่มีบทบาททางการเมืองตนเองใดในการเลือกตั้งครั้งนี้

เมื่อสถานการณ์การเมืองมีเสถียรภาพขึ้นตามลำดับภายหลังความพ่ายแพ้ของการโต้เถียงกันและการเลือกตั้งทั่วประเทศเสร็จสิ้น รัฐบาลพระยาพหลฯ ก็ตัดสินใจดำเนินการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของปรีดีอันเกี่ยวเนื่องกับกฎหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์เดือนเมษายน จึงหวะก้าวนี้เป็นเงื่อนไขจำเป็นเบื้องต้นก่อนที่จะให้ปรีดีรับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงหนึ่งกระทรวงใด

มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิเศษซึ่งมี ม.จ.วรรณไวทยาการ วรรณธรรณ เป็นประธานขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อสอบสวนเรื่องนี้และ “ผู้เชี่ยวชาญ” ชาวต่างชาติ 2 คน อังกฤษหนึ่ง ฝรั่งเศสหนึ่ง ถูกนำมานิยามลัทธิคอมมิวนิสต์ให้คณะกรรมการทราบ ในการประชุมครั้งแรกเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ปรีดีโน้มน้าวกรรมการว่า กิจของกรรมการชุดนี้ มิใช่วินิจฉัยว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2476 เป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ หากต้องวินิจฉัยว่าตัวปรีดีเองเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ต่างหาก เมื่อกรรมการยอมรับประเด็นนี้แล้วก็ได้ขอให้ปรีดีสาธยายจุดยืนทางอุดมการณ์ของท่าน และเปรียบเทียบมันกับสิ่งที่กรรมการพิจารณาเห็นว่าคือ “ลัทธิคอมมิวนิสต์” จากนั้นแล้วกรรมการก็ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ปรีดีปลอดพ้นมลทินทั้งปวงจากข้อกล่าวหาว่าท่านเป็นคอมมิวนิสต์

10 เข้าร่วมรัฐบาลอีกครั้ง เป็นรัฐมนตรีมหาดไทย (พ.ศ. 2477-2479)

หลังจากกรรมาธิการประกาศคำวินิจฉัยออกมาแล้ว เดือนมีนาคม พ.ศ. 2477 ปรีดีก็ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีมหาดไทย อันเป็นการส่งคุณฝายทหารนำโดยหลวงพิบูลสงคราม แข่งขันทุกทีของหลวงพิบูลฯเป็นเวลาพระยาพหลฯ โดยเป็นตัวกลางไกลเกลี่ยระหว่าง 2 ฝ่ายนี้ พระยาพหลฯ ก็สามารถรักษาเสถียรภาพทางการเมืองไว้ได้ระดับหนึ่ง

ปรีดีในตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทยได้แสดงบทบาทกำหนดนโยบายอย่างเอกราชอย่างงาน การปฏิรูปการบริหารเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2477

เป็นความคิดของท่านเป็นหลัก การปฏิรูปของท่านครั้งนี้ได้ก่อตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นในระดับจังหวัดและให้อำนาจสภาเหล่านี้ตรวจตรางบประมาณจังหวัด การกระจายอำนาจบริหารจากส่วนกลางไปให้กับเทศบาลซึ่งมีสภามาจากการเลือกตั้งทั่วไปก็ได้รับการก่อตั้งขึ้นโดยกฎหมายฉบับนี้ด้วย แม้ว่าผลที่ตามมาภายหลังจะค่อนข้างชวนผิดหวัง แต่กฎหมายการบริหารฉบับนี้ก็เผยให้เราเห็นมุมมองต่าง ๆ ของปรีดีเกี่ยวกับการเข้ามีส่วนร่วมของราษฎรและการรวมศูนย์ความสนใจไว้ที่สถาบันนอกระบบราชการในฐานะที่เป็นกระแสทวนอำนาจข้าราชการ ในฐานะรัฐมนตรีมหาดไทยปรีดีก็ยังสามารถยังผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในงานด้านข้าราชการพลเรือนและระบบกฎหมาย ในระยะนี้เองที่นโยบายเศรษฐกิจใหม่ของรัฐบาลได้รับการยืนยัน นโยบายนี้รวมศูนย์อยู่ที่การตั้งสหกรณ์สินเชื่อช่วยชาวนา เสริมด้วยการปรับปรุงระบบชลประทานและคมนาคม มีการขยายงบประมาณการศึกษาแม้ว่างบประมาณกลาโหมเริ่มเพิ่มสูงขึ้นในปี พ.ศ. 2477 ก็ตาม ก็ดังที่โคสต์กล่าวไว้ว่า “กองทัพกำลังกลายเป็นกลุ่มผลประโยชน์”

ระหว่างเวลานี้ปรีดีได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองด้วย (ปัจจุบันเป็นที่รู้จักกันในนามมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) การที่ปรีดีเปลื้องปล้ำเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ. 2476 ทำให้ท่านตระหนักว่าหากประเทศไทยจะมีวันทำให้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางบังเกิดขึ้นดังที่ท่านรู้สึกว่าคุณมีความ

จำเป็นแล้ว ก็จำเป็นต้องมีข้าราชการที่ชำนาญงาน มหาวิทยาลัยแห่งใหม่นี้จะรวมศูนย์เน้นฝึกฝนข้าราชการอนาคตในด้านรัฐศาสตร์ การทำงานบริหารที่เกี่ยวข้องกับระบบการเมืองประชาธิปไตย เศรษฐศาสตร์และการบัญชี ปรีดีได้เป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองและผู้สนับสนุนท่านทางการเมืองมากมาย ในช่วงปี พ.ศ. 2483-2502 ก็ได้รับการฝึกฝนภายใต้การนำของท่าน

ข้อกล่าวอ้างว่าใครต่อใครเป็นคอมมิวนิสต์ ข่าวลือเรื่องแผนร้ายและรัฐประหาร กระทั่งการพูดกันถึงการรุกรานจากต่างชาติที่จะเกิดขึ้นในไม่ช้า ยังคงแพร่สะพัดไปทั่วกรุงเทพฯ แผนการโค่นล้มรัฐบาลถูกทำลายลงในเดือนเมษายน พ.ศ. 2477 โดยมีข้าราชการทหารและพลเรือนเกือบ 100 คนถูกจับกุม เดือนสิงหาคม ปรีดีในฐานะรัฐมนตรีมหาดไทยได้ปฏิเสธข่าวลือที่ว่าฝ่ายทหารกับฝ่ายพลเรือนในรัฐบาลมีความเห็นขัดแย้งกันอย่างหนักโดยเปิดเผย ท่านยังได้ปฏิเสธข้อกล่าวหาซึ่งแพร่สะพัดในบางวงการ ขณะนั้นว่าท่านเองเป็นหัวหน้าพรรคคอมมิวนิสต์สยาม

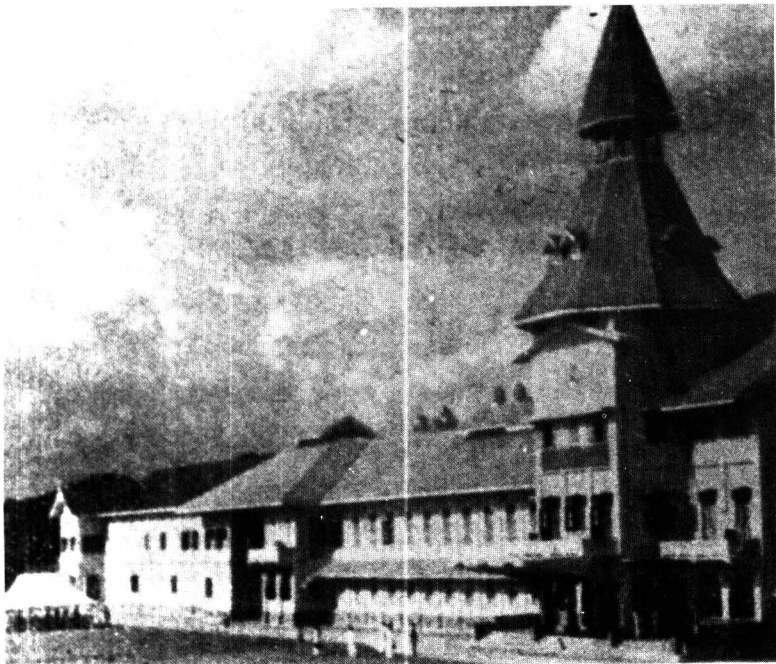
วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2478 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละพระราชสมบัติ พระองค์เจ้าอินทมหิดลผู้ทรงเป็นพระราชนัดดาของพระองค์ทรงได้รับการสถาปนาเป็นกษัตริย์สืบต่อทันทีโดยทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอินทมหิดล เนื่องจากขณะนั้นพระองค์ทรงมีพระชนมายุเพียง 10 พรรษา และประทับอยู่ในสวีเดนเซอร์แลนด์ ฉะนั้น

11 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ (พ.ศ. 2479-2481)

ปรีดีกลับสู่ประเทศเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479 เกียรติคุณของท่านสูงส่งขึ้นด้วยผลสำเร็จของท่านในการจัดแจงทำความตกลงสินเชื่อนิยมในยุโรป ในการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีใหม่ภายหลังท่านกลับมาไม่นาน พระยาพหลว แต่งตั้งปรีดีเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ และมอบหมายให้ท่านรับผิดชอบการเจรจาทำสนธิสัญญาของสยามกับมหาอำนาจต่างชาติขึ้นใหม่ ปลายปี พ.ศ. 2480 สยามได้ลงนามสนธิสัญญาใหม่กับอังกฤษ, ฝรั่งเศส, เยอรมนี, อิตาลี และอเมริกา ซึ่งให้สิทธิเสมอภาคอย่างเต็มที่แก่สยามในฐานะชาติเอกราช สยามยังได้ลงนามในสนธิสัญญาคล้าย ๆ กันกับที่กล่าวมากับญี่ปุ่น ซึ่งกำลังขยายอำนาจในภูมิภาคตะวันออกไกลอย่างรวดเร็ว ปรีดีภูมิใจยิ่งที่

H. E. LUANG PRADIST MANUDHARM
Minister of Foreign Affairs.

ภาพบริเวณหน้าตึกโคม สัญลักษณ์ มช. เมื่อแรกก่อตั้ง

จึงมีการแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ 3 ท่านเพื่อประกอบกรณียกิจแทนในระหว่างยังทรงอยู่ในวัยเยาว์

เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2478 ทาง การได้เปิดโปงแผนร้ายอีกแผนหนึ่ง คราวนี้ผู้พิพพันกับแผนร้ายซึ่งเป็นพวก นายทหารชั้นประทวน 15 นายถูกจับ เดือนกันยายน ปรีดีออกเดินทางรอบโลก จุดประสงค์ของการเดินทางเที่ยว นี้ที่แถลงอย่างเป็นทางการคือเพื่อศึกษา วิธีการบริหารของนานาประเทศยุโรป แต่การกำหนดเวลาการเดินทางเอา ตอนนั้นทำให้นักสังเกตการณ์บางคน กล่าวว่ามีน “น่าเคลือบแคลง” หมายถึงโดยนัยว่าแรงกดดันทางการเมืองภายในประเทศบีบบังคับให้ปรีดีจากเมืองหลวงไปเยือนต่างประเทศเป็นเวลา ยาวนาน มีข่าวลือตอนนั้นว่าปรีดีถูกเนรเทศ และว่ารัฐบาลพระยาพหลว ทำท่าจะล้มเอาเมื่อใดก็ได้ ปรีดีพยายาม ระวังข่าวลือนั้นในการให้สัมภาษณ์

หนังสือพิมพ์ระหว่างเดินทาง ปรีดี เดินทางไปลอนดอนและได้เข้าเฝ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลและเจ้าฟ้าประชาธิปก จากนั้น ท่านได้ไปเยือนสหรัฐอเมริกา และ พบปะกับประธานาธิบดีรูสเวลท์ เกี่ยว กลับประเทศไทยผ่านทางมหาสมุทร แปซิฟิก ท่านได้เข้าเฝ้าจักรพรรดิแห่ง ญี่ปุ่น

ขณะปรีดีจากไป ได้มีการเปลี่ยนแปลงในรัฐบาลอีกอันนำไปสู่การเสริม อำนาจ อิทธิพลฝ่ายทหารของหลวง พิบูลฯ ให้สูงยิ่งขึ้น งบประมาณกลา โหมเพิ่มขึ้นเป็นกอบเป็นกำ และนาย ทหารจำนวนมากขึ้นได้รับแต่งตั้งให้ ดำรงตำแหน่งของพลเรือนในรัฐบาล ทอมป์สันสรุปว่า “ระหว่างหลวงประดิษฐ์ มนุธรรมจากไปนอก การเข้ากุมอำนาจ ของหลวงพิบูลฯ ก็ได้รับการสถาปนาขึ้น อย่างมั่นคง”

ท่านได้แสดงบทบาทสำคัญในการลบร่องรอยสุดท้ายของสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในสยามให้หมดไป

การที่ปรีดีกลับจากการท่องเที่ยวทะเลคืนสู่คณะรัฐมนตรีได้เสริมความเข้มแข็งให้แก่ฝ่ายพลเรือนมากขึ้นอย่างน้อยก็เป็นการชั่วคราว แต่แล้วในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2479 คุณอำนาจก็เอียงไปข้างฝ่ายทหารมากขึ้นอีก เพราะหลวงพิบูลสงครามได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีรักษาการณ์ระหว่างพระยาพหลฯ ป่วย

มีการอภิปรายครั้งใหญ่ในสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับงบประมาณแผ่นดินปี พ.ศ. 2480 ฝ่ายค้านขุนเคืองเป็นพิเศษกับงบประมาณกลาโหมซึ่งได้ขึ้นสูงถึง 25 เปอร์เซ็นต์ของยอดงบประมาณแผ่นดิน

12 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (พ.ศ. 2481-2484)

ปลายปี พ.ศ. 2481 พระยาพหลฯ ป่วยหนัก เขาได้เป็นสะพานเชื่อมฝ่ายพลเรือนของปรีดีกับฝ่ายทหารที่เข้มแข็งขึ้นทุกทีของหลวงพิบูลฯ เป็นเวลา 5 ปี แต่สุขภาพไม่อนุญาตให้เขาแสดงบทบาทนี้ต่อไปได้อีก เดือนธันวาคม พ.ศ. 2481 หลวงพิบูลฯ รับผิดชอบนายกรัฐมนตรีโดยยังคงกินตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมและ

ยังเข้าควบคุมตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยด้วย นี่เป็นจุดจบของการเข้าร่วมมีบทบาททางการเมืองโดยสมาชิก “ฝ่ายนายทหารชั้นผู้ใหญ่” แห่งปี พ.ศ. 2475 ด้วยว่าเป็นครั้งแรกที่ไม่มีสมาชิกฝ่ายนี้กุมตำแหน่งในคณะรัฐมนตรีเลยขณะที่สมาชิก “ฝ่ายนายทหารชั้นผู้น้อย” 20 คนได้รับการแต่งตั้งเข้ามาเป็นรัฐมนตรี

ปรีดีได้รับการเสนอให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีคลังในคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ของหลวงพิบูลฯ ตำแหน่งของท่านอนุญาตให้ท่านริเริ่มนโยบายบางอย่างได้ เป็นครั้งแรกที่ท่านสามารถดำเนินการให้บังเกิดผลตามเค้าโครงการเศรษฐกิจแต่แรกเริ่มของท่านอย่างน้อยก็ในบางด้าน ปรีดีเปลี่ยนแปลงระบบการคลัง ประมวลรัฐฎการใหม่พยายามผ่อนเบาภาระภาษีอากรของชาวนาและเก็บภาษีภาคพาณิชย์กรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นของชาวจีนหนักขึ้น

นี่เป็นยุคซึ่งลัทธิชาตินิยมไทยขึ้นสู่กระแสสูงใหม่ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากลัทธิอำนาจนิยมด้วย ผู้นำทหารบกควบคุมรัฐบาลไว้ได้อย่างมั่นคงและฝ่ายพลเรือนของปรีดีจำต้องยอมรับฐานะเป็นรอง โฆษกผู้เข้มแข็งที่สุดของลัทธิชาตินิยมใหม่คือหลวงวิจิตรวาทการซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรอยู่ในขณะนั้น หนังสือเพลง จุลสาร และคำปราศรัยต่อต้านจีนและฝรั่งเศสของหลวงวิจิตรฯ ฟูฟั่นเป็นปากเสียงให้แก่ระบอบปกครองของหลวงพิบูลฯ รัฐบาลได้กำหนดวิธีการต่าง ๆ เพื่อจำกัดกิจการพาณิชย์ของชาวจีน ก่อตั้งวิสาหกิจการค้าของรัฐและสงวนอาชีพบางอย่างไว้เฉพาะ

สำหรับชาวสยาม

ปี พ.ศ. 2482 ในสภาพที่การเคลื่อนไหวทางทหารศึกคักแพร่ระบาดไปทั่วโลกงบประมาณทางทหารของหลวงพิบูลฯ ก็ได้สูงยิ่งขึ้นเป็นลำดับยอดงบประมาณการทหารขึ้นสูงสุดถึงเกือบหนึ่งในสามของรายได้ประชาชาติสงครามที่ปะทุขึ้นในยุโรปมีผลกระทบต่อสยามโดยตรงเพียงเล็กน้อย ทว่าเป็นที่แน่นอนว่ามันมีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อมหาอำนาจจักรวรรดินิยมซึ่งมีอาณาเขตล้อมสยามอยู่

ญี่ปุ่นปลั่งรัศมีเรื่องโรจน์ขึ้นทุกทีในการคาดคะเนเกี่ยวกับอนาคตของสยาม สยามซึ่งเปลี่ยนชื่อไปเป็นประเทศไทยแล้วในเวลานั้นเริ่มอ้างสิทธิเหนือดินแดนซึ่งได้สูญเสียให้แก่ฝรั่งเศสไปในปี พ.ศ. 2436 ปี พ.ศ. 2483 กรณีพิพาทกับฝรั่งเศสขึ้นถึงขั้นวิกฤตภายหลังนาซีเยอรมนีได้รับชัยชนะในฝรั่งเศส กองกำลังไทยกับฝรั่งเศสก็ปะทะกันตามบริเวณชายแดนติดกับลาวและกัมพูชา ญี่ปุ่นแทรกแซงเข้ามาในกรณีพิพาทนี้และยืนยันให้เปิดประชุมคณะอนุญาโตตุลาการขึ้นที่กรุงโตเกียว คำตัดสินวินิจฉัยของญี่ปุ่นเข้าข้างไทยและอนุญาตให้ไทยเข้าควบคุมจังหวัดที่อยู่ในกรณีพิพาทหลายจังหวัด

13

คำขาดของญี่ปุ่นและการเข้ารับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของปรีดี (ธันวาคม พ.ศ. 2484)

8 ตุลาคม พ.ศ. 2484 รัฐบาลญี่ปุ่นแจ้งต่อประเทศไทยว่าญี่ปุ่นได้ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ญี่ปุ่นเรียกร้องเอาสิทธิเดินทัพผ่านไทยไปสู่จุดหมายยังมาลายาและพม่า อันที่จริงกำลังทัพญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกแล้ว 6 จุดตามฝั่งอ่าวสยามและได้ข้ามพรมแดนเข้าไทยจากที่ตั้งแนวหน้าในอินโดจีน ผู้รุกรานเผชิญกับการต่อต้านอย่างเป็นทางการและเป็นไปเองจากกองทหารท้องถิ่นของไทยและรัฐบาลหลวงพิบูลฯ เผชิญกับทางเลือกที่จะอนุญาตให้กองทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านราชอาณาจักรหรือจะสู้รบต่อต้านญี่ปุ่น

ปรีดีเล่าว่า บ่ายวันที่ 7 ธันวาคม (คือวันที่ 6 ธันวาคมที่เพิลฮาเบอร์) หลวงพิบูลฯ เดินทางไปตรวจราชการตามจังหวัดชายแดน พลตำรวจเอกอดุลเดชจรัสผู้รักษาการณ์นายกรัฐมนตรีในระหว่างหลวงพิบูลฯ ไม่อยู่ได้โทรศัพท์เรียกปรีดีเวลาหนึ่งนาฬิกา วันที่ 8 ธันวาคมเพื่อบอกท่านว่าจะเปิดประชุมคณะรัฐมนตรีเป็นการด่วนเมื่อปรีดีมาถึงวังสวนกุหลาบ (กองบัญชาการของหลวงพิบูลฯ) หลังจากนั้นเล็กน้อย พล.ต.อ.อดุล แจ้งแก่ท่านว่าเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นเดินทางมาขอเข้าพบหลวงพิบูลฯ ตอนเที่ยงคืนขอร้องให้รัฐบาลไทยอนุญาตให้กองทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านและกำหนดเวลาให้คำตอบภายใน 2 ชั่วโมง

ปรีดีเล่าว่า พล.ต.อ.อดุลส่งนายดิเรกชัยนาม (รัฐมนตรีต่างประเทศ) และ

หม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณไปเจรจากับทูตญี่ปุ่นและแจ้งต่อทูตญี่ปุ่นว่าไม่มีใครนอกจากนายกรัฐมนตรีหลวงพิบูลฯ มีสิทธิอำนาจกระทำการเกี่ยวกับคำขอของญี่ปุ่นนั้น หลังจากนั้นเล็กน้อย ดิเรกกลับมาหาพล.ต.อ.อดุลและปรีดีและแจ้งว่าพวกญี่ปุ่นไม่ยอมรอให้หลวงพิบูลฯ กลับมา กองทหารญี่ปุ่นได้จมกองเรืออเมริกันที่เพิลฮาเบอร์แล้วและกำลังเริ่มยกพลขึ้นบกหลายจุดในประเทศไทย ญี่ปุ่นต้องการให้พล.ต.อ.อดุลหรือใครสักคนในรัฐบาลไทยออกคำสั่งให้กองทหารไทยระงับการสู้รบ พล.ต.อ.อดุลจึงส่งปรีดีไปพบพวกญี่ปุ่น ปรีดีได้รับคำขาดเดียวกับที่ดิเรกได้รับ ระหว่างเดินทางกลับมาหาพล.ต.อ.อดุล ปรีดีได้ทราบจากเพื่อนสนิทที่เป็นทหารว่ามีคำสั่งยื่นพื้นให้ทหารไทยทุกหน่วยต่อต้านการรุกรานและการสู้รบได้เกิดขึ้นแล้วหลายแห่ง

ปรีดีเล่าว่าเวลา 6 นาฬิกา หลวงพิบูลฯ กลับถึงกรุงเทพฯ และการประชุมคณะรัฐมนตรีอันระทึกใจก็เริ่มขึ้น มีรายงานที่ขัดแย้งกันเกี่ยวกับการอภิปรายเรื่องจะยอมตามคำขาดของญี่ปุ่นหรือไม่ในคณะรัฐมนตรี ปรีดีเล่าว่าจอมพลแปลก พิบูลสงคราม (หลวงพิบูลสงครามเดิม-ผู้แปล) เปิดการประชุมโดยกล่าวว่ากำลังทหารของไทยไม่มีทางต่อต้านญี่ปุ่นผู้รุกรานได้เลย รัฐมนตรีคนอื่น ๆ เห็นด้วยกับทรศณะนี้และเสนอแนะให้ประเทศไทยอนุญาตให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านตาม que ญี่ปุ่นเรียกร้องปรีดีจึงแถลงว่านโยบายอันมีเกียรติประการเดียวที่ควรปฏิบัติก็คือนโยบายซึ่งเราได้ประกาศย้ำซ้ำแล้วซ้ำเล่าต่อราษฎรในคดีนี้ : นั่นคือ

ต่อสู้ออกทหารต่างชาติหน้าไหนก็ตามที่รุกรานเข้ามาเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติไทย ควรเรียกร้องราษฎรไทยให้รวมตัวกันต่อสู้ญี่ปุ่นยอมตายถ้าจำเป็นเพื่ออิสรภาพแห่งชาติของตน ปรีดีตั้งคำถามต่อข้อกล่าวอ้างของจอมพล ป. ที่ว่าคนไทยสู้ไม่ไหว ท่านกล่าวว่ามีทางเลือกอื่นอีกมากในการที่ได้ผู้รุกรานและหนึ่งในบรรดาทางเลือกเหล่านี้จะต้องประสบความสำเร็จสำหรับประเทศไทยอย่างแน่นอน รายงานกล่าวว่าถึงจุดนี้ นายกรัฐมนตรีจอมพล ป. ก็ขัดจังหวะคำอธิบายเหตุผลสนับสนุนการต่อสู้กับญี่ปุ่นของปรีดีและห้ามปรีดีพูดต่อ ปรีดีเล่าว่า นายกรัฐมนตรีกล่าวซ้ำซ้ำอีกว่าไม่มีทางเลือกแท้จริงอื่นใดเลย นอกจากยอมตามข้อเรียกร้องของญี่ปุ่นเนื่องจากกำลังทหารไทยไม่อาจต่อต้านผู้รุกรานอย่างมีประสิทธิภาพได้

ยังมีรัฐมนตรีบางคนในที่ประชุมรู้สึกว่าการอนุญาตให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่าน

ไทยยังเป็นการสนองตอบต่อญี่ปุ่นที่ไม่เพียงพอ พวกเขา รู้สึกว่านอกจากนี้ประเทศไทยควรเข้าเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นเพื่อที่จะได้ดินแดนซึ่งเคยสูญเสียให้อังกฤษและฝรั่งเศสไปกลับคืนมาเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ความเห็นของปรีดีเป็นเสียงข้างน้อยในการประชุมอภิปรายของคณะรัฐมนตรี เสียงข้างมากเห็นด้วยกับนายกรัฐมนตรี

ปรีดียังรู้สึกอีกว่าข้อเรียกร้องขอเดินทัพผ่านของญี่ปุ่นบางที่อาจเป็นเพียงจิ้งหะกั่วแรกเท่านั้น ยังมีข้อเรียกร้องทางเศรษฐกิจและการเงินอื่นตามมามาก เมื่อคณะรัฐมนตรีตัดสินใจยอมตามคำขาดขอเดินทัพผ่านของญี่ปุ่นแล้ว คณะรัฐมนตรีก็ยอมรับข้อเสนอแนะของปรีดีให้ส่งคณะผู้แทนไทยไปพบเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นด้วย ภารกิจของคณะผู้แทนชุดนี้คือยากับญี่ปุ่นว่าข้อตกลงที่ทำขึ้นระหว่าง 2 ชาติเกี่ยวกับเรื่องทางทหารเท่านั้นและจะไม่มีกรขยายไปสู่ด้านอื่น ๆ

วันถัดมาความกริ่งเกรงแต่แรกของปรีดีก็ได้รับการตอกย้ำหนักแน่นขึ้น ญี่ปุ่นขอกู้เงินเป็นค่าใช้จ่ายของกองทหารญี่ปุ่นที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย ปรีดีกับจอมพลป. มีความเห็นขัดแย้งกันอย่างรุนแรงเกี่ยวกับเรื่องให้การสนับสนุนทางการเงินแก่กองกำลังผู้ยึดครอง

การที่ปรีดีคัดค้านการตัดสินใจยอมตามข้อเรียกร้องของญี่ปุ่นทั้งเรื่องขอเดินทัพผ่าน และขอกู้เงินทำให้ญี่ปุ่นโกรธแค้นท่าน วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2483 พล.ต.อ.อดุลแจ้แก่ปรีดีว่าญี่ปุ่นเรียกร้องให้ย้ายปรีดีออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีการคลังไปกินตำแหน่งอื่นที่ไม่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านบริหารราชการ

นายดิเรก ชัยนาม เพื่อนร่วมงานของปรีดีก็ถูกย้ายจากตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศไปด้วย แล้วกลับได้รับแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำญี่ปุ่นภายหลัง

ปรีดียอมรับการแต่งตั้งเป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ 3 คน ท่านเล่าว่าแม้ความขัดแย้งจะยังอยู่ในระยะแรกเริ่มเพียงเท่านั้น แต่ท่านก็รู้สึกได้ว่าตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อาจเปิดโอกาสอันดีเลิศให้ท่านจัดตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น

วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 เนื่องจากรัฐบาลไทยรู้สึกว่าแนวโน้มของสงครามโลกเป็นผลดีต่อมหาอำนาจฝ่ายอักษะ และเห็นว่าอาจบรรลุการแบ่งปันดินแดนกันใหม่หลังสงครามได้ และทั้งรัฐบาลเองก็ตกอยู่ภายใต้แรงกดดันทางการเมืองอย่างหนักหน่วงจากญี่ปุ่นด้วย ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงประกาศสงครามต่อสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ มักกล่าวอ้างกันมาถึงตอนนี้ มรว. เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐฯ ไม่ยอมส่งคำประกาศสงครามอย่างเป็นทางการของไทยให้แก่รัฐบาลสหรัฐฯ ซึ่งยังผลให้สหรัฐฯ ปฏิเสธที่จะประกาศสงครามกับไทยในภายหลัง อย่างไรก็ตาม ปรีดีเล่าว่าเรื่องที่เสนีย์ไม่ยอมส่งคำประกาศสงครามของรัฐบาลไทยนั้นไม่เคยเกิดขึ้นเลย เมื่อเวลาไทยประกาศสงครามนั้น เสนีย์ได้ตัดขาดกับจอมพลป. และผู้นำรัฐบาลทางกรุงเทพฯ แล้วเนื่องจากเขาคัดค้านการตัดสินใจของรัฐบาลไทยเรื่องคำขาดของญี่ปุ่น ก่อนสิ้นเดือนธันวาคม เสนีย์ได้แจ้งต่อรัฐบาลอเมริกันว่าเขาไม่ปรารถนาจะถูกถือว่าเป็นผู้แทน

รัฐบาลจอมพลป. อีกต่อไป ฉะนั้นตามความเห็นของปรีดี คำประกาศสงครามต่อสหรัฐอเมริกาของจอมพลป. จึงไม่เคยถูกส่งไปยังกรุงวอชิงตันให้เสนีย์เป็นทางการเลย อย่างไรก็ตามความเป็นจริงที่ว่าสหรัฐฯ ไม่เคยถือว่าตนอยู่ในภาวะสงครามกับประเทศไทยอย่างเป็นทางการนี้มีผลสำคัญยิ่งต่อเหตุการณ์หลังสงคราม

14

ผู้นำขบวนการเสรีไทย
(พ.ศ. 2485-2488)

กลางปี พ.ศ. 2485 ปรีดีสามารถอาศัยตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และอิทธิพลของท่านในหมู่ปัญญาชนก่อตั้งขบวนการต่อต้านที่ได้รับการจัดตั้งเป็นอย่างดีเรียกว่า ขบวนการเสรีไทย แม้ว่าเหตุการณ์ที่แน่ชัดเกี่ยวกับภารกิจก่อตั้งขบวนการเสรีไทยยังคงค่อนข้างคลุมเครืออยู่ แต่ก็ดูเหมือนว่าทันทีที่กองกำลังญี่ปุ่นล่องล้ำเข้าสู่ประเทศไทย ปรีดีก็ตัดสินใจก่อตั้งองค์การต่อต้านในรูปแบบที่แน่นอนขึ้นทันที ในการประชุมลับวันที่ 9 ธันวาคม ปรีดีและพวกได้ก่อตั้งแกนของขบวนการที่จะกลายมาเป็นขบวนการเสรีไทยภายในประเทศต่อไป หลังจากนั้นเล็กน้อยพวกเขาพยายามส่งผู้แทนไปจีนทางบกเพื่อติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรและแจ้งต่อฝ่ายสัมพันธมิตรว่า มีขบวนการได้ติดต่อต้านญี่ปุ่นดำรงอยู่ในประเทศไทย

เวลาเดียวกัน เอกอัครราชทูต มรว. เสนีย์ ปราโมช ได้ออกอากาศกระจายเสียงแถลงการณ์ และคำเรียกร้องจากกรุงเทพฯ อย่างชัดเจน เขาได้ประกาศการก่อตั้ง “ขบวนการเสรีไทย” ของชาวไทยใน

ต่างประเทศ โดยมีเป้าหมายที่ระบุไว้ว่าจะปลดปล่อยประเทศไทยจากญี่ปุ่น เขายังเรียกร้องให้ “เสรีไทย” ดำเนินการต่อต้านอย่างเอาจริงเอาจังในประเทศไทยด้วย ฉะนั้นกล่าวได้ว่าทั้งปรีดี และ เสนีย์กำลังดำเนินการเพื่อเป้าหมายคล้ายคลึงกัน ในเวลาต่อมา ทั้ง 2 กลุ่มได้รวมเป็นขบวนการที่รู้จักกันในปัจจุบันว่าขบวนการเสรีไทย โดยผ่านการอุปถัมภ์ของหน่วยสืบราชการลับฝ่ายสัมพันธมิตร

นอกจากสร้างขบวนการเสรีไทยแล้ว ดูเหมือนปรีดีจะพยายามทำให้คำเรียกร้องของเสนีย์เป็นตัวเป็นตนขึ้นมาโดยตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นตามแบบเดอโกลล์ขึ้นมาจริง ๆ อย่างไรก็ตามมีรายงานว่าความพยายามดำเนินการดังกล่าว 2 ครั้ง ถูกนายกรัฐมนตรีจอมพล ป. ชัดขวางไว้

ในวันคืนอันมืดมิดที่สุดของปี พ.ศ. 2485 ขณะที่กองทัพญี่ปุ่นและนาซีเยอรมันกำลังเร่งช่วยทุกแนวรบ ปรีดียังคงศรัทธามั่นว่าฝ่ายสัมพันธมิตรจะชนะในที่สุด ดังที่โคสท์ได้บันทึกไว้ว่า “ปรีดี และพระองค์เจ้าพิทยาลงกรณ์ บางทีอาจจะเป็นชาวสยามผู้มีหน้ามีตาเพียงสองคนซึ่งยึดมั่น ในฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างเหนียวแน่น”

ต้นปี พ.ศ. 2486 ภายหลังเยอรมนีประสบความพ่ายแพ้ในการโจมตีสตาลินกราด ปรีดีก็เร่งความพยายามที่จะติดต่อหน่วยราชการลับฝ่ายสัมพันธมิตร ท่านจำต้องสื่อสารไปยังเสนีย์ และองค์การ O.S.S. (ชื่อองค์การสืบราชการลับของสหรัฐอเมริกาในขณะนั้น ผู้แปล) ว่าได้มีองค์การต่อต้านญี่ปุ่นที่

เอาการเอางานกำลังปฏิบัติการอยู่ในประเทศไทยแล้ว และมีความจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจาก O.S.S. จอมพล ป.ก็ได้พยายามเริ่มงานขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นใต้ดินของเขาเองด้วย โดยทำงานร่วมกับทหารบกไทยที่ไว้วางใจได้เป็นด้านหลัก จอมพล ป. ส่งนายทหารบกไปยูนิอัน และติดต่อกับผู้บัญชาการของก๊วยมินตั้ง ขณะนั้น ปรีดีกำลังขยายองค์การจัดตั้งของขบวนการเสรีไทย ท่านรู้สึกว่าการต่อต้านใดที่รวมเอาจอมพล ป. เข้าไว้ด้วยจะเป็นที่รังเกียจของฝ่ายสัมพันธมิตร เดือนตุลาคม พ.ศ. 2486 ดิเรก ชัยนาม กลับจากโตเกียวสู่กรุงเทพฯ และหลวงวิจิตรวาทการ เข้ารับตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำญี่ปุ่นแทน ดิเรกร่วมมือกับปรีดีอาจารย์เก่าของตน และช่วยขยายองค์การจัดตั้งเสรีไทยออกไป

ต้นปี พ.ศ. 2487 ได้มีการติดต่อกับทั้งสหรัฐอเมริกา และอังกฤษเป็นที่เรียบร้อย และได้เริ่มกระบวนการฝึกฝนอบรมนักเรียนไทยเพื่อแทรกซึมกลับเข้าสู่ปีติภูมิสองกระบวนกรควบคู่กันไป ทางสหรัฐอเมริกา ขบวนการเสรีไทยนำโดย มรว. เสนีย์ ปราโมช หลวงดิษฐานการภักดี และม.ล.ชบา กุญชร กำลังพลที่เป็นนักเรียนไทยอาสาได้รับการฝึกฝนจาก O.S.S. ก่อนที่จะแทรกซึมเข้าสู่ประเทศไทยทางบกจากฐานทัพของฝ่ายสัมพันธมิตรในภาคใต้ของจีน ทางอังกฤษ นักเรียนไทยที่เกี่ยวข้องกับ “ขบวนการเสรีสยาม” ได้เข้าร่วม “กองกำลัง 136” ซึ่งเป็นหน่วยสืบราชการลับของกองทัพอังกฤษที่ปฏิบัติงานอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อมาภายหลังพวกเขาจะกระโดดร่มลงใน

หัวหน้าขบวนการเสรีไทย หลังสงครามโลกครั้งที่สองเพิ่งสิ้นสุด

ประเทศไทยเพื่อร่วมกับเพื่อนร่วมงานซึ่งฝึกจากอเมริกาและกำลังพลท้องถิ่น ความคลี่คลายทางการเมืองในปี พ.ศ. 2487 นำไปสู่การลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. ปัญหาที่เฉพาเจาะจงในครั้งนี่คือข้อเสนอของจอมพลป. ที่จะย้ายเมืองหลวงจากกรุงเทพฯ ไปอยู่ยังเพชรบูรณ์อันเป็นจังหวัดที่มีภูผาเป็นปราการเพื่อที่จะได้นำการต่อต้านญี่ปุ่นทางทหารตามที่จอมพลป. ยังครุ่นคิดถึงอยู่ แต่แน่นอนว่าในส่วนปัญหามูลฐานนั้นก็คือนโยบายร่วมมือกับญี่ปุ่นทั้งหมดของเขา, ลัทธิชาตินิยมเกินขนาดของนโยบายหลายประการของเขาและความมุ่งมาดปรารถนาที่จะหวนกลับไปมีรัฐบาลพลเรือน ภายใต้การนำของนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และนายเตียง ศิริขันธ์ สองผู้สนับสนุนหัวแข็งของท่านปรีดี สภาผู้แทนราษฎรได้ขัดขวางแผนของจอมพล ป. ที่จะเกณฑ์คนงานไปสำหรับโครงการเพชรบูรณ์ วันที่ 2

สิงหาคม พ.ศ. 2487 จอมพลป.ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและนายควง อภัยวงศ์เข้าดำรงตำแหน่งแทน กองทัพบกรู้สึกได้ถึงแนวโน้มของสงคราม และเห็นด้วยว่าฐานะหลังสงครามของไทยจะดีขึ้นหากจอมพลป.ไม่เป็นนายกรัฐมนตรี ดังนั้นจึงมิได้เข้าแทรกแซงอีกแต่อย่างใด

สองวันหลังจากจอมพลป.หมดอำนาจ เสรีไทยแห่ง "กองกำลัง 136" ชุดแรกก็เริ่มโดดรัมเข้าสู่ประเทศไทยหลายคนถูกตำรวจไทยจับขังคุกในกรุงเทพฯ ด้วยความร่วมมือของพล.ต.อ.อดุล อธิปไตยกรมตำรวจ ปรีดีสามารถติดตั้งวิทยุติดต่อโดยตรงกับกองบัญชาการสูงสุดภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของฝ่ายสัมพันธมิตรในลังกาใต้ สถานีที่ตั้งวิทยุเสรีไทยอยู่ภายในกองบัญชาการตำรวจนครบาล

ภายในขบวนการเสรีไทย ผู้ช่วยสูงสุดสองคนของปรีดีคือพล.ต.อ.อดุล และนายทวี บุญยเกษตร, พล.ต.อ.

อดุล ในฐานะอธิบดีกรมตำรวจมีความสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของปฏิบัติการเสรีราชการลับของเสรีไทยและต่อการฝึกสงครามกองโจรซึ่งหน่วยแรกๆ ซึมเข้าสู่ไทยจากสหรัฐอเมริกาและอังกฤษกำลังจัดอบรมให้แก่พลพรรคใหม่นั้นร้อย ๆ คน

ถึงปี พ.ศ. 2488 ปฏิบัติการของเสรีไทยกำลังดำเนินไปอย่างสุดเหวี่ยงจริงๆ อาวุธยุทธโธปกรณ์ถูกส่งมาถึงประเทศไทย เป็นประจำและตัวแทนชาวอังกฤษและอเมริกันก็เริ่มร่วมเดินทางมากับคณะเพื่อนร่วมงานชาวไทยเป็นครั้งแรก พลพรรคกองโจรของเสรีไทยมีจำนวนหลายพันคนและหลายหน่วยยังได้รับความสนับสนุนจากกำลังตำรวจของ พล.ต.อ.อดุลด้วยการโดดรัมลงก็เปลี่ยนไปใช้วิธีการเอาเครื่องบินลงจอดสนามบินลับเป็นประจำแทน

ส่วนใหญ่ในระหว่างสงครามขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นรวมศูนย์เน้นหนักเคลื่อนในโรงงานด้านรวบรวมข่าวสารราชการลับภายใต้การควบคุมทางปฏิบัติการจากกองบัญชาการภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของฝ่ายสัมพันธมิตร ข่าวสารเกี่ยวกับการเคลื่อนพลของญี่ปุ่นผ่านประเทศไทยไปสู่ยุทธภูมิมันดะเลอียดในพม่าและเกี่ยวกับการจัดวางกำลังกองทหารญี่ปุ่นผู้ยึดครองในประเทศไทยถูกรวบรวมและส่งให้ฝ่ายสัมพันธมิตร ขบวนการเสรีไทยเป็นผู้ระบุน้ำใจมตีทางอากาศให้เครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตร ช่วยเชลยศึกให้หลบหนี รายงานข่าวกรองทางยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการคลี่คลายขยายตัวทางการเมืองและเศรษฐกิจ และสนองข้อมูลดินฟ้า

อากาศให้ ปฏิบัติการสืบราชการลับของ เสรีไทยเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจาก O.S.S. และหน่วยสืบราชการลับอังกฤษ เมื่อสงครามใกล้ปิดฉากลง มีการเตรียมแผนการให้ฝ่ายสัมพันธมิตรบุกไทย การยกพลเข้ามาเหล่านี้จะได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยรบแบบกองโจรของเสรีไทยซึ่งหน่วย O.S.S. ที่ส่งมาเป็นผู้ฝึกฝนและติดอาวุธให้ หน่วยรบเสรีไทยเหล่านี้จะเห็นว่า มีจำนวนถึงหนึ่งหมื่นคน (ขณะนั้นญี่ปุ่นมีทหารอยู่ในประเทศไทยกว่า 50,000 คน) ลอร์ดเมาท์ แบ็ตเต็น ผู้บัญชาการกองบัญชาการภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งอยู่ในลังกา และหน่วย O.S.S. ในวอชิงตัน ส่งคำเตือนปริตตีซ้ำแล้วซ้ำอีกว่าให้หลีกเลี่ยงการสู้รบซึ่งสงบก่อนห้ามระหว่างหน่วยกองโจรของไทยกับกองกำลังยึดครองของญี่ปุ่น ทั้งนี้เพื่อสงวนรักษาสมรรถภาพสู้รบสูงสุดของเสรีไทยไว้ ใช้ประสานกับการบุกของฝ่ายสัมพันธมิตรที่ได้เสนอเอาไว้ มาตรการตระเตรียมต่าง ๆ และปฏิบัติการฝึกหน่วยกองโจรของฝ่ายสัมพันธมิตรในไทยซึ่งค่อย ๆ ขยายขอบเขตกว้างขึ้นทุกทีได้ทวีความตึงเครียดระหว่างผู้บัญชาการรบญี่ปุ่นกับปริตตีให้สูงขึ้น เนื่องจากปริตตีเกรงว่าญี่ปุ่นจะตัดหน้าชิงโจมตีกองกำลังเสรีไทยก่อนอันจะนำไปสู่การที่ญี่ปุ่นเข้ายึดกุมกิจการบริหารของรัฐบาลไทยอย่างสมบูรณ์ ปริตตีจึงร้องขออย่างเร่งด่วนให้อนุมัติหน่วยรบเสรีไทยเข้าโจมตีญี่ปุ่นเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2488 การโจมตีที่ว่านี้ยังจะส่งเสริมสถานะทางการเมืองหลังสงครามของประเทศไทยให้สูงขึ้นไปในสายตาของฝ่ายสัมพันธมิตรด้วย โทรเลขจาก

“รูธ” (ชื่อปลอมอันเป็นรหัสในการติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรของปริตตี-ผู้แปล) ผ่านช่องทางสื่อสารของ O.S.S. ถึงรัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐอเมริกา ลงวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2488 ได้เผยให้เห็นความคิดของปริตตีอย่างชัดเจนโดยเฉพาะความกังวลอันมีอยู่เสมอมาของท่านเกี่ยวกับฐานะทางการเมืองหลังสงครามของประเทศไทย ดังต่อไปนี้ :-

“ในการดำเนินกิจการทั้งปวงที่แล้วมา ขบวนการต่อต้านของไทยได้ยึดถือตามคำแนะนำของผู้แทนอเมริกันอยู่เสมอ ที่มีให้ปฏิบัติการต่อต้านศัตรูอย่างซิงสุกก่อนห้าม ทว่าในเวลานี้ข้าพเจ้าเชื่อว่าเราสามารถบั่นทอนน้ำใจสู้รบของญี่ปุ่นให้อ่อนแอลงได้หากขบวนการต่อต้านไม่พยายามหลบซ่อนอีกต่อไป ญี่ปุ่นจะถูกบีบบังคับให้ยอมจำนนต่อฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างปราศจากเงื่อนไขเร็วขึ้นเนื่องจากกลัวว่าสิ่งที่เรียกว่าวงมหาไพลย์จะสลายตัวไป...ญี่ปุ่นทำท่าระแวงมากขึ้นตลอดเวลา เมื่อไม่นานมานี้รัฐบาลไทยไม่ยอมตามข้อเรียกร้องขอเงินเพิ่มอีก ร้อยล้านบาทของญี่ปุ่น...รัฐบาลชุดปัจจุบันจะพ้นจากตำแหน่งหากญี่ปุ่นยื่นกรานในเรื่องนี้...พื้นฐานของความสัมพันธ์ (ระหว่างอังกฤษและสหรัฐอเมริกา) กับประเทศไทย จะได้รับการสถาปนาขึ้นเหมือนดังเดิมก่อนหน้ากรณีเพิลฮาร์เบอร์...แม้ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่าสหรัฐฯ มีเจตนาดีเกี่ยวกับเอกราชของประเทศไทยและเคารพชาวไทยอย่างลึกซึ้ง แต่ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าถ้าหากในวันเริ่มปฏิบัติการของเรา สหรัฐอเมริกาจะประกาศแสดงความเคารพเอกราชของไทย และแถลงว่าสหรัฐฯ ถือประเทศไทยเป็นสมาชิกประเทศหนึ่งของสหประชาชาติ ไม่ใช่ศัตรูแล้ว นั่นก็จะช่วยปลุกเร้าราษฎร

ไทยผู้พร้อมแล้วที่จะเสียสละทุกสิ่งอย่างใหญ่หลวง....”

คำตอบของสหรัฐอเมริกาต่อปริตตี ลงวันที่ 28 พฤษภาคม จากนายโจเซฟ ซี กู ผู้รักษาการณ์ตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศแสดงให้เห็นถึงจุดยืนของฝ่ายสัมพันธมิตรในเรื่องนี้ อเมริกามีความกังวลเกี่ยวกับอภิสิทธิ์ของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงคราม และเน้นความสำคัญของเป้าหมายทางทหารเหนือกว่าเป้าหมายทางการเมืองอย่างยิ่ง ดังสามารถเห็นได้ในคำตอบต่อไปนี้ :-

“เราเข้าใจความปรารถนาของท่าน ที่อยากให้ประเทศไทยต่อต้านศัตรูอย่างเอาการเอางานเร็วที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ อย่างไรก็ตาม เราเชื่อมั่นว่าท่านย่อมตระหนักว่า การต่อต้านศัตรูร่วมของเรา ทั้งปวงต้องประสานกับยุทธศาสตร์ต่อต้านญี่ปุ่นส่วนทั้งหมด และจะไม่ใช่เป็นการดีหากชาวไทยเริ่มปฏิบัติการเปิดเผยอย่างซิงสุกก่อนห้ามและก่อนที่จะมั่นใจในชัยชนะอย่างมีเหตุผลโดยที่ปฏิบัติการเปิดเผยนั้นมิได้ประสานเข้าเป็นเอกภาพกับแผนการยุทธศาสตร์ของกองบัญชาการภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของฝ่ายสัมพันธมิตร ดังนั้นเราหวังว่าท่านจะพยายามป้องกันต่อไปไม่ให้ขบวนการต่อต้านดำเนินปฏิบัติการเปิดเผยอย่างซิงสุกก่อนห้ามหรือปฏิบัติการที่จะเร่งรัดญี่ปุ่นให้ยึดรัฐบาลไทย เราเข้าใจและชื่นชมอย่างเต็มที่ในความปรารถนาอย่างจริงใจของท่าน และราษฎรไทยที่จะยกเลิกบรรดาค่าประกาศสงครามและข้อตกลงของหลวงพิบูลฯ แต่ก็ไม่แจ้งชัดว่าทำไมรัฐบาลชุดปัจจุบันควรจะลาออกในเวลานี้...ดูเหมือนว่าขบวนการต่อต้านจะสามารถบรรลุเป้า

หมายของตนอย่างมีประสิทธิภาพกว่าในยามที่ไผ่ต่อออกมาจากที่หลบซ่อนโดยประสานงานการโจมตีที่ประจักษ์ การสื่อสารกองกำลังและยุทธโศปกรณ์ของข้าศึกอย่างไม่ทันให้ข้าศึกระวังตัว และโดยเข้าจับกุมนายทหารข้าศึก ยึดเอกสารและจุดที่ตั้งสำคัญของข้าศึก ปฏิบัติการทางการเมืองในอันที่จะยกเลิก (คำประกาศสงครามและข้อตกลง-ผู้แปล) และเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรใหม่ก็จะบังเกิดขึ้นตามมา

เราให้ความสำคัญอย่างใหญ่หลวงแก่การมีรัฐบาลไทยในระบอบรัฐธรรมนูญที่ดำเนินงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพบนพื้นแผ่นดินไทยเพื่อทำงานกับฝ่ายสัมพันธมิตร...สหรัฐอเมริกาขินก็จะแถลงย้ำต่อสาธารณชนในเวลาอันเหมาะสมถึงความเคารพที่ตนมีต่อเอกราชของไทย และประกาศว่าสหรัฐอเมริกาไม่เคยถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรูเลย”

ปรีดีตกลงทำตามข้อเรียกร้องของฝ่ายสัมพันธมิตรเหล่านี้ ท่านตระหนักว่าเสรีไทยจะประสบความสำเร็จทางทหารในการต่อต้านญี่ปุ่นก็ต่อเมื่อ O.S.S. และหน่วยสืบราชการลับอังกฤษให้ความสนับสนุนด้านการส่งกำลังบำรุงและฝึกฝนอย่างต่อเนื่องเท่านั้น ในทางการเมืองปรีดีสิ่งเลที่จะดำเนินการขัดขวางปรารถนาของฝ่ายสัมพันธมิตรด้วยเกรงว่าจะเป็นการจำกัดความสามารถของท่านในการเจรจากับฝ่ายสัมพันธมิตรหลังสงคราม ดังนั้นสงครามจึงยุติลงโดยที่กองกำลังเสรีไทยไม่เคยเข้าไปเกี่ยวข้องกับกรณีเคลื่อนไหวต่อต้านด้วยกำลังอาวุธขนาดใหญ่เลย

15 การเจรจาเรื่องสถานภาพหลังสงครามของประเทศไทย (สิงหาคม พ.ศ. 2488 - มกราคม พ.ศ. 2489)

การเคลื่อนไหวและเป้าหมายของขบวนการเสรีไทยซึ่งคัดค้านจุดยืนทางการของรัฐบาลไทย เปิดโอกาสให้ฝ่ายสัมพันธมิตรแสดงท่าทีจะล้มลบล่วงต่อประเทศไทยหลังสงครามได้ เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2488 สหรัฐอเมริกาประกาศว่าตนถือว่าคำประกาศสงครามเมื่อปี พ.ศ. 2485 ของประเทศไทยเป็นโมฆะและไม่ถือประเทศไทยเป็นศัตรู ด้วยเกียรติคุณและบทบาทการนำขบวนการเสรีไทยของท่านในระหว่างสงครามทำให้ปรีดีควบคุมโครงสร้างอำนาจในกรุงเทพฯ ไว้ได้อย่างมั่นคง เมื่อสันติภาพมาถึง นายควงก็ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ต่อผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ปรีดี พนมยงค์ และสภาผู้แทนราษฎร ปรีดีและสภาผู้แทนราษฎรได้แต่งตั้งนายทวี บุญยเกษตรผู้เป็นหนึ่งในคณะผู้ก่อการชุดแรกเริ่มในการรัฐประหาร พ.ศ. 2475 และผู้นำเสรีไทยคนหนึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีแทน

เป็นที่คาดหมายกันด้วยสาเหตุหลายประการว่าอังกฤษจะเป็นผู้คุกคามอธิปไตยของไทยอย่างร้ายแรงที่สุดเมื่อยุติภาวะเป็นประเทศคู่สงครามต่อกัน ผลประโยชน์ของอังกฤษถูกระทบกระเทือนโดยตรงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอังกฤษโกรธแค้นการที่ไทยร่วมมือกับญี่ปุ่น และประกาศสงครามเป็นอันมาก อังกฤษมีผลประโยชน์ได้เสียทางเศรษฐกิจจำนวนมากในประเทศไทย ก่อนสงครามอังกฤษเป็นเจ้าของเงินกู้ต่างชาติเกือบทั้งหมด

ของประเทศไทย กุมการค้าต่างประเทศของไทยหนึ่งในสาม และครอบงำอุตสาหกรรมป่าไม้ ดีบุก และยางพาราของไทย ที่สำคัญกว่านั้นคืออังกฤษตระหนักถึงศักยภาพทางการเมืองอันทรงอำนาจของสถาบันทหารไทย และความอ่อนด้อยของพลังอื่นที่เข้ามาแข่งขันด้วยในกระบวนการทางการเมือง อังกฤษยังตระหนักว่าชาวไทยจำนวนมากเต็มใจสนับสนุนการประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร และนโยบายชาตินิยมจัดก่อนสงครามของจอมพลป. อังฤษรัฐสีว่าการควบคุมประเทศไทยอย่างเข้มงวดหลังสงครามเป็นหนทางเดียวในการ “ชำระล้าง” ระบบการเมืองไทย และสร้างเงื่อนไขที่ระบบที่เป็นประชาธิปไตยกว่าเดิมจะจำเริญขึ้นได้

เพื่อสนองตอบต่อสาส์นจากกองบัญชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ส่งมายังปรีดี ซึ่งเป็นผู้นำไทยคนเดียวที่ฝ่ายสัมพันธมิตรพร้อมจะติดต่อด้วย ได้มีการส่งคณะผู้แทนชุดหนึ่งไปลังกา อังกษยื่นเสนอ “ข้อเรียกร้อง 21 ประการ” ต่อไทยทันทีอันจะมีผลให้ประเทศไทยอยู่ใต้อาณัติของอังกฤษโดยเนื้อแท้ ข้อเรียกร้องเหล่านี้เสนอเงื่อนไขของฝ่ายสัมพันธมิตรในการอนุญาตให้ฝ่ายประเทศไทยกลับเข้าร่วมกับค่ายของตน หลังจากประเทศไทยจ่ายค่าชดใช้ความสูญเสียสัมพันธมิตรที่ไปร่วมมือกับญี่ปุ่นอย่างใกล้ชิดติดกันนั้น

มาตรการเฉพาะเจาะจงซึ่งอังกฤษเสนอนั้นรวมทั้งให้รัฐบาลไทยจ่ายค่าชดใช้ทรัพย์สินอังกฤษซึ่งเสียหายไปในยามสงครามเต็มส่วน ให้อังกฤษผูกขาดควบคุมดีบุก ยางพารา ข้าว และ

สินค้าออกอย่างอื่นของไทย ให้อังกฤษ **ตั้งกำลังทหารประจำไว้ในประเทศไทย และที่สำคัญที่สุดให้สิทธิอังกฤษจัดตั้ง กองกำลังอาวุธของไทยเสียใหม่ ในการเจรจากับฝรั่งเศส อังกฤษ และ อเมริกัน** เป็นที่คาดหมายกันว่าไทยจะ **ยกเลิกอำนาจควบคุมดินแดนลาวและ กัมพูชาที่ไทยผนวกเข้ามาเป็นของตน ในปี พ.ศ. 2484 รวมทั้งรัฐพม่า 4 รัฐที่ญี่ปุ่นมอบให้ไทย ในปี พ.ศ. 2486 ทั้งนี้เพื่อพยายามเพิกถอนฐานะประเทศ ที่รวมสงครามอย่างเต็มตัวอย่างนั้นของ ไทยแต่ก่อน**

ตามคำแถลงของอังกฤษในเวลา นั้น **ข้อเรียกร้องหลังสงครามเหล่านี้ ไม่ได้กำหนดขึ้นเพื่อให้อังกฤษควบคุม ประเทศไทยมั่นคงยิ่งขึ้น หากเพื่อก่อ ตั้งเค้าโครงสำหรับระบบประชาธิปไตย หลังสงครามอันมีประสิทธิผล เพื่อ บรรลุเป้าหมายนี้ อังกฤษรู้สึกว่าจะต้อง จัดโครงสร้างกองกำลังอาวุธของไทย ใหม่เพื่อป้องกันทหารแทรกแซงการเมือง อย่างหนักดังที่ประพฤติดำเนินกันก่อน สงครามไม่ให้เกิดขึ้นอีก** ประหลาด ที่ว่าแม้ปรีดีน่าจะได้ประโยชน์ทางการเมืองมากที่สุดจาก **“การทำให้กองทัพ ไทยเป็นหมันทางการเมือง”** ที่อังกฤษ เสนอนี้ แต่ท่านกลับคัดค้านข้อเสนอ ของอังกฤษอย่างรุนแรงในฐานะ นักชาตินิยมตัวถล่ม

ปรีดีเห็นว่าประเทศไทยไม่อาจยอมรับข้อเรียกร้องของอังกฤษได้เลย ท่าน จึงพยายามใช้อิทธิพลอเมริกันเป็น พลังต้านทาน เรื่องแรกที่ปรีดีกระทำ คือ **ตั้งเสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี โดยใช้ประโยชน์จากการที่เสนีย์สัมพันธ์ ใกล้ชิดกับชาวอเมริกันอันมีพื้นฐานที่**

มาจากบทบาทระหว่างสงครามในวอ- ซิงตันของเสนีย์ **เสนีย์เข้ารับตำแหน่ง ดังกล่าวเมื่อกลับถึงกรุงเทพฯ ในเดือน กันยายน พ.ศ. 2488 ปรีดีเป็นผู้เลือก คณะรัฐมนตรีให้ โดยที่ท่านยังคงกุม- อำนาจการเมืองภายในส่วนมากไว้ พล.ต.อ. หลวงอดุลผู้เป็นรองจากปรีดี ในขบวนการเสรีไทย รับตำแหน่งผู้บัญชาการ ทหารบก**

ด้วยการสนับสนุนของอเมริกา ประเทศไทยก็สามารถเปลี่ยนใจอังกฤษ ไม่ให้บริดเจตาตามข้อเรียกร้องทั้งหมด ของตน และในที่สุดการเจรจาก็ยุติลง มีการลงนามในข้อตกลงทางการเมื่อ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2489 หลังจากนั้นไม่นาน ลอร์ด เมท์แบ็ตเต็นก็มา เยือนกรุงเทพฯ ประเทศไทยขอชดเชย ค่าทรัพย์สินที่เสียหายให้แก่อังกฤษ ยอมให้ฝ่ายสัมพันธมิตรควบคุมการส่ง สินค้าออกของไทยจนถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2490 และยกยิวหนึ่งล้านห้าแสนตัน ให้เปล่า ข้อเรียกร้องอื่นทั้งหมดเป็น อันตกไปรวมทั้งข้อเรียกร้องของจัดโครง- สร้างกองกำลังอาวุธของไทยใหม่ด้วย

แม้ว่าการเจรจาสันติภาพเหล่านี้ จะเป็นประเด็นใจกลางทางการเมือง ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2488 ทว่าก็ยังมี เหตุการณ์สำคัญอื่นคลี่คลายขยายตัว ไปในกรุงเทพฯ ขณะที่กำลังมีการร่าง- รัฐธรรมนูญกันอยู่ บรรดาพรรคการเมืองก็กลับสู่เวทีอีกครั้งเพื่อเตรียมรับ มือการเลือกตั้งทั่วไปที่กำลังจะมาถึง ฝ่ายของปรีดีในคณะราษฎรเดิมกลาย มาเป็นพรรคแนวรัฐธรรมนูญ นักเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทยกลุ่มหนึ่งก่อตั้งพรรคสหชีพขึ้น มรว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช น้องชายเสนีย์ตั้งพรรคก้าวหน้า

ปรีดีสลายองค์การจัดตั้งเสรีไทย อย่างสิ้นเชิงตามคำกล่าวของท่านในยาม สงครามที่ว่าขบวนการเสรีไทยไม่มีความ ทะเยอทะยานทางการเมืองใด ๆ ในยาม สันติ การยุบขบวนการเสรีไทยยังสะท้อน ถึงความเป็นจริงทางการเมืองภายใน ประเทศด้วย เพราะว่าหากไม่มีญี่ปุ่น ผู้ยึดครองมาเป็นศัตรูร่วมกันแล้วขบวนการ เสรีไทยซึ่งประกอบด้วยบุคคลจาก ชนชั้นและแนวคิดการเมืองต่าง ๆ ก็ น่าจะแตกเป็นหลายฝักฝ่ายที่แก่งแย่ง แข่งขันกันไปแล้ว

จอมพลป. และ “อาชญากรสงคราม” คนอื่นติดคุกอยู่ในช่วงนี้ เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2485 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลซึ่งขณะนั้น ทรงมีพระชนมายุ 21 พรรษาได้เสด็จ กลับกรุงเทพฯ ตามคำเสนอแนะที่ปรีดี ทูลเกล้าฯ ถวาย หลังจากทรงศึกษา อยู่ในสวีตเซอร์แลนด์ระยะหนึ่ง โสภทั เล่าว่า **“ทั้งปรีดี และเสนีย์พากันปิดยีนต์ เขียวขี้ตื้อผู้ทรงเป็นที่รักใคร่ของพลกนิกร พระองค์นี้ก็คือสัญลักษณ์ชนิดที่จำเป็น แก่การสามัคคีราษฎรเพื่อค้ำจุนรัฐบาล ของราษฎรเอง”**

ที่นิยมปรีดีกุ่มเสียงในสภาไว้ได้ อย่างไรก็ตามนายควง อภัยวงศ์ ได้รับเลือกจากสภาผู้แทนฯ ให้เป็นนายกรัฐมนตรีโดยเอาชนะนายดิเรก ชัยนาม คู่แข่งซึ่งเป็นคนของปรีดีไปได้

ในไม่ช้า ความเป็นปรปักษ์ระหว่างปรีดีกับควงก็ขยายตัวขึ้น สภาผู้แทนราษฎรสนับสนุนปรีดีในการประลองเทียบอย่างท่วมท้น และแล้วควงก็ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อต้นเดือนมีนาคม

ในเวลาที่ไม่มีผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการนี้เองที่ศาลฎีกาไทยประกาศว่าข้อกล่าวหาจอมพลป. และพรรคพวกว่าประกอบอาชญากรรมสงครามไม่อาจบังคับใช้ย้อนหลังได้ (พระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามประกาศใช้ภายหลังสงครามแล้ว-ผู้แปล) ด้วยประเด็นเทคนิคทางกฎหมายเช่นนี้เอง จอมพลป. ก็ได้รับการปล่อยตัวจากคุกและกลับมาอยู่บ้านในกรุงเทพฯ ดูเหมือนว่าคำวินิจฉัยของศาลนี้ด้านหลักมิใช่เกิดจากศาลยึดถือปฏิบัติตามกระบวนการตุลาการอย่างเคร่งครัดหรือเกิดจากมติมหาชนเข้าข้างจอมพลป. แต่การที่ปรีดีคัดค้านการลงโทษผู้สมคบกับญี่ปุ่นอย่างสาหัสต่างหากที่ดูเหมือนจะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด การที่ปรีดีเกือบหนีจอมพลป. ในกรณีนี้เกิดจากเหตุ 3 ประการด้วยกัน คือ 1. ปรีดีรังเกียจการเสียเลือดเสียเนื้อ และไม่เคยมิกร ณีใดที่ปรีดีทำให้คู่ปรปักษ์ทางการเมืองถึงตายเลยเท่าที่ทราบกัน 2. ปรีดีรู้สึกผูกพันยึดมั่นต่อคำปฏิญาณว่าจะซื้อสัตย์ภักดีต่อกันในหมู่คณะผู้ก่อการอภิวัฒน์ พ.ศ. 2475 3. ปรีดี คัดค้านคำขอร้องของฝ่าย

สัมพันธมิตรให้ส่งจอมพลป. ไปขึ้นศาลที่ญี่ปุ่น ท่านถือว่าหากปล่อยให้เป็นไปตามนี้ ก็จะเป็นภัยให้ชาวโลกเข้าใจไปว่าประเทศไทยเป็นประเทศแพ้สงครามโดยที่อดีตนายกรัฐมนตรีของไทยถูกไต่สวนเคียงข้างกับอาชญากรรมสงครามชาวญี่ปุ่น ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตามที่การคัดค้านการลงโทษอย่างเข้มงวดของปรีดีเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อคำวินิจฉัยของศาลเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2489 ยังมีกรกล่าวแนะว่าการกำหนดเวลาประกาศคำวินิจฉัยของศาลให้ฟ้องตอ้งกันกับช่วงที่ไม่มีผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการได้ลดระดับที่ฝ่ายสัมพันธมิตรจะเอาเรื่องปรีดีหรือบุคคลอื่นให้รับผิดชอบคำวินิจฉัยนี้ลง

สานุศิษย์ของปรีดีเรียกร้องผลักดันให้ท่านรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเองซึ่งท่านรับในที่สุดเมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2489 ดูเหมือนจะเห็นชัดว่าโดยใจจริงแล้ว ปรีดีไม่ยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้โดยเนื้อแท้แล้วก็เพราะว่า มันทำให้ท่านตกเป็นเป้าของการคัดค้านทางการเมืองโดยตรง ท่านพลิกแพลงยึดหยุ่นได้มากกว่า และเผชิญกับข้อจำกัดน้อยกว่าเมื่อท่านเป็น “รัฐบุรุษอาวุโส” อันเป็นตำแหน่งซึ่งเข้ากันได้ดีกว่ากับแบบวิถีเคลื่อนไหวทางการเมืองของท่าน ปรีดีไม่ชมชอบงานบริหารจุกจิกและอยากขบปัญหาทางความคิดวางแผนยุทธศาสตร์ และให้การนำทางปัญหาแก่ขบวนการทางการเมืองมากกว่า การที่นายควงไม่สามารถร่วมมือกับปรีดีและรักษาความสนับสนุนอย่างสมัคศรมาพร้อมเพรียงกันจากกลุ่มฝ่ายพลเรือนต่าง ๆ โดยเฉพาะในสภาผู้แทนราษฎรเอาไว้ได้ ประกอบกับ

16 รัฐบาลพลเรือน และปรีดีรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. 2489)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จถึงกรุงเทพฯ ปรีดีก็ลาออกจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และได้รับการแต่งตั้งเป็น “รัฐบุรุษอาวุโส” ท่านมีบทบาทอยู่หลังจากในการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎรเดือนมกราคม พ.ศ. 2489 ซึ่งสองพรรค

มองไม่เห็นใครที่จะเป็นตัวแทนให้เลือกสรรเข้ารับตำแหน่งนายกฯ ได้ชัดเจน บิบบังคับให้ปรีดีต้องเป็นนายกฯ เอง นี่เป็นครั้งเดียวที่ท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในตลอดช่วงการเข้าร่วมมีบทบาทสำคัญเป็นใจกลางในการเมืองไทยของท่าน

9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ร่างไว้ซึ่งสถาบันนิติบัญญัติที่มีอำนาจมากที่สุดในประวัติศาสตร์ไทย ฝ่ายนิติบัญญัติแบ่งเป็น 2 สภา โดยที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งมาจากการเลือกตั้งทั่วประเทศเป็นผู้เลือกพฤกษสภาอีกทีหนึ่ง ปรีดีแสดงบทบาทสำคัญในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และผู้สนับสนุนท่านก็สามารถควบคุมพฤกษสภาไว้อย่างง่ายดาย จนสะท้อนให้เห็นว่าผู้สนับสนุนท่านกุมเสียงข้างมากได้ในสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเลือกตั้งเข้ามาเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2489 ด้วย

ในไม่ช้าก็ปรากฏฝ่ายค้านใหม่ขึ้นในสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งรวมศูนย์อยู่รอบพรรคประชาธิปไตยของนายควง กับพวก โดยมีพรรคก้าวหน้าของมรว. ทิฆุทธิ์ และพรรคพวกมรว. เสนีย์ ในสภาผู้แทนราษฎรคอยให้ความช่วยเหลือ แม้ว่าตัวปรีดีเองจะยังคงได้รับการสนับสนุนทางการเมืองเป็นการส่วนตัวจากกลุ่มฝ่ายต่างๆ ทางการเมืองในสังคมไทย แต่เสียงบ่นประณามพรรคพวกอดีตเสรีไทยของท่านก็กำลังเพิ่มทวีขึ้นเรื่อยๆ และชาวพรรคประชาธิปไตยก็เริ่มประสานเสียงร้องเปิดโปงการคอร์รัปชันอย่างกว้างขวางของรัฐบาลตั้งแต่วันที่เดียว

17 กรณีสวรรคตและปรีดี สิ้นอำนาจ (มิถุนายน สิงหาคม พ.ศ. 2489)

วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ประเทศไทยก็สะท้อนสะเทือนด้วยโศกนาฏกรรมอันสุดแสนสาหัส นั่นก็คือการสวรรคตของเยาวภาสตรีย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลด้วยบาดแผลรอยปืนในสภาพการณ์ที่น่าสงสัยเพียง 2 วันก่อนที่พระองค์จะเสด็จเยือนสหรัฐอเมริกาเป็นทางการ และเสด็จกลับไปศึกษาต่อ ณ สวิตเซอร์แลนด์

จากการเมืองอันปั่นป่วนสับสนตามมาภายหลังโศกนาฏกรรมครั้งนี้ โดยมีเสียงเล่าลือกล่าวว่าตัวนายกรัฐมนตรีปรีดีเองเป็นผู้ปลงพระชนม์ เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2489 แแรงกดดันเหล่านี้บีบบังคับให้ปรีดีลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและส่งบทบาทนี้ต่อให้แก่ผู้สนับสนุนท่านคนหนึ่งคือ พลเรือตรี ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์

ไม่เคยมีการแสดงหลักฐานใดที่จะพัวพันท่านปรีดีเข้ากับกรณีสวรรคตอย่างหนักแน่นมั่นคง และแรงจูงใจให้ปรีดีปลงพระชนม์ตามข่าวลือนั้นเล่าเมื่อวิเคราะห์หิวจรณดูแล้วก็ล้วนเลื่อนลอยเหลวไหลทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามข่าวลือและข้อกล่าวหาเหล่านี้มีผลขีดในการยับยั้งปรีดีโดยเนื้อแท้ไม่ทำให้ท่านสามารถเข้าร่วมการเมืองไทยได้อย่างเอากรเองงานอีกนับจากนั้นเป็นต้นมา จวบจนปัจจุบัน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าการสวรรคตมีผลทำให้ปรีดีถึงฆาตทางการเมือง

18 บทบาทผู้นำในการแสวงหาเสถียรภาพส่วนภูมิภาคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (พฤศจิกายน พ.ศ. 2489-2490)

ปลายปี พ.ศ. 2489 ปรีดีเดินทางไปยังต่างประเทศและได้รับการต้อนรับจากบรรดาผู้นำของฝ่ายสัมพันธมิตร ในฐานะรัฐบุรุษเอกและผู้นำขบวนการเสรีไทยยามสงครามของประเทศไทย ในอังกฤษ ปรีดีได้รับการต้อนรับ ณ พระราชวังบักกิงแฮมและคฤหาสน์ของลอร์ด เมอร์แตตเต็น ท่านได้รับการต้อนรับแบบคล้าย ๆ กันเมื่อเยือนอเมริกาและแะพักที่ฝรั่งเศสและสวีเดน เกี่ยวการเยือนนี้ได้ช่วยถือฤกษ์เป็นอย่างมากให้ชาวโลกมองประเทศไทยเป็นประเทศที่ก้าวหน้าและเป็นมิตร

ปรีดีกลับประเทศจากการเดินทางรอบโลกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2490 แล้วเก็บตัวเงียบ ๆ อยู่ในทำเนียบทำข้าง อันเป็นที่พักของท่าน ไม่ช้าไม่นานหลังจากนั้น ท่านก็ลาออกจากตำแหน่งในสภาผู้แทนราษฎรด้วยเหตุที่ท่านชอบจะใช้อิทธิพลของท่านจากฐานะที่ไม่เป็นทางการอย่างสิ้นเชิงมากกว่า

ท่านยังคงใส่ใจรวมศูนย์ในเรื่องกิจการต่างประเทศเป็นอันมากสืบต่อมา

ในระยะนี้เอง ปรีดียังได้เริ่มแสดงบทบาทระหว่างประเทศใหม่สำหรับประเทศในกิจการภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ท่านรู้สึกว่าการที่ไทยควรกระทำตนเป็นผู้นำในภูมิภาคให้ความสนับสนุนส่งเสริมขบวนการชาตินิยม (ต่อต้านลัทธิล่าอาณานิคม) ซึ่งกำลังเริ่มก่อตัวในอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศส อาณานิคมอินโดนีเซียของเนเธอร์แลนด์และอาณานิคมมลายากับพม่าของอังกฤษ ปรีดีเห็นว่าเอกราชที่มีมายาวนานในประวัติศาสตร์ของประเทศไทยทำให้ประเทศไทยเป็นผู้นำโดยธรรมชาติของพลังชาตินิยม ซึ่งเพิ่งปรากฏตัวขึ้นมาเหล่านี้

ในเดือนพฤษภาคมท่านเดินทางไปสหรัฐอเมริกาอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นตัวแทนประเทศไทยในการเจรจาทันทีเกี่ยวกับสงครามจังหวัดต่าง ๆ ในอินโดจีนซึ่งเกิดการกบฏกันอยู่ เมื่อท่านไปเยือนปารีสต่อจากนั้นปรีดีเสนอแนะให้ฝรั่งเศสร่วมกับไทยเป็นผู้อุปถัมภ์ “สหภาพเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ซึ่งจะประกอบด้วยประเทศไทย รัฐอิสระในลาวและกัมพูชา รวมทั้งประเทศเวียดนามซึ่งรวมสมาคมอยู่ในสหภาพฝรั่งเศส พม่า มลายา ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย อาจเข้าร่วมกับกลุ่มนี้เพิ่มเข้ามาในที่สุด ปรีดีแสดงท่าทีให้ทราบว่าการที่ประเทศไทยอาจเลิกขอเรียกร้องของตนต่อดินแดนที่อยู่ในกรณีพิพาทหากมีการก่อตั้งสหภาพเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดังกล่าวขึ้นมา เป็นคราวเคราะห์ร้ายที่ฝรั่งเศสเป็นปรปักษ์กับแผนการของปรีดีอันนี้ และสามารถได้ดินแดน

ของตนคืนไปอีกครั้ง โดยที่ก็ยังปราบปรามขบวนการเอกราชในอินโดจีนสืบต่อไป

แม้ว่าความพยายามของท่านเพื่อช่วยไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างฝรั่งเศสกับเวียดนามที่จะล้มเหลวอันส่งผลที่น่าสลดใจแก่อินโดจีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สืบมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ก็ตาม ปรีดีก็ยังคงพยายามเสาะหาโครงสร้างการเมืองระดับภูมิภาคใหม่ต่อไป ท่านได้ก่อตั้งสันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2490 เพื่อเป็นเวทีที่ประสานงานระหว่างรัฐเอกราชทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สันนิบาตที่ว่านี้มีสำนักงานใหญ่ในกรุงเทพฯ และมีผู้แทนจากขบวนการเวียดนามเหนือ ประเทศลาว และขบวนการชาตินิยมอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย สันนิบาตมีขึ้นภายหลังเนเธอร์แลนด์เริ่ม “ปฏิบัติการตำรวจ” ในอินโดนีเซียแล้ว ความขัดแย้งในอินโดนีเซียครั้งนี้และการสู้รบที่ดำเนินกันอยู่แล้วในเวียดนามกลายเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของสันนิบาต ประธานสันนิบาตคือนายเตียง คิริชินทร์ ชาวอีสานผู้สนับสนุนปรีดีมาเป็นเวลานาน ภาระหน้าที่ด้านประชาสัมพันธ์ตกอยู่ในความรับผิดชอบของถวิล อุศล ผู้ช่วยอีกคนหนึ่งของปรีดี

แม้ว่าสันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะอยู่ได้เพียงไม่กี่เดือนแล้วก็ถูกยุบหายไปเนื่องจากกองทัพบกทำรัฐประหารเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2490 แต่นโยบายภูมิภาคอันนี้ก็ทำให้เราเห็นถึงนโยบายต่างประเทศหลังสงครามแบบที่ปรีดีน่าจะดำเนินหากว่าท่านคงรักษาอำนาจการเมืองภายในประเทศไทยของท่านไว้ได้

19 กองทัพบกกลับเข้ามาคุมอำนาจทางการเมืองและปรีดีถูกบีบบังคับให้ออกนอกประเทศครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2490)

กลางปี พ.ศ. 2490 รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์กำลังลำบากหนัก ความสัมพันธ์ระหว่างหลวงธำรงฯ กับสภาผู้แทนราษฎรพึ่งพาแต่การสนับสนุนของพรรคการเมืองทั้ง 2 ของปรีดีเรื่อยมาเท่านั้น เนื่องจากตัวหลวงธำรงฯเองขาดพวกพ้องบริวาร แม้กระนั้นก็ตามด้วยเหตุที่ปรีดีจากประเทศไทยไปหลายเดือนและหมกมุ่นอยู่กับกิจการต่างประเทศแม้ในระหว่างอยู่ที่ทำเนียบทำข้างประจวบกับเสียงลือเสียงเล่าอ้างที่มีเรื่องมาสืบเนื่องมาแต่กรณีสวรรคตนั้นทำให้การสนับสนุนของพรรคทั้งสองในสภาผู้แทนราษฎรขึ้นอยู่กับการที่เขาได้รับประโยชน์ส่วนตัวจากคณะรัฐมนตรีของหลวงธำรงฯเป็นการแลกเปลี่ยนหรือไม่

มีหน้าซ้ำ รัฐบาลหลวงธำรงฯยังรับทอดเอาปัญหาเศรษฐกิจหลังสงครามที่ยากลำบากยิ่งบางประการมาด้วย การค้าข้าวอยู่ในสภาพไร้ระ

เบียบบกเกณฑ์ การลักลอบขนข้าวเดือนกำเริบหนักเพื่อหลีกเลี่ยงราคาข้าวซึ่งคณะกรรมการข้าวของฝ่ายสัมพันธมิตรกำหนดไว้ต่ำ กล่าวกันว่าข้าวเดือนที่ลักลอบนำไปยังสิงคโปร์มีราคาสูงเป็น 10-20 เท่าของมูลค่าข้าวที่คณะกรรมการฯ ในกรุงเทพฯ ตั้งไว้ ยิ่งไปกว่านั้น ปัญหาเงินเพื่อกักคูกามทำทำจะคุมไม่อยู่เอาเมื่อใดก็ได้ ราคาสินค้าขึ้นไปถึง 1,200% นับแต่เริ่มสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ทว่าเงินเดือนข้าราชการขึ้นเป็น 2-3 เท่าตัวเท่านั้น สภาพที่คอร์รัปชันกำเริบหนักและความสมัคสมานระหว่างพรรคในสภาผู้แทนราษฎรย่ำแย่ลงทุกที เมื่อประกอบกับการขาดมาตรการแก้ไขที่มีประสิทธิผลแล้วทั้งหมดนี้ก็ทำให้รัฐบาลหลวงธำรงฯอยู่ในฐานะที่อ่อนแออย่างยิ่ง

กองทัพไทยแลเห็นโอกาสทางศักยภาพที่จะเข้าแทนที่ฝ่ายพลเรือนและกลับเข้ามาคุมอำนาจการเมืองอีกครั้ง จึงเริ่มเตรียมตัวเคลื่อนไหวทางการเมืองใหม่ ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2490 หนังสือพิมพ์ก็รายงานข่าวว่าจอมพล ป.กำลังร่างนโยบายสำหรับตั้งพรรคการเมืองใหม่ที่จะให้ชื่อว่าพรรคธรรมาธิปไตย ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเกินไปที่รัฐบาลพลเรือนถูกบีบให้ลาออกเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 และกองทัพบกไทยกลับเข้าสวมบทบาทผู้ควบคุมอำนาจการเมืองที่เป็นหลักในประเทศไทยเหมือนดังเมื่อก่อนสงครามโลกอีก เป้าหมายที่คณะรัฐประหารแถลงไว้ได้แก่ : (1) ล้มล้างรัฐบาลที่คอร์รัปชันและสนับสนุนปรีดีของหลวงธำรงฯ (2) พัฒนารัฐบาลในระยะบอกรัฐธรรมนูญที่แท้จริงขึ้นมาและฟื้นฟูความเคารพต่อชาติ

พุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (3) ฟื้นฟูศักดิ์ศรีและส่งเสริมสมรรถภาพทางทหารของกองทัพบก (4) ทำให้เศรษฐกิจมีเสถียรภาพและส่งเสริมสวัสดิการสังคม (5) สอบสวนคดีสวรรคตใหม่และเอาตัวผู้ปลงพระชนม์มาลงโทษ และ (6) กำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์ให้ดับสูญไปจกประเทศไทย

หัวหน้าใหญ่ของรัฐประหารครั้งนี้คือ พลโทผิน ชุณหะวัณ และพลอากาศโทหลวงกาจสงคราม ดูเหมือนว่าจอมพล ป. จะถูกนำเข้ามาร่วมแผนรัฐประหารในนาทีสุดท้ายเพื่อสมัคสมานกองทัพบกเข้าด้วยกันในการกลับเข้ากุมอำนาจทางการเมืองครั้งนี้ จอมพลป.ถูกชักนำเข้ามาก็เมื่อภายหลังหลวงอดุล ผู้บัญชาการทหารบกปฏิเสธที่จะเป็นผู้นำการรัฐประหารแล้ว

ผู้นำการรัฐประหารครั้งนี้แทบทุกคนเป็นนายทหารบกหนุ่มในวัย 30 ต้น 40 ปี ในบรรดาผู้นำการรัฐประหาร 36 คน มีที่มาจากกองทัพบก 34 คน และอีก 2 คนมาจากกองทัพอากาศ (ไม่มีที่มาจากกองทัพเรือเลย) รัฐประหารสำเร็จลงโดยไม่มีเสียงเลือดเนื้อแม้ว่าจะมีการส่งหน่วยทหารไปจับกุมปรีดี หลวงธำรงฯ และผู้นำพลเรือนคนอื่น ๆ อีกหลายคน ทว่าพวกเขาหนีไปได้เพราะหลวงอดุลเตือนไว้ล่วงหน้าแล้วเป็นสำคัญ

ปรีดีเชื่อว่าเมื่อกองทัพบกกลับเข้ากุมอำนาจเช่นนี้ หากท่านยังจะอยู่ในประเทศไทยสืบไปแล้ว ชีวิตของท่านก็จะตกอยู่ในอันตรายจริง ๆ ตอนแรกมีผู้พาท่านไปหลบซ่อนตัวอยู่ในฐานทัพเรือฝั่งธนบุรี หลังรัฐประหาร

10 วันท่านได้หลบหนีไปสิงคโปร์ด้วยความช่วยเหลือจากผู้แทนอังกฤษและอเมริกาในกรุงเทพฯ ท่านได้นำเรือโทวัชรชัย ชัยสิทธิเวช เลขานุการส่วนตัวและผู้ติดตามอีก 2 คนไปด้วย เมื่อไปถึงสิงคโปร์แล้ว ท่านได้ออกอากาศคำเรียกร้องให้ “เสรีไทย” จงอย่าได้คัดค้านรัฐบาลใหม่

ปรีดีไม่กล้ารั้งรออยู่ในสิงคโปร์นานนักด้วยเกรงว่าจะถูกส่งตัวเป็นผู้ต้องหาข้ามแดนกลับประเทศไทย ท่านได้ไปเยือนไซ่ง่อน ฮ่องกง และเซียงไฮ้ (ขณะนั้นก็ระมัดระวังปกครองอยู่) ตามลำดับ ท่านอยู่ในประเทศจีนโดยตลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491-2513 ยกเว้นคราวที่ท่านกลับมาประเทศไทยช่วงสั้น ๆ เมื่อ ปี พ.ศ. 2492

20 กองทัพบกปกครอง ความพยายามได้รับรัฐประหาร และปรีดีถูกขับออกนอก ประเทศเป็นครั้งที่สาม (พ.ศ. 2491- 2492)

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2490 กองทัพประกาศภาวะฉุกเฉิน 90 วัน และอ้างว่าตนไม่มีความทะเยอทะยานทางการเมืองใด ๆ ตามประเพณีรัฐประหารที่ดีก็จะต้องมีนายกรัฐมนตรียพลเรือน และนายควง อภัยวงศ์ก็เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีให้เลือกสมาชิกส่วนมากในคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ของเขา และชาวพรรคประชาธิปไตยผู้สนับสนุนเขาหลายคนก็พากันได้ดิบได้ดีเป็นรัฐมนตรี จอมพลป. หวนกลับมาถิ่นตำแหน่งใหญ่เป็นผู้บัญชาการทหารบก ทว่าตอนแรกเขาใส่ชุดพลเรือนแทนที่จะใส่เครื่องแบบทหาร และประกาศว่าเขาไม่ปรารถนาและไม่ตั้งใจจะเป็นนายกรัฐมนตรีอีก

วันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2491 มีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งใหม่ พรรคประชาธิปไตยของนายควงได้เสียข้างมากชัดเจนโดยชนะการเลือกตั้ง ส.ส. 53 ที่นั่งจากทั้งหมด 100 ที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎร ขณะที่พรรคธรรมาธิปไตยของจอมพล ป.ชิงมาได้ 5 ที่นั่งเท่านั้น อย่างไรก็ตาม นายทหารที่ทรงอิทธิพลบางฝ่ายปนว่านายควงขาดความเข้มแข็งและความตั้งใจที่จะจัดการกับปัญหาค่าครองชีพหรือเรื่องความสัมพันธ์กับชนส่วนน้อยชาวจีน วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2491 นายทหารบก 4 คน ซึ่งล้วนแต่เป็นสมาชิกแรกเริ่มของคณะรัฐประหารพฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ได้ไปหานายควงที่บ้านและบอกว่านายควงจะต้อง

ลาออกภายใน 24 ชั่วโมง ภายหลังจากคณะรัฐมนตรีของควงได้พิจารณากันอย่างเคร่งเครียด

กันอย่างเคร่งเครียดว่ามีความเหมาะสมเพียงใดที่จะต่อต้านข้อเรียกร้องจากกองทัพแล้ว ก็ตัดสินใจถอยทัพอย่างมีเกียรติ บัดนี้หัวโขนผู้นำจึงกลับไปคอยู่แก่บุรุษผู้ที่ได้นำประเทศชาติจากปี พ.ศ. 2481-2487 คือจอมพลแปลก พิบูลสงคราม

คืนวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ปรีดีมูมานะพยายามอีกครั้งหนึ่งเพื่อชิงอำนาจคืน พันธมิตรของท่านในกองทัพเรือและนาวิกโยธินพยายามโค่นล้มจอมพลป. และผู้นำกองทัพบก และภายหลังการปะทะกันอย่างรุนแรงช่วงสั้น ๆ ในกรุงเทพฯ ก็ปรากฏว่าพวกของปรีดีเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ หากไม่มีการโต้กลับวิวัฒน์ของฝ่ายนิยมราชาธิปไตยเมื่อปี พ.ศ. 2476 (หมายถึงกบฏบวรเดช-ผู้แปล) แล้ว เหตุการณ์ปี พ.ศ. 2492 นี้ก็เป็นรัฐประหารครั้งแรกของไทยที่มีผู้บาดเจ็บล้มตายมากพอดู

ภายหลังที่ได้พิชิตความพยายามก่อรัฐประหารครั้งนั้นแล้ว กองทัพบกและตำรวจก็ได้เริ่มยุคมิพแห่งการกดขี่ปราบปรามอดีตผู้นำเสรีไทยและอดีตรัฐมนตรีในสมัยรัฐบาลปรีดีหลายคนถูกยิงทิ้ง ปรีดีซึ่งเป็นผู้ชี้หน้าความพยายามก่อรัฐประหารครั้งนี้ด้วยตนเอง ยังคงหลบซ่อนตัวอยู่ในกรุงเทพฯ นานหลายเดือน อย่างไรก็ตามในที่สุดท่านก็จากเมืองไทยไปลี้ภัยครั้งที่ 3 อยู่ในประเทศจีนและอยู่ที่นั่นต่อมาอีกถึง 20 ปี แม็คโดนัลด์เห็นว่าความพยายามก่อรัฐประหารปี พ.ศ. 2492 เป็นประจวบแผ่นหินปิดฝั่งชีวิตการเมืองของปรีดี

ในประเทศไทย

“ตัวปรีดีเองประสบความสูญเสียอย่างมิอาจประเมินได้เพราะความล้มเหลวของแผนการนี้ การที่ท่านพยายามกลับมามีอำนาจด้วยกำลังทำให้คนมาหลายที่เคียดขมนทรคนและความเป็นรัฐบุรุษของท่านพากันจัดท่านเป็นบุคคลประเภทนักเสี่ยงภัยทางการเมือง และ การที่พวกห้องบริวารของท่านหลายคน ถูกสังหาร คุมขังและทรมานทำให้เครื่องมือทางการเมืองของท่านเสียหายอย่างร้ายแรง”

เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2494 ทหารเรือผู้สนับสนุนปรีดีพยายามยึดอำนาจด้วยกำลังอาวุธเป็นครั้งสุดท้าย ในความพยายามก่อรัฐประหารครั้งนี้เกิดการสู้รบอย่างหนักเป็นเวลา 3 วัน ก่อนที่ กำลังทัพเรือจะพ่ายแพ้ในที่สุด เท่าที่ยอมรับกันมีพลเรือนบาดเจ็บ 500 คน ตาย 103 คน ส่วนทางกองทัพไม่ยอมเปิดเผยจำนวนทหารที่บาดเจ็บล้มตาย เหตุการณ์ครั้งนี้เรียกกันว่า “กบฏแมนฮัตตัน” เพราะมันเริ่มต้นบนเรือรบแมนฮัตตัน กบฏแมนฮัตตันเป็นการดิ้นรนอย่างสิ้นหวังของกองทัพเรือที่จะแย่งชิงอำนาจจากกองทัพบกและตำรวจ ส่วนฝ่ายพลเรือนมิได้เกี่ยวข้องโดยพื้นฐานกับกบฏครั้งนี้ ปรีดีมิได้อยู่ในเมืองไทยในความพยายามก่อรัฐประหารครั้งนี้ อันที่จริงท่านไม่ได้กลับเมืองไทยเลย ตั้งแต่จากไปลี้ภัยต่างประเทศเมื่อกลางปี พ.ศ. 2492

21 การพำนักในประเทศจีน (พ.ศ. 2492- 2513)

ปรีดีอยู่ในประเทศจีนในฐานะ “แขกของรัฐบาล” ตั้งแต่ พ.ศ. 2492 จนถึง พ.ศ. 2513 ในช่วงเวลาดังกล่าว ท่านสามารถใคร่ครวญเกี่ยวกับบทบาทของท่านที่เป็นนักปราชญ์ทางการเมือง และผู้นำแห่งชาติ รวมทั้งพัฒนาความคิดที่ท่านยึดถือมาบนเกี่ยวกับพุทธศาสนา และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อไป ดอกผลของการใคร่ครวญเหล่านี้ บรรจุกอยู่ในข้อเขียนเรื่อง **สังคมปรัชญา** ของท่าน บทหนึ่งของ **สังคมปรัชญา** ชื่อความเป็นอนิจจังของสังคมนิยมที่ออกมาในภาคภาษาไทยเมื่อปี พ.ศ. 2500

เมื่อปรีดีถูกขับออกจากประเทศครั้งที่ 3 และแรกไปถึงจีนนั้น รัฐบาลก๊กมินตั๋งของเจียงไคเช็คยังคงกุมอำนาจได้ทั่วประเทศ อย่างไรก็ตาม ฝ่ายก๊กมินตั๋งก็ส่อเค้าความพ่ายแพ้ให้เห็นได้ชัด และเมื่อรัฐบาลของเจียงไคเช็คหนีไปได้หัววันเมื่อปลายปี พ.ศ. 2492 นั้น ปรีดียังคงอยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่เป็นแขกของระบอบคอมมิวนิสต์ใหม่ต่อไป

ตอนแรกปรีดีอาศัยอยู่ในปักกิ่ง แต่ในปี พ.ศ. 2499 ท่านก็ย้ายไปอยู่ กวางตุ้งเพื่อหนีอากาศอันหนาวเหน็บของปักกิ่ง ท่านอยู่ในจีนในฐานะชาวไทยที่ถูกขับออกนอกประเทศโดยถือใบต่างด้าว และไม่เคยโอนสัญชาติเป็นพลเมืองจีนเลย

ขณะอยู่ในจีน ท่านอ่านหนังสือมาก และฟังวิทยุกระจายเสียงคลื่นสั้นจาก

ต่างประเทศบ่อย โดยเฉพาะรายการจากประเทศไทย อังกฤษ อเมริกา และญี่ปุ่น

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาของปรีดีมาเยือนประเทศไทย เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2500 เพื่อเยี่ยมมารดาผู้ป่วยหนัก ขณะอยู่ในประเทศไทยท่านได้พบกับบุตรชาย คุณปลาด พนมยงค์ซึ่งถูกคุมขังไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 ด้วยข้อหา “มีกบฏกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์” ท่านได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่าปรีดีกำลังศึกษาวิธีการทำการเกษตรในมณฑลกวางตุ้ง และรัฐบาลจีนเป็นผู้ออกค่าครองชีพรวมทั้งค่ารักษาสุขภาพให้

แม้ว่าปรีดีจะได้พบปะกับผู้นำสุดยอดของสาธารณรัฐประชาชนจีนในรัฐพิธีต่าง ๆ หลายครั้ง เช่น พบกับประธานเหมาเจ๋อตุง นายกรัฐมนตรีโจว เอินไหล หลิวเซาฉี และคนอื่น ๆ แต่ทว่าท่านก็ไม่เคยเข้าเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ไม่ว่าจะในยุโรป ประเทศไทย หรือจีนเลย ปรีดีเล่าว่าเหมาเจ๋อตุงและผู้นำจีนคนอื่น ๆ ดูจะเห็นอกเห็นใจท่านที่ต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอนมา

ขณะอยู่ในจีน ปรีดีได้รับเชิญไปร่วมพิธีศพประธานาธิบดีโฮจิมินห์แห่งเวียดนามเหนือในฮานอย ปรีดีได้พบปะกับเจ้าสุวรรณหงษ์ผู้นำลาวเมื่อเจ้าสุวรรณหงษ์มาทรงเยือนจีนเมื่อปี พ.ศ. 2499 ท่านและเจ้าสุวรรณหงษ์เคยศึกษาร่วมกันที่ปารีสในช่วงปี พ.ศ. 2463-2470

ปรีดีปฏิเสธอย่างแข็งขันต่อคำกล่าวอ้างที่ว่าท่านร่วมมือกับรัฐบาลจีน โฆษณาชวนเชื่อคัดค้านไทยและร่วม

งานในองค์การประเภทแนวร่วมรักชาติไทยหรือในกลุ่มฝ่ายซ้ายระหว่างประเทศอื่น ๆ ครั้งหนึ่งท่านปฏิเสธที่จะไปร่วมการประชุมระหว่างประเทศในสหภาพโซเวียตแม้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์จีนจะขอร้องเป็นการเฉพาะเจาะจงให้ท่านไปเข้าร่วมก็ตาม

ปรีดี และท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถ่ายภาพร่วมกับ ลอร์ด หลุยส์ เมท์แบ็ตเต็น ที่กรุงลอนดอน ตุลาคม 2513

22 การพำนักในประเทศฝรั่งเศส (พ.ศ. 2513-2514)

เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2513 ปรีดีและครอบครัวย้ายจากจีนไปอยู่ปารีสอันเป็น “ถิ่นกำเนิดทางปัญญา” ของท่าน ขณะอยู่ที่นั่น ท่านก็เริ่มงานเกี่ยวกับบันทึกความทรงจำส่วนตัวของท่านเอง

เมื่อเดินทางออกจากจีน รัฐบาลจีนได้จัดแจงเอกสารเดินทางพิเศษให้ท่าน หนังสือเดินทางไทยของท่านหมดอายุแล้ว และในเมื่อไม่มีสถานทูตหรือสถานกงสุลไทยในจีน ท่านก็ต่ออายุหนังสือเดินทางไม่ได้ ขณะอยู่ในปารีสท่านพยายามให้สถานทูตไทยต่ออายุหนังสือเดินทางเพื่อจะได้สามารถเดินทางไปอังกฤษ แต่สถานทูตไทยไม่ยอมช่วยเหลือ ปรีดีเอาเรื่องฟ้องศาลไทยซึ่งออกคำสั่งให้สถานทูตไทยในปารีสออกหนังสือเดินทางให้ท่าน

ถึงแม้จะถูกขับออกนอกประเทศไปอยู่จีนนาน 20 ปี ปรีดีก็ยังคงสนใจติดตามการพัฒนาทางการเมืองของไทย ผู้นำระบอบการเมืองปัจจุบันหลายคนรวมทั้ง พ.อ.ถนัด คอมันตร์ รัฐมนตรีต่างประเทศ และสง่า กิตติขจร รัฐมนตรีช่วยต่างประเทศ (น้องชายจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี) ได้ไปเยี่ยมท่านในปารีส ปรีดีได้เดินทางไปยังอังกฤษเป็นอาคันตุกะที่บ้านลอร์ดเมท์แบ็ตเต็น และได้พบกับนักเรียนไทยในอังกฤษด้วย

แม้ปรีดีจะถูกขับออกนอกประเทศไปแล้วเป็นเวลานาน แต่ท่านก็ยังคงมีผลสะท้อนต่อการเมืองไทยอยู่เรื่อย

มา สิ่งที่ทำให้เห็นก็คือการที่รัฐบาลตัดสินใจปิด (ด้วยการอ้างเหตุเทคนิคทางกฎหมาย) นิตยสารจตุรัส หลังจากนิตยสารฉบับนี้ตีพิมพ์รายงานการประชุมพบปะระหว่างปรีดีกับนักเรียนไทยลอนดอนซึ่งไม่มีพิษสงแต่ประการใด

ปัญหาการกลับประเทศไทยของปรีดียังคงเป็นปัญหาต้องห้ามอย่างยิ่งในเมืองไทย ปรีดีกล่าวว่าท่านไม่มีแผนการจะกลับประเทศไทย และนายกรัฐมนตรีจอมพลถนอม ก็กล่าวว่าปรีดีไม่ได้ขออนุญาตกลับประเทศ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีการคาดการณ์แผนการในอนาคตของท่านไปต่าง ๆ นานาต่อไป

นอกจากนี้ มีการคาดการณ์กันมากตามหน้าหนังสือพิมพ์และในหมู่ผู้สังเกตการณ์ที่สนใจเกี่ยวกับความเป็นไปได้ที่ปรีดีอาจแสดงบทบาทเป็น “คนกลาง” หรือผู้ไกล่เกลี่ยระหว่างประเทศไทยกับจีนคอมมิวนิสต์ การคาดการณ์ดังกล่าวเริ่มขึ้นหลังจากปรีดีออกจากกวาดงตั้งไปอยู่กรุงปารีสไม่นาน และเพิ่มขึ้นอย่างมากหลายเนื่องจากประธานาธิบดีนิกสันประกาศว่าจะไปเยือนปักกิ่งในไม่ช้า ขณะผู้เขียนกำลังเขียนชีวประวัตินี้อยู่ ทั้งปรีดีและผู้นำรัฐบาลไทยต่างปฏิเสธการคาดการณ์ทั้งหมดนั้นว่าเหลวไหล อย่างไรก็ตาม การที่ปรีดีอยู่ในจีนร่วม 20 ปีทำให้ท่านอยู่ในฐานะโดดเด่นเป็นเอกหากมีความปรารถนาให้ 2 ฝ่ายติดต่อกันขึ้น

23

หวนทบทวนบทบาท
ทางการเมืองของปรีดี

เกือบ 50 ปีที่ปรีดี พนมยงค์ เป็นปัญญาชนชั้นนำทางการเมืองของไทย ท่านเป็นตัวจักรในการจัดตั้งและให้แรงกระตุ้นทางความคิดแก่ขบวนการโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชในปี พ.ศ. 2475 ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ซึ่งเสนอเป้าหมายทางการเมืองของคณะราษฎร, ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินชั่วคราวปี พ.ศ. 2475, รัฐธรรมนูญฉบับถาวรปี พ.ศ. 2475 และรัฐธรรมนูญ “นิติบัญญัติ” ปี พ.ศ.

2489 ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองของท่าน เจ้าโครงการเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2476 ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จได้นำเสนอโมโนภาพของท่านเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในประเทศไทย บทบาทผู้ก่อตั้งและนำขบวนการเสรีไทยในยามสงครามของปรีดีเป็นพื้นฐานให้ประเทศไทยรักษาอธิปไตยแห่งชาติไว้ได้ แม้ว่าไทยจะเข้าข้างญี่ปุ่นจากปี พ.ศ. 2485-2488 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งท่านก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2476 เพื่อฝึกฝนอบรมข้าราชการ ยังคงเป็นแหล่งการเปลี่ยนแปลงอันทรงพลังในการเมืองไทย ผลงานที่ท่านสร้างไว้เมื่อท่านอยู่ในตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทย รัฐมนตรีต่างประเทศ รัฐมนตรีคลังสมัยก่อนสงคราม และนายกรัฐมนตรีสมัยหลังสงคราม ล้วนแล้วแต่แสดงลักษณะริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ด้านนโยบายไว้ทั้งนี้รวมไปถึงการปรับองค์การรัฐบาลใหม่ จัดโครงสร้างภาษีใหม่ และเสนอนโยบายต่างประเทศของไทยเพื่อสนับสนุนการรวมตัวระดับภูมิภาคของบรรดาประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แม้จะถูกขับออกนอกประเทศถึง 3 ครั้ง ท่านยังคงได้รับความจงรักภักดีจากปัญญาชนไทยจำนวนมาก พวกเขาเห็นพ้องกับมโนภาพทางการเมืองและสังคมของท่าน (ตัวอย่างเช่นมโนภาพที่ท่านแสดงไว้ใน “ความเป็นอนิจจังของสังคม”) และเห็นว่าบทบาททางการเมืองของท่านเป็นกระแสทวนทางปัญญาต่อต้านพลาสุภาพของกองทัพไทย

แม้จะเป็นที่แน่นอนว่าท่านได้เสนอความคิดแบบเสรีนิยมและก้าวหน้า

จำนวนมาก แต่ทว่าหากวิเคราะห์เอกสารและบทความที่ท่านเขียนขึ้นอย่างเที่ยงตรงต่อความเป็นจริงแล้ว ก็คงพบว่า คำกล่าวอ้างว่าท่านเป็นคอมมิวนิสต์มีพื้นฐานน้อยเหลือเกิน หากแต่ท่านปรีดีได้ผนวกเอาพุทธศาสนาและมโนภาพสังคมนิยมที่เฉพะเจาะจงบางอันเข้ามาไว้ในกรอบที่กว้างขวางกว่าของความเรียกร้องต้องการของสังคมไทยตามทรรศนะของท่านมากกว่า ปี พ.ศ. 2490 เนื่องจากกองทัพบกทำรัฐประหารและมีผู้กล่าวหาว่าท่านสมรู้ร่วมคิดในกรณีสวรรคต ท่านจึงหลบหนีไปด้วยว่าชีวิตท่านอยู่ในภยันตรายจริง ๆ ไม่มีหลักฐานว่าท่านเป็นคอมมิวนิสต์เมื่อท่านถูกขับออกนอกประเทศตอนนั้น และก็ไม่มีหลักฐานว่าท่านกลายเป็นคอมมิวนิสต์ระหว่างที่พำนักอยู่ในจีนเป็นเวลา 20 ปีเหมือนกัน คำแถลงทางการเมืองน้อยชิ้นของท่านระหว่างถูกขับออกนอกประเทศล้วนสนับสนุนจุดยืนทางการเมืองและจิตใจของท่านเอง หากมิใช่ตั้งอยู่บนการยึดถือหลักลัทธิคอมมิวนิสต์หรือนโยบายของพรรคใด ๆ

เมื่อหวนทบทวนดูแล้ว ดูเหมือนจะเห็นได้ชัดเจนว่าปรีดีเป็นนักคิดและนักอุดมการได้มีประสิทธิผลผลก่อกำเนิดนักการเมืองและนักจัดการทางการเมืองมาก นักความคิดที่เป็นพื้นฐานแก่สถาบันทางการเมืองส่วนใหญ่ของไทยทุกวันนี้ก็เป็นของปรีดี

ปรีดีไม่ประสบความสำเร็จในฐานะนักจัดการและนักปฏิบัติทางการเมือง ความพยายามของท่านที่จะเล่นการเมืองในระบบราชการอันเป็นรูปแบบพื้นฐานของกระบวนการเมืองไทยแม้ในทุกวันนี้มักจะขาดประสิทธิผล ผู้สนับสนุน

สนุนปรีดีประสพความสำเร็จที่ดีที่สุดเดียวในการเลือกตั้งระดับชาติทุกครั้งทีปรีดีเข้าเกี่ยวพันด้วย และความพยายามของท่านในการสร้างสมาคมคณะราษฎรทางการจัดตั้งมีศักยภาพจะยังผลสำเร็จให้ได้อย่างสำคัญ ถึงกระนั้นก็ตามท่านก็ไม่สามารถรักษาความเป็นปึกแผ่นในหมู่ลูกศิษย์ของท่านในสมานิติบัญญัติได้ ไม่สามารถเตรียมพื้นฐานให้แก่ข้อเสนอต่าง ๆ อันเป็นที่โต้แย้งกันมากได้ และไม่สามารถพัฒนาพันธมิตรที่ใช้การได้กับทหารการเมืองผู้มีอิทธิพลทางการเมืองในสัดส่วนที่เพิ่มทวีขึ้นทุกทีตามธรรมชาติ

ปี พ.ศ. 2475 ปรีดีเสียท่าพระยามโนฯ และฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่งสามารถหันเหรัฐธรรมนูญฉบับถาวรปี พ.ศ. 2475 ไปเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตน พอการอภิวัฒน์มิถุนายน พ.ศ. 2475 จบ

ลงและความฝันของท่านที่จะได้ระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญกลายเป็นความจริง ปรีดีก็หาได้ก้าวรุกต่อไปเพื่อเสริมฐานการเมืองของตนให้มั่นคงไม่ตรงข้ามกับการปฏิบัติแบบลัทธิมาร์กซ์-เลนิน อันเป็นที่ยอมรับกัน ท่านไม่ได้สร้างกลไกพรรคการเมืองที่เข้มแข็งและรับการขึ้นจากส่วนกลาง เมื่อเกิดกรณี “คณะชาติ” ขึ้นมาเป็นพรรคคู่แข่งเมื่อต้นปี พ.ศ. 2476 ความพยายามซึ่งค่อนข้างอ่อนปวกเปียกในอันที่จะสร้างระบบการเมืองที่ “ปกครองโดยพรรค” ก็เป็นอันสิ้นสุดลงในประเทศไทย นับแต่บัดนั้นมา การเมืองไทยก็ฟุ้งพาดยทหารเอาจริง ๆ

เดือนมีนาคม-เมษายน พ.ศ. 2476 ปรีดีโยน “ลูกระเบิด” เค้าโครงการเศรษฐกิจแบบถอนรากถอนโคนของตนตุ้มลงไป โดยที่มิได้พัฒนาพันธมิตร

บ้านพักชานกรุงปารีสของ ปรีดี พนมยงค์ ที่ซึ่งท่านถึงแก่สังกรรม

กับระบบราชการไว้ล่วงหน้าอย่างเพียงพอ ดูเหมือนท่านจะเหมาเอาว่าในเมื่อคณะผู้ก่อการอาศัยท่านเป็นผู้นำทางปัญญาและผู้ชี้แนะนโยบายมาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2463-2472 และยังมีมอบหมายเป็นการเฉพาะเจาะจงให้ท่านเตรียมเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติเช่นนี้ พวกเขาจะยอมตามอะไรก็แล้วแต่ที่ท่านเสนอแนะ ฉะนั้นท่านจึงไม่เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างพันธมิตรทางการเมืองที่เข้มแข็งกับหลวงพิบูลฯ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานการปรองดอง เจริญ และต่อรองซึ่งกันและกัน พระยามโนฯ และพระยาทรงฯ สามารถฉวยโอกาสนี้ยุบสภาผู้แทนราษฎรซึ่งพวกปรีดีครอบงำอยู่ และขับท่านออกนอกประเทศเป็นครั้งแรก

หลังจากนั้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2483 ท่านได้แสดงบทบาทสำคัญในการเมืองไทยในฐานะรัฐมนตรีมหาดไทย รัฐมนตรีต่างประเทศและรัฐมนตรีคลังแต่ท่านไม่เคยสามารถชักชวนให้นายทหารเพื่อนร่วมงานของท่านก่อตั้งโครงสร้างพรรคการเมืองขึ้นมาเป็นสถาบันใหม่อีกครั้ง และท่านไม่เคยเป็นภัยคุกคามอิทธิพลทหารซึ่งขยายตัวออกไปทุกทีจริง ๆ เลย

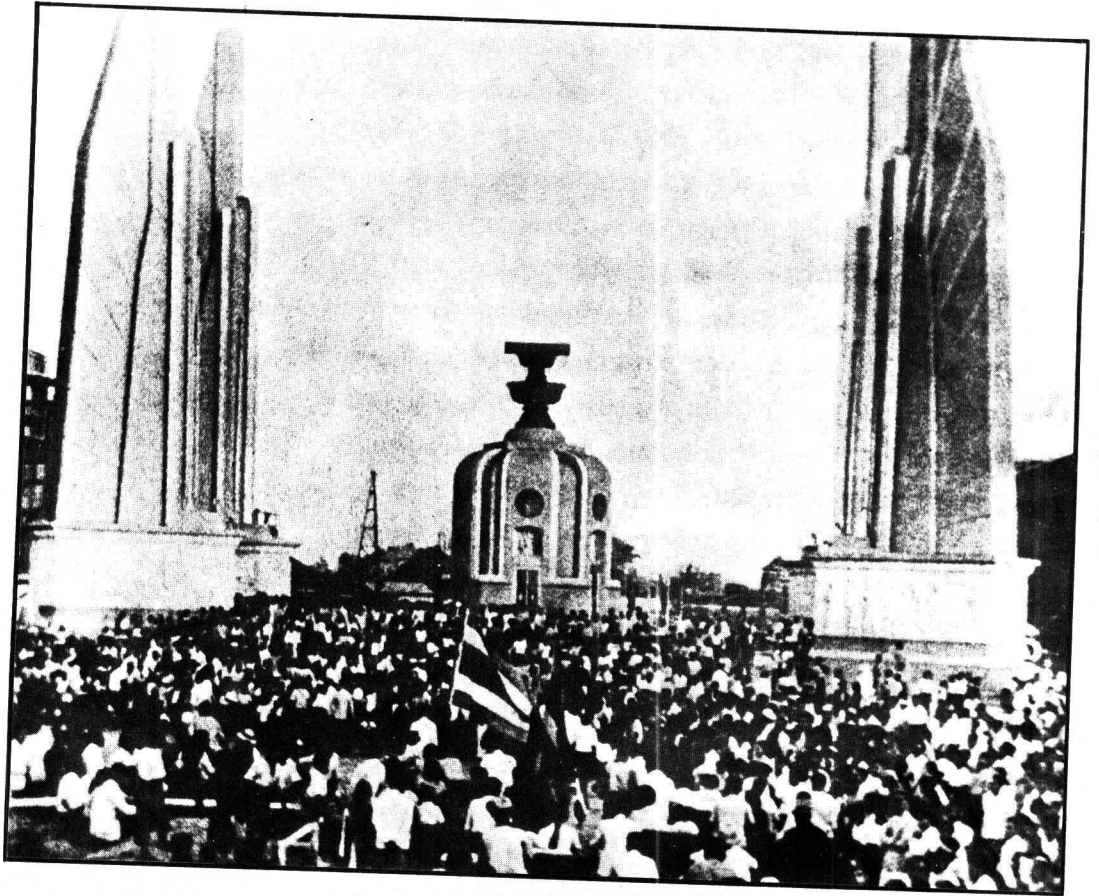
แม้ภายหลังฝ่ายทหารคู่อุปถัมภ์ของท่านเสียชื่อเสียงเพราะไปสมคบกับญี่ปุ่นในยามสงครามแล้ว ปรีดีก็ยังหาได้สามารถฉวยโอกาสนี้มาเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่การยึดกุมโครงสร้างอำนาจของฝ่ายพลเรือนไม่ การที่ปรีดีคัดค้านข้อเรียกร้องของอังกฤษและสามารถดึงสหรัฐอเมริกามาสันนุนการรักษาสิทธิอธิปไตยของประเทศไทยหลังสงครามเป็นชัยชนะครั้งสำคัญของเขา

ไทย อย่างไรก็ตามมันประหลาดที่ว่า การจัดตั้งกองทัพไทยเสียใหม่ซึ่งอังกฤษเรียกร้องต้องการมาตั้งแต่แรกเริ่มนั้น อาจทำให้มีความเป็นไปได้ที่ปรีดีจะพัฒนาสถาบันการเมืองที่เข้มแข็งและพึ่งพาได้ในระยะยาว บัดนี้ท่านไม่มีวันได้โอกาสเช่นนั้นมาอีกแล้ว เมื่อในหลวง-ออกันทมืดลงสวรรคตอย่างน่าโศก-ตลอดใจในปี พ.ศ. 2489 และก่อให้เกิดผลทางการเมืองตามมา ปรีดีก็ไม่มีทางกลับมาแสดงบทบาทในชีวิตการเมืองไทยอย่างเอกราชเองงานอีกต่อไป และในที่สุดทหารที่สนับสนุนท่านเองก็หันไปใช้ความรุนแรงเพื่อจุดรั้งอำนาจเป็นใหญ่ของกองทัพบกเหนือกระบวนการทางการเมือง ทว่าความพยายามของพวกเขาก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

ตลอด 40 ปีที่ผ่านมา ปรีดีเป็นผู้ริเริ่มความคิดและมโนภาพใหม่ทางการเมืองของประเทศไทย ข้อเสนอแนะของท่านทั้งกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสร้างสถาบันทางการเมือง กระนั้นก็ตามบ่อยครั้งนักที่ท่านจะสามารถติดตามประกมนโนภาพของท่านให้ได้รับการปฏิบัติให้บรรลุอย่างมีประสิทธิภาพได้ ปรีดีกับจอมพล ป. ยังคงใกล้ชิดกันโดยส่วนตัวตลอดระยะเวลาดังกล่าวนี้ แม้ในยามที่คนใดคนหนึ่งกำลังตกอับตบ瓦สนาทางการเมือง กล่าวในทางการเมืองแล้วพวกเขา น่าที่จะทำงานกันเป็นทีมได้อย่างเยี่ยมยอดเพราะบ่อยครั้งนักที่จอมพล ป. จะริเริ่มความคิดอะไรออกมา วิธีการทำงานของจอมพล ป. ก็คือตอบสนองต่อข้อเสนอแนะจากเพื่อนร่วมงานของเขา แบบนักจัดการการเมืองชั้นยอดโดยเลือกเอาแต่ข้อเสนอแนะที่สอดคล้องกับผล

ประโยชน์แห่งชาติ และความต้องการทางการเมืองตามทรรศนะของเขา รวมทั้งฐานอำนาจส่วนตัวด้วย บางทีโศกนาฏกรรมอันยิ่งใหญ่ของการเมืองไทยในยุครัฐธรรมนูญก็คือการที่ปรีดีไม่เคยสามารถแปรไม้ตรีส่วนตัวกับจอมพล ป. ให้เป็นพันธมิตรทางการเมืองได้เลย ไม่เคยสามารถต้านทานแรงกดดันจากฝ่ายอนุรักษนิยมอย่างพระยามโนฯ จากฝ่ายนายทหารบกชั้นผู้ใหญ่ อย่างพระยาทรงฯ และจากหัวใจทหารบกกับตำรวจหนุ่มอย่างสฤษดิ์และเผ่า จะเป็นเพราะอหังการทางปัญญาหรือความอ่อนเชิงทางการเมืองของท่านก็ตามที่ ปรีดีไม่เคยดำเนินจังหวะก้าวเพื่อค่อย ๆ ผูกพันธมิตรการเมืองกับจอมพล ป. ระหว่างปี พ.ศ. 2475-2476 เลย แม้จนกระทั่งเมื่อสายเกินไปแล้ว ท่านก็ยังมองไม่เห็นความจำเป็นของมันเลยเสียด้วยซ้ำ

ก็เหมือนดังนักปราชญ์การเมืองจำนวนมาก ปรีดีสบายใจเมื่ออยู่ในโลกของมโนภาพและความคิด ยิ่งกว่าเมื่ออยู่บนเวทีการเมือง จะอย่างไรก็ตามความคิดของท่านเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ได้ส่งอิทธิพลต่อวิถีการพัฒนาทางการเมืองของไทยอย่างลึกซึ้งมากกว่า 45 ปี

ใช่ที่ว่าจะจุดหมายยังไม่ถึง
รัฐธรรมนูญยิ่งใหญ่ใฝ่พานวาง
แต่หากไร้คณะราษฎรผู้
ก้าวแรกแห่งการล้มสมบูรณาญา
เบื่องหน้าคือหนทางที่คดเคี้ยว
ลูกหลานไทยใจเหิมกล้าคว่ำดวงดาว
จะก้าวลงลุยคลื่นย่นคะนอง
“จงอภิวัฒน์ประชาธิปไตยให้ยืนนาน

ใช่ที่ว่าเป็นฝันซึ่งยังต้องสร้าง
แต่ทว่าราษฎรเป็นเบ้าล่างเสมอมา
ราษฎรคงยังอยู่เป็นไพร่ข้า
เป็นก้าวสั้นแต่ทว่ายังยืนยาว
กระแสนวนไหลเชี่ยวกำลังกร้าว
รับภาระรดก้าวสี่ปณิธาน
ตะโกนสู้ที่พี่น้องอันไพศาล
จงสืบทอดอุดมการณ์ท่านปรีดี”